

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Інститут журналістики

Журналістика

**Науковий збірник
(заснований у 1976 р.)**

Випуск 9 (34)

2010

Свідоцтво про державну реєстрацію видано Державним комітетом інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України.
Серія КВ № 5744 від 10 січня 2002 р.

Усі права застережені. Посилання на матеріали цього видання під час їх цитування обов'язкові.

Голова редколегії

Володимир Різун, д. філол. н.

Головний редактор

Наталя Сидоренко, д. філол. н.

Редакційна колегія:

Валерій Іванов, д. філол. н.;

Григорій Казьмирчук, д. і. н.;

Іван Крупський, д. і. н.;

Олександр Коновець, д. і. н.;

Володимир Сергійчук, д. і. н.;

Микола Тимошик, д. філол. н.;

Борис Черняков, д. філол. н.;

Микита Василенко, д. філол. н.;

Іван Забіяка, к. і. н. (відп. секретар).

Відповідальний випусковий редактор

Ніна Вернигора

Рекомендовано до друку вченою радою Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка 26 лютого 2010 р. (протокол № 8).

Постановою президії Вищої атестаційної комісії України від 9 червня 1999 р. № 1-05/7 збірник включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних досліджень на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук за профілем історичні та філологічні науки, а також доктора і кандидата наук із соціальних комунікацій (постанова президії ВАК України від 12 березня 2008 р. № 3-05/3).

Журналістика : науковий збірник / за ред. Н. М. Сидоренко. – К. : Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка, 2010. – 180 с.

У збірнику висвітлюються суттєві питання історії, теорії і практики журналістики; розглядаються проблеми становлення та функціонування засобів масової інформації в Україні та за її межами; досліджується творчість видатних діячів на публіцистичній ниві.

Для викладачів, наукових працівників, журналістів, аспірантів, студентів, істориків, культурологів.

Електронну версію наукового фахового видання передано до Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського на депозитарне зберігання та для представлення на порталі наукової періодики України.

Див.: <http://www.nbuv.gov.ua> (Наукова періодика України).

© Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка, 2010

ЗМІСТ

До джерел

Школьна Олена. Зображення козаччини на шпальтах журналу "Дніпрові хвилі" (1910–1913)	5
Радчик Раїса. Газета "Українське Слово" (1941): організаційний аспект	12
Тимошик Микола. Особливості формування нової системи української молодіжної преси напередодні розвалу СРСР (1986–1991)	22

Грані

Василик Любов. Концептуальна публіцистика як виразник національної ідентичності	41
Колісник Юрій. Журнальні видання УРСР як засіб ідеологічного виховання мас	50
Косюк Оксана. Міфотворчість у контексті електронних ЗМІ	64
Гончаров Гліб. Інформаційна діяльність профспілок як ефективний метод реалізації соціальної функції	71
Ілляк Надія. Проблеми медіаосвіти в Україні в контексті євроінтеграції	79

Жанрові пошуки

Василенко Микита. Проторепортаж: у пошуках джерел жанру	84
Хітрова Тетяна. Тенденції трансформації класичних жанрових моделей (на прикладі "репортажних текстових форм")	89
Звелідовська Леся. Авторська шпальта сучасного іспанського письменника Хав'єра Маріяса	96
Лук'яненко Юрій. Новації у формі подання матеріалу в передовій статті	103

Преса за межами України

Тимошик-Сударикова Аліна.
Петлюріана паризького журналу "Тризуб" 108

Сидоренко Наталя.
"Європейська журналістика" Юрія Шевельова 119

Семенко Світлана.
Публіцистика Юрія Косача на сторінках
ню-йоркської газети "Українські вісті" 128

Гендерні доміанти

Пода Олена.
Історія українського жіночого журналу:
специфіка міждисциплінарного підходу 134

Методи дослідження
в історії журналістики

Тарасюк Володимир.
Використання методів дослідження в студентських наукових роботах . . . 141

Кравченко Світлана.
Специфіка опрацювання джерельної бази у дослідженнях
з історії української та зарубіжної періодики 150

Герасимчук Надія.
Контент-аналіз у системі сучасних методів дослідження
публіцистичних текстів 156

Кличко Світлана.
Бібліографування кримської періодики
як джерело інформації для істориків журналістики 164

Дискусії, огляди,
нариси, рецензії

Усатенко Тамара.
Вітряки Івана Забіяки 173

Олена Школьна,
к. філол. н., доц. (Київ)
УДК 007 : 304 : 070 (477) (09)

Зображення козаччини
на шпальтах часопису
"Дніпрові Хвилі" (1910–1913)

У статті здійснено огляд публікацій часопису "Дніпрові хвилі", спрямованих на збереження історичної пам'яті козацького краю, проаналізовано матеріали про козаччину, наголошується на важливості цих дописів.

Ключові слова: козацтво, Запоріжжя, історія, пам'ять, публіцистика.

The article reviews the publications of "Dniprovi khvyli" magazine, directed on preservation of historical memory of Cossack edge, materials about Cossacks are analysed, the accent on their importance is done.

Keywords: Cossacks, Zaporizhzhya, history, memory, publicism.

В статтє осуцествлен обзор публикаций журнала "Дніпрові хвилі", направленных на сохранение исторической памяти казацкого края, анализируются материалы о казачестве, делается акцент на их важности.

Ключевые слова: казачество, Запорожье, история, память, публицистика.

Українській журналістиці Катеринославщини, яка була на початку ХХ ст. однією з найвагоміших частин загальноукраїнської журналістики, присвячена низка праць М. Чабана [1] та О. Школьної [2]. Неодноразовим було звернення до журналу "Дніпрові хвилі" як окраси тогочасної української преси, що й досі зберігає чимало пізнавального та корисного матеріалу.

Перший номер журналу "Дніпрові хвилі" вийшов 1 жовтня 1910 р., до закриття 25 грудня 1913 р. видано 72 числа. Офіційний редактор-видавець – Кузьма Котов, фактичний керівник – Дмитро Дорошенко. Після його від'їзду з Катеринослава (27 жовтня 1913 р.), з № 4 за 1913 р. і до кінця існування журнал редагувала Євгенія Павловська, видавав Микола Богуславський. Спрямування визначено так: "освітлювати місцеві справи й інтереси степової

України, гуртувати місцевих прихильників українського слова і письменства біля власного, місцевого видання, несучи гасло національної свідомості в усі закутки тутешнього краю". Своєю аудиторією редакція бачила передусім українців, які шанували рідне слова. Авторами часопису стали видатні діячі: Микола Биков, Василь Біднов (В. Степовий, В. Ш-ий), Любов Біднова (Л. Жигмайло), Євген Вировий (Є. Малий), Дмитро Дорошенко (М. Жученко), Наталія Дорошенко, Олексій Гладченко, Костянтин Дьяконов, Сергій Єфремов, Яків Жарко, Андріан Кащенко, Микола Кузьменко, Іван Нечуй-Левицький, Микола Новицький, Яків Новицький, Трохим Романченко, Софія Русова, Варвара Чередниченко, Дмитро Яворницький та ін.

"Дніпрові хвилі" подавали широкий спектр публікацій, вміщених в основних відділах: статті про громадські справи, вірші й оповідання, науково-популярні статті (про сільське господарство, промисловість, минуле України, пам'ятки старовини, національне мистецтво тощо), про українське письменство й освіту, останні звістки з українського життя, новини письменства, хроніка місцевого життя й повідомлення про події у країні й за кордоном, діяльність "Просвіти", дописи, листування, оголошення. Тематика публікацій свідчить про прагнення всебічно висвітлювати життя місцевого населення, інформувати про найважливіші проблеми національного руху, формувати громадську думку.

Одним із найвагоміших сегментів публіцистики зазначеного журналу були історичні матеріали, більша частина яких належала В. Біднову. Висвітлення козащини покладено в основу історичних нарисів "Самарський монастир" (1910. – № 1), "Новий рік на Запоріжжі" (1912. – № 1, 2), "Останній кошовий запорожський Петро Калнишевський" (1912. – № 18/19), "Про запорожські зимовники" (1913. – № 1). Ці розвідки, як і всі праці вченого, ґрунтувалися на вивченні архівів і фольклорних джерел, що давало змогу не тільки відтворити історичні факти, а й жваво, нарисово подати картини козацького життя. Близчим подіям присвячувалися матеріали "До історії Катеринослава" (1911. – № 13/14) та "19 лютого 1861 р. на Катеринославщині" (1911. – № 9). Д. Дорошенко подав до журналу портретні зарисовки "Я. П. Новицький" (1912. – № 18/19) і "Запорозьський батько" – до 30-річчя виходу першої праці Д. Яворницького про край (1913. – № 10), нарис "Бахчисарай" (1913. – № 23/24).

Відображали історію, романтизуючи її, місцеві історики, етнографи, письменники, публіцисти, зокрема Т. Краснопільський ("З подорожі (Згадки й вражіння)", "Богородичне (Сторінка з старовини)", "Старі Кайдаки"), Я. Новицький ("Людська пам'ять про

старовину", "Великий Луг (Дідове оповідання)", А. Кащенко ("Згадки про Сагайдачне", "Над кодацьким порогом (Про гетьмана Івана Сулиму)"). Друкувалася праця Д. Яворницького "Як жило славне запорожське низове військо" (1912. – № 4–6). Історичні публікації ґрунтувалися на багатому фактичному матеріалі й сприяли зростанню інтересу до минулого.

Одним із найцікавіших пластів змістово-тематичного наповнення часопису було поняття "козацтво". Практично щонаме́ра друкувалися матеріали, які безпосередньо чи дотично зачіпали тему козащини. Слова "козацтво", "Запоріжжя", "січ" та похідні від них трапляються в історичних розвідках, публіцистичних працях, художніх творах, у матеріалах різноманітної тематики, хроніці місцевого життя.

Вже у передовій статті проголошувалося: "Друкуватимемо розвідки й нариси про славу, хоч і сумну, минулість нашого краю, отих "Вольностей війська Запорозького", щоб не зникла пам'ять про славних лицарів, що грудьми своїми боронили рідний край, а з ним й увесь християнський європейський світ од навалу азійських орд, даючи іншим щасливішим історичною долею народам змогу вільно розвивати в себе просвіту й культуру" (1910. – № 1). А в матеріалі "Як представлено Україну на виставці у Катеринославі" зазначено сумний факт: хоч виставка відбувається на території "старого Запорозжя", український елемент на ній присутній "не дуже рясно..." (1910. – № 1). У цьому ж номері В. Біднов (В. Степовий) наголошував у розвідці "Самарський монастир" на повазі січовиків до військового монастиря, вони дарували "дзвони, євангелії, хрести й усякі інші речі церковні, на них жертводавці писали свої ймення, щоб їх довічно поминала за службою Божою братія монастирська".

В історичному нарисі "Згадки про Сагайдачне" А. Кащенко розповідав про "розумних запорожців", "досвідчених у всьому, духом та волею дужих", їхніх досягненнях (1910. – № 2). Письменник ще не раз з'являвся на сторінках "Дніпрових хвиль", зокрема тут друкувалося його історичне оповідання "Над Кодацьким порогом" про гетьмана Івана Сулиму (1912. – № 20–24). В огляді експонатів музею А. Поля у Катеринославі автор згадує "запорозьські гармати, одна з них набита ще самими козаками, знайдено їх у Дніпрі, у потопленому байдаку" (1910. – № 3/4). Про цей же музей є згадка у репортажі Олени Пчілки про перебування в Катеринославі (1911. – № 18–19). Літераторка відвідала музей Поля, де "з особливою увагою оглянула одділ запорожської старовини".

У репортажі про відкриття будинку мануйлівської "Просвіти" проводяться цікаві історичні паралелі: "школа ця була утворена са-

ним українським народом, простими козаками та селянами, ніхто не дбав за неї, ніхто не давав їй запомог та субсидій, вона була немудра й дешева, учено в ній тільки самому що найпотрібнішому, – але не забуваймо, що тоді не кожний народ і в Західній Європі мав стільки шкіл... і на цих запорозьких степах, на яких колись наші предки – запорозці, боронили свій край і віру християнську, нехай розвіється і процвіте буйним цвітом наша "Просвіта", ця свіжа парость на усохлій деревині культурного життя нашого люду" (1911. – № 5/6). Також у цьому номері вміщено допис про зведений ще 1792 р. пам'ятник запорозцям на Кубані в станиці Таманській.

Кілька згадок про козацтво подається у лютому 1911 р. Оповідання "Русальчине озеро" Д. Яворницький створив, "переживши в думках, укупі з запорозцями усі їх радощі і все їх горе, сподіявши укупі з ними ж усі їх походи на Чорне море, на Крим та на Туреччину" (1911. – № 7/8). Замітки Т. Краснопільського про подорож Дніпровими порогами, вірш К. Котова "На Дніпрових хвилях", повідомлення про Український музей у Києві – скрізь був привід згадати про козацтво. Ця ж тема пронизує цикл матеріалів у випуску журналу за 16 лютого 1911 р.: у передовій статті В. Біднова (В. Ш-го) до річниці кріпацтва; у новинах письменства, де йдеться про нову книгу А. Кащенко "Запорожська слава", у поезії Т. Шевченка. Запорізьке минуле краю прославляє в історичній праці "До історії Катеринослава" В. Біднов (В. Ст-ий) (1911. – № 13/14).

Публіцист Т. Краснопільський не раз згадував українського художника В. Корнієнка: "як син Запорожжа", він передавав у своїх малюнках "все з запорожського та козацького життя" ("Чари", "Характерник", "В'їзд Богдана Хмельницького в Київ", малюнок на сюжет думи "Про трьох братів Азовських". Ще раз цього художника згадав дописувач у розповіді "Малюнок "Козак Голота і татарин"" (1913. – № 21/22–23/24).

Досі лишається актуальною стаття "Стара пісня або українобоязнь" (1911. – № 15). Автор (О. Г.) цитує побоювання, які й досі не минули: "запорожців воскресить, завести ихня дикость и хамство". У цьому ж числі є й інші приклади ставлення до козацтва – інформація про пошанування пам'яті запоріжців у Катеринодарі, вихід "Ілюстрованої історії України" М. Грушевського. У наступному числі знову згадується про вихід цікавої книги – "Бесіди про часи козацькі на Україні" В. Антоновича. Дописувачі "Дніпрових хвиль" повідомляють про те, що Львівське НТШ "почало видавати документи до історії козащини, які зберігалися по різних збірках і архівах, переважно закордонних" (1912. – № 5). Редакція

анонсувала видання козацької тематики: "При битій дорозі" З. Левицької (1912. – № 15/16), "Церковна справа на Запорожжі у 18 ст." О. Левицького (1913. – № 4), "Як жило славне низове запорожське військо" Д. Яворницького (1913. – № 5), "Самарський, Екатерінославської епархії, Пустынно-Николаевський монастирь" Д. Дорошенка (1913. – № 11/12). Останній номер журналу (1913. – № 23/24) повідомив про новинку: видавничу комісія "Просвіти" благословила у світ другим виданням книжку Д. Яворницького "Як жило славне низове військо запорожське", зазначаючи, що у цьому випуску є малюнки (портрет автора, запорозький зимівник і курінь); згадується і нова книга А. Кащенко "Славні побратими. Борці за правду" (події 1648 р.).

На сторінках журналу вміщена замітка про надання нових назв вулицям у присілку Катерининський – Шевченківська, Запорожська, Українська (1911. – № 18/19). Подібна публікація стосувалася присвоєння катеринославським вулицям найменувань Кошова, Радна, Бунчукова, Запорожська, Гайдамацька, Гетьманська, Половецька, Сіркова, Хмельницького (1912. – № 10), Запорожська балка (1913. – № 10). Там же повідомляється, що Д. Дорошенко читав лекцію про Запоріжжя (про подібні заходи йдеться практично в усіх номерах часопису, такі лекції читали всі місцеві історики), що катеринославська фабрика кінематографів "Родина" задумала випустити картину "Як нападають татари на запорозьку січ", консультантом якої мав бути Д. Яворницький.

Кілька згадок про козацтво є в нарисі Т. Краснопільського "Богородичне (Сторінки з старовини)" (1911. – № 24), нарисі "Старі Кайдаки" (1912. – № 6); замітках про концерт-бал катеринославської "Просвіти", де виконувалися пісні про козаків, і лекції на цю ж тему, у розповіді про портрет першого катеринославського губернатора та звіті з засідання місцевої архівної комісії, яка постановила видати рукопис XVIII ст., "де говориться про Україну й Запорожжа". Ця ж комісія видрукувала "Матеріали для історії запорозьких казаків" із запорізького січового архіву за 1770–1771 рр. (1912. – № 18/19).

Козацькою тематикою відкривався наступний рік існування часопису. Тут друкувалися оповідь Д. Яворницького "Три несподівані стрічі" та пізнавальний історичний матеріал В. Степового "Новий рік на Запоріжжі" (№ 1, 2). У передовій статті згадується Б. Хмельницький, який, "прилучаючись до Москви, як рівний до рівних, поставив умовою забезпечення вільности козацької, давніх прав і самопорядкування України, того, що тепер зветься автономією". "Хроніка українського життя" (1912. – № 4) повідомляє, що кате-

ринославська "Просвіта" на отримані за заповітом М. Дмитрієва гроші має намір видати нарис Д. Яворницького "Як жило славне військо низове запорожське", який почав публікуватися окремими уривками в цьому ж числі журналу.

Читачі "Дніпрових хвиль" мали змогу дізнатися "Як писав Репін своїх запорожців?" (1912. – № 7). У наступних числах розміщено записи Я. Новицького "Людська пам'ять про старовину" та нарис "Великий Луг" (1912. – № 11/12). Друкувалася також розвідка Я. Жарка "На Кубані" про місцеве козацтво. У журналі неодноразово подавалися листи від кубанських козаків про їхнє життя.

Розповідь про легендарного козака покладена в основу статті В. Степового "Останній кошовий запорожський Петро Калнишевський" (1912. – № 18/19). Цю ж постать згадує автор Ю. Л. Я. у статті "Пам'ятка старовини" (1913. – № 11/12), описуючи запорізьку церкву в Петриківці, збудовану коштом П. Калнишевського. Перу В. Степового належить розвідка "Про запорожські зимівники" (1913. – № 1). Гр. Карандашевський у матеріалі "Золоті гори" (1913. – № 1) описує поклади вугілля в краї й те, як цим земним скарбом користувалися в запорізьких зимівниках. Історії пам'ятки церковної архітектури, якою ще й досі мають змогу милуватися козацькі нащадки, присвячено допис О. Пахучого "Як я поновляв запорожський собор у Новомосковську" (1913. – № 11/12). Г. Палецький докладно аналізує виставу українського театру, який звернувся до козацької тематики, поставивши п'єсу "Гетьман Дорошенко" (1913. – № 7).

Цього ж року громадськість Катеринослава святкувала 30-літній ювілей наукової діяльності Д. Яворницького, про що неодноразово писали "Дніпрові хвилі": публікація Д. Дорошенка "Запорожський батько" (1913. – № 10), повідомлення про засідання Катеринославської архівної комісії, присвячене цій події (1913. – № 19/20); інформація М. Новицького про урочисте спільне засідання архівної комісії та ради крайового музею (1913. – № 21), замітка про пошанування Д. Яворницького Катеринославська "Просвіта". Сучасники вченого усвідомлювали вагу його в царині історії козащини, його внесок у відновлення правдивої наукової інформації та її популяризації у пресі.

Як бачимо, пам'ять про козацтво червоною ниткою проходила майже через усі матеріали журналу – і ґрунтовні історичні публікації, і хронікальні замітки, і літературні твори. Можна стверджувати, що "Дніпрові хвилі" своєю наполегливою працею зробили велику справу – дали можливість осмислити козацтво як

невід'ємний складник національної історії, предмет національної гордості, чинник формування національної свідомості.

1. *Чабан М.* Вічний хрест на грудях землі : худож.-документ. нариси / М. Чабан. – Дн., 1993; *Чабан М.* У старому Катеринославі (1905–1920 рр.): хрестоматія. Місто на Дніпрі очима українських письменників, публіцистів і громадських діячів / Микола Чабан. – Дн., 2001; *Чабан М.* Діячі Січеславської "Просвіти" (1905–1921) : біобібліограф. слов. / М. Чабан. – Дн., 2002.

2. *Школьна О.* З історії катеринославської преси (1838–1917 рр.): особливості становлення та розвитку / Олена Школьна // Вісн. Київ. ун-ту. Сер.: Журналістика. – 1995. – Вип. 2. – С. 239–249; *Школьна О.* Націєтворча програма часопису "Дніпрові хвилі" / Олена Школьна // Журналістика : наук. зб. – К., 2007. – Вип. 7. – С. 5–12.

Раїса Радчик,

к. філол. н.

УДК 007 : 304 : 070: 054: 008

Газета "Українське слово" (1941): організаційний аспект

Досліджено основні етапи створення й функціонування під час німецької окупації України однієї з найбільш впливових українських газет "Українське Слово", програмні засади діяльності редакційного колективу, а також його трагічну жертвовність в ім'я незалежності України.

Ключові слова: газета, редакція, журналіст, редактор, державність.

The article describes the process of setting up and publishing of "Ukrainske Slovo" newspaper, one of the most influential newspapers in Ukraine during the period of Nazi occupation. The author analyses the editorial policy and its adherence towards Ukraine's independence.

Keywords: newspaper, editorship, journalist, editor, statehood.

Исследовано основные этапы создания и функционирования во время немецкой оккупации Украины одной из самых влиятельных украинских газет "Українське Слово", программные основы деятельности редакционного коллектива, а также его трагическую жертвовность во имя независимости Украины.

Ключевые слова: газета, редакция, журналист, редактор, государственность.

В історії української журналістики є період, який, на нашу думку, найбільш несприятливий і трагічний для розбудови діяльності й пропаганди ідей незалежності України – це роки німецької окупації. Однак у ті жорстокі дні українські патріоти-журналісти взяли на себе подвижницьку місію і з честю виконали її. Ще донедавна тема української преси, що організовувалася й виходила на українських теренах, але вже поділених німецькими завойовниками, вважалася неперспективною, науковці не з великим завзяттям бралися за дослідження цього масиву періодики, таких цікавих свідчень непростой доби в історії України. І причина цього зрозуміла: безперечно, спрацьовував фактор комуністичної пропаганди в оцінці тематичного змісту цієї періодики, що фальшувалася як

© Радчик Р., 2010

провідниця "ідей буржуазного націоналізму" та ще гірше – її журналісти були мічені тавром колабораціоністів.

Але, попри всі труднощі в розумінні й оцінці цього складного періоду в історії України, з кожним роком українська журналістикознавча й історична науки поповнюються новими цікавими дослідженнями та відкриттями в царині проблем організації, функціонування, висвітлення тематичного діапазону української преси періоду німецької окупації в роки Другої світової війни. Насамперед цьому присвячені праці Н. Антонюк, М. Жулинського, К. Курлишина, О. Луцького, І. Павлюка, Р. Радчик, Д. Титаренка, Б. Чернякова, Ю. Шаповала та ін.

На нашу думку, ці й інші дослідження беруть початок від праці А. Жуковського та О. Субтельного, які стверджують, що під час німецької окупації в Україні виходило у світ близько 115 часописів [1, 123]. Під словом "часописи" автори мають на увазі газети, журнали, бюлетені. Значно розширюють цю цифру дослідження Б. Чернякова, який уклав списки періодичних видань і систематизував їх по генеральних округах. За даними науковця, в Україні під час німецької окупації виходило у світ майже 500 періодичних видань [2].

У контексті цих видань, значна роль відводиться газеті "Українське Слово". Спробуємо дослідити етапи організації і становлення цієї газети. Слід зауважити, що "Українське Слово" було створено з ініціативи ОУН Мельника, як і багато інших газет по всій Україні того часу. Напередодні Другої світової війни з політичних розбіжностей відбувся розкол усередині Проводу Українських Націоналістів, який на той час очолював А. Мельник. Таким чином утворилося дві ОУН: ОУН Бандери та ОУН Мельника. Цей розкол ударив по лавах національно-визвольного руху. Саме неузгодженість дій, боротьба за владу всередині націоналістичного руху були часто на користь його противникам.

До ОУН Мельника входили постаті тієї доби, зокрема О. Ольжич, У. Самчук, О. Сенік-Грибівський, М. Сціборський, О. Теліга, І. Рогач, М. Капустянський, О. Штуль (Жданович) та ін. На початку Другої світової війни в еміграції, зокрема у Празі та Кракові, готувалися похідні групи з передової інтелігенції для проведення в Україні культурницької пропаганди. Одним із важливих пунктів цієї програми було створення українських газет, журналів тощо, які, власне, повинні були видавати українські видавництва. У проекті О. Ольжича "Українське Слово", за твердженням У. Самчука, мало таку організаційну концепцію: газета повинна виходити у столиці України – Києві, склад редакції: головний редактор –

О. Ольжич, його заступник У. Самчук (передові статті, репортажі), літературний редактор – О. Теліга (рецензії, жіноча тематика), театральний редактор – А. Демо-Довгопільський, редактор мистецтва – М. Михалевич, літературний фейлетон – Которович, спорт, фізичне виховання, молодь – Є. Лазор, редакційний секретар – Сірко, фото, фільм, радіо – О. Коваль, адміністратор – Будзан, головний коректор – Т. Фростель, технічний редактор – Сливка, господар – О. Бойдуник [3, 96–97].

Планували "мельниківці" організувати у великих містах України кореспондентські пункти "Українського Слова". Щодо фінансування газети, то партія покладалася лише на власні сили, однак прагматичні німці швидко зорієнтувалися у перевагах і прибутках українського газетного ринку. І вже, починаючи з листопада 1941 р., для управління видавничою діяльністю в райхскомісаріаті "Україна" було розбудовано струнку систему підрозділів, які діяли на комерційних засадах [2].

Однак проект О. Ольжича щодо створення газети "Українське Слово" зазнав повного реформування. Життя у тривожний нестабільний час війни внесло значні корективи і в плани "мельниківців", зокрема деякі члени похідної групи, які повинні були дістатися Києва і в столиці вести боротьбу за здобуття державності України, волею долі туди не прибули. По дорозі до Києва у Рівному зупинився відомий вже тоді письменник У. Самчук. Він погодився на пропозицію С. Скрипника стати головним редактором газети "Волинь", перше число якої побачило світ 1 вересня 1941 р.

30 серпня цього ж року в Житомирі по дорозі до Києва були вбиті члени Проводу українських націоналістів полковник М. Сціборський і сотник О. Сенік-Грибівський. М. Жулинський пише з цього приводу так: "Це був страшний удар по сподіваннях керівника Культурної Референтури ОУН О. Ольжича розбудувати внутрішні сили української нації, сконсолідувати її ідеєю національно-визвольної боротьби за незалежність України і розгорнути всенародний процес національної революції. Але він не збирався підживлювати дух руїни та бунту прагненням помсти – тільки спокій, мужня готовність витримати і цей іспит на витривалість української сили, бо можна вбити носіїв ідеї, але саму ідею вбити не судилося нікому. Треба формувати духовну силу української людини, її світовідчуття та світогляд, бо "майбутнє України лежить у відродженні нації і суверенності української духовності"

О. Ольжич, згідно зі своїми обов'язками керівника Культурної Референтури ОУН, розробив планову, культурну політику, яку повинні провадити українські націоналісти, базуючись на класичних

зразках української літератури і мистецтва та на творах сучасних митців, у яких відбивається "динамізм волевого патосу". На його переконання, націоналістичне мистецтво слід означувати як героїчне: "Духовністю націоналізму є духовність героїчного типу: такою ж є його культура, етика, право, наука, мистецтво" [4, 13].

Очевидно, О. Ольжич відмовився від посади редактора газети "Українське Слово", адже у цей час він вирішував справи партії на теренах України, оскільки Голова ПУН А. Мельник перебував у Відні. А коли в січні 1944 р. А. Мельник був заарештований німцями і ув'язнений в концтаборі, О. Ольжич заступив його на посту Голови Проводу українських націоналістів, він визначав напрями діяльності ОУН на окупованій території.

І все ж таки, незважаючи на зайнятість, О. Ольжич брав активну участь у формуванні редакційного колективу "Українського Слова", організації роботи редакції. За його згодою на посаду редактора було призначено Івана Рогача, який народився 1913 р. у м. Великий Березний на Закарпатті. Здобув теологічну освіту, але в житті обрав політичну боротьбу. У 30-х рр. – молодіжний лідер ОУН у Закарпатті. Активно проповідував поборницькі ідеї. За доби Карпатської України 1938–1939 рр. – особистий секретар президента Карпатської України А. Волошина. Після угорської окупації Карпатської України І. Рогач разом з урядом – в еміграції. Улітку 1941 р. у складі похідної групи виїхав до України [5, 60].

ОУН Мельника у серпні 1941 р. налагодила видання газети "Українське Слово" у Житомирі. Причина цього очевидна: адже в цей час Київ ще не захопили німці, які лицемірно позиціонували себе як визволителі українського народу від комуністичного режиму. На окупованих німцями українських теренах улітку 1941 р. активно створювалися українські газети, які розповсюджувалися серед населення. Такі газети були створені в Луцьку, Рівному, Житомирі тощо.

У Житомирі "Українського Слова" побачило світ усього 17 чисел. Газета виходила форматом А3 на чотирьох сторінках. Однак редколегія не вмщувала на жодній шпальті вихідних даних, тому не відомий тираж газети, адреса редакції та друкарні. Також не було надруковано прізвище редактора газети, хоча достеменно відомо, що її редагував І. Рогач. Про це пише у своїх спогадах У. Самчук.

Тематика матеріалів "Українського Слова" "житомирського" періоду характеризується пошуком власного стилю патріотичного українського видання. Однак простежується брак досвідчених журналістських кадрів, певна боязнь редколегії перед непростим майбутнім (із невідомих причин більшість газетних матеріалів друкува-

лася без підпису). Цей період газети був наче репетицією перед головним і вирішальним боєм – у Києві.

У Києві газета "Українське Слово" з 18 числа (1941. – 29 верес.) до 65 числа (1941. – 23 листоп.) виходила форматом А3, не змінюючи художнього оформлення назви газети. Однак уперше в ч. 24 унизу четвертої шпальти вміщено стрічкою такі дані: "За редакцію відповідає Іван Рогач. Друкарня, Фундуклівська, № 19" (1941. – 7 жовт.). Ця інформація значно розширилася в ч. 37, на четвертій сторінці з'явилася фірма такого змісту: "Редакція залишає за собою право виправляти рукописи. Невикористані рукописи не повертаються. Редактор приймає від 10 до 12 години. За редакцію відповідає Іван Рогач. Друкарня – Бульварно-Кудрявська, 24" (1941. – 22 жовт.).

Поступове удосконалення "обличчя" газети свідчить про те, що у воєнний непростий час були чималі труднощі з організацією і налагодженням газетного виробництва. У матеріалі "З перших днів "Українського Слова" розповідається про те, що перше київське число газети, складене ручним набором, мало лише 500 примірників тиражу. Але трапилося непоправне – замінована друкарня злетіла у повітря. Довелося знову друкувати кілька наступних чисел газети у Житомирі. Та з допомогою представника німецької військової пропаганди Г. Гекеля протягом кількох днів організовано роботу нової друкарні, що дає змогу щоденно "випускати для нетерпеливих киян 50 тис. примірників "Українського Слова" (1941. – 17 жовт.). З оптимізмом автор пише у цій публікації: "Сьогодні наше "Українське Слово" вже, як то кажуть, біжить. Маємо електрику, стають до ладу все нові машини, пригтовляються до руху далі ротаційки. Редакційна колегія так само з кожним днем доповнюється добірними силами. Ми переконані, що спільними силами та працею поставимо для Києва й цілої України справжній столичний, європейського стилю, часопис".

Число 66 до читача надійшло форматом А2, заголовок "Українське Слово" теж зазнав художніх змін на краще. І ще одна новація: фірму вміщено на площі логотипа, яка теж, у порівнянні з попередніми, наближена до досконалої: "Українське Слово. Видає: Українське видавництво. Головний і відповідальний редактор: Іван Рогач. Редактор приймає від 10–12 год. Редакція залишає за собою право виправляти рукописи. Невикористані рукописи не повертаються. Адреса редакції й видавництва Бульварно-Кудрявська, 24. Телефон Українського видавництва й редакції: 106" (1941. – 25 листоп.).

Слід зазначити, що в такому форматі газета "Українське Слово" виходила до останнього 81 числа (1941. – 13 груд.). Періодичність

виходу обумовлено так: газета виходить щодня, крім днів після свят [6]. І її, незважаючи ні на що, було дотримано. Загалом це видання проіснувало приблизно чотири з половиною місяці. Але ці тривожні місяці для українських відважних журналістів були сповнені справжньої боротьби за українську державність в умовах німецької окупації. Тематика публікацій "Українського Слова" була пронизана ідеєю національного відродження. Не інакше, як "національна газета" редколегія іменувала "Українське Слово" [7]. А гасло "В Україні – по-українському!" друкувалося майже в кожному числі газети й мало однозначний підтекст.

Концептуальні засади діяльності редакційного колективу викладено в деяких публікаціях. В огляді читацької пошти "Українського Слова" під назвою "Щирі думки" (1941. – 12 жовт.) газета чітко задекларувала свою редакційну політику: "Наше спільне завдання – збудити українську свідомість, піднести почуття національної гідності – ті почуття, без яких кожен нарід приречений на твариняче, рабське животіння". Мета цієї боротьби теж оприлюднена у публікації Дм. Яко "Україна і Європа" і звучить так: "Своїми жертвами, своєю героїчною боротьбою Україна здобула собі право мати надію, що ввійде до складу нової Європи як великий і вільний нарід, як майбутня Українська Держава" (1941. – 7 жовт.).

Безперечно, що господарями в Києві, як і в усій Україні, були гітлерівці, які швидко відчували загрозу національного відродження для їхнього "нового порядку" і почали діяти радикально – насамперед розправлялися зі створеними в столиці українськими інституціями. Ще 5 жовтня 1941 р. з ініціативи О. Ольжича в Києві ОУН створила Українську національну раду, яку очолив професор Микола Величківський. Вона мала конкретне завдання: стати представницьким органом, який перебрав би на себе цивільну владу на всій території України, окупованій німцями, з тим, щоб за допомогою легальних (а за необхідності й нелегальних) заходів згуртувати націю для відбудови зруйнованого господарства, відродження української мови та культури, які винищувалися більшовицькою владою, і в перспективі, скориставшись знесиленням обох тоталітарних режимів (СРСР і Німеччини) у взаємній жорстокій боротьбі, утвердити Українську державу. Вже 27 листопада 1941 р. діяльність Української національної ради німці заборонили. Та вона все-таки не припиняла своєї роботи в умовах підпілля та конспірації.

Ще більше окупантам не подобався український дух редакції "Українського Слова", її виразна україністична, вільнолюбива по-

зиція. До редакції німці заслали чимало різних провокаторів. Ту атмосферу відчув і описав у своїх споминах У. Самчук після перших відвідин "Українського Слова" наприкінці жовтня 1941 р.: "І забгато бюрократії. Редакторів, директорів, секретарів, касирів, їх заступників. Титули й підтитули зберігалися скрупульозно, панібратство не толерувалося. Від відвідувачів вимагалось ряд оголошень, починаючи від низу, де при вході чатував окремих дижурний при столику з телефоном і гень аж до секретарки кожного відповідального урядовця.

Увесь цей порядок від советів, бо всі тут працівники, за винятком верхівки, залишилися також від советів. Урядовою мовою була українська, але урядова "чернь" все ще говорила "на язику", а тому в деяких місцях можна було бачити упімнення: "Розмовляти по-українськи". Щось, як за Скрипника, за що той поплатився головою. І що не минуло також Рогача.

В атмосфері відчувався холодок і стримання. Співробітництво з цими людьми не обіцяло приятні. Ідеальний клімат для інтриг і донощицтва, що для наших простолінійних і щирих ідеалістів із заходу значило смертельну небезпеку. Разюча протилежність до тих умов, які ми мали в Рівному" [8, 37].

Читаючи ці рядки, мимоволі дивуєшся інтуїції, відчуттю ситуації У. Самчука стосовно діяльності та загалом розвитку газети "Українське Слово", адже ці передбачення письменника, на жаль, здійснилися в реальності.

Однак щодо умов роботи газети "Волинь" у Рівному, то У. Самчук передчасно думав, що вони кращі, адже через кілька місяців після відвідин "Українського Слова", а точніше, 21 березня 1941 р. його, редактора цієї газети, німці заарештували за вільнодумство і непокірність німецькій окупаційній адміністрації і ув'язнили в рівненській в'язниці, де він перебував місяць у нестерпних умовах, щодня чекаючи розстрілу.

Ядро редакції газети "Українське Слово" становили члени похідної групи ОУН Мельника: І. Рогач – редактор, О. Оршан-Чемеринський, П. Олійник, Я. Шумелда, О. Лашенко, І. Ірлявський, М. Антонович, Ф. Гайович, Я. Гайвас, Т. Бак-Бойчук [9, 289]. До активних авторів газети належать О. Штуль (Жданович), О. Теліга, Р. Біда, М. Ситник, У. Самчук, Василь Штуль та ін.

Редакція, вийшовши на формат А2 та на щоденну періодичність, не стояла на місці. Її видавничі плани були далекоглядними. Вже 16 листопада 1941 р. вийшло перше число тижневика літератури і мистецтва "Літаври", який редагувала голова Спілки українських письменників О. Теліга. Загалом уже на грудень 1941 р. видавницт-

во оголосило передплату таких видань: "Українське Слово" – газета виходить щодня, крім днів після свят; "Літаври" – тижневик літератури і мистецтва, виходить по неділях; "Молода Україна" – двотижнева газета для молоді; "Рідний край" – тижнева сільськогосподарська газета для селян; "Останні вісті" – газета виходить по понеділках; "Веселка" – місячний ілюстрований дитячий журнал [10].

Газета "Українське Слово" і за формою, і за змістом була-таки національною. Окупантів тривожила відверта національно-патріотична позиція редакції. Вони вимагали, щоб зі шпальт газети лунала хвала Гітлеру і новим "господарям" України. Та покори не дочекалися від журналістів. Дешиця тих матеріалів, у яких згадувалася "армія фюрера", були непомітними з масиву публікацій, де виразно, на повний голос звучала тематика боротьби за українську державність, незалежність, самостійність, відродження віковичних українських звичаїв і традицій, виховання нової української нації.

Після другої поїздки до Києва з Рівного в середині листопада 1941 р. У. Самчук ситуацію, що склалася довкола газети "Українське Слово", описує так: "...німцям ця редакція аж ніяк не до смаку і вони хотіли б передати її в руки якимсь безличним типам проросійського наставлення, з наміром викликати між нами й росіянами антагонізм. За гаслом "діли і пануй" [8, 82].

Німці швидко знайшли заміну І. Рогачу. Це професор історії К. Штепа. Є свідчення, зафіксовані учасниками тих подій, що К. Штепа доносив гестапо про ворожу німцям роботу українських патріотів у Києві. Чого варті лише ці слова: "Замість виховувати людство у дусі незаперечної довіри до німця, політмахери типу Сінклера, Рогача, Оглобліна, Ольжича, Шумелди намагаються сіяти злочинні настрої сумнівів і недовір'я" [11].

Німці вперше арештували редактора І. Рогача 9 грудня 1941 р., але через кілька днів його випустили на волю з тюрми. Гестапо 12 грудня того ж року заарештувало багатьох журналістів редакції і самого редактора. Останнє число патріотичної газети, редагованої І. Рогачем, вийшло у світ 13 грудня 1941 р.

Наступне число газети вийшло під назвою "Нове українське слово" з новим редактором К. Штепою, новим редакційним колективом і, на жаль, новою тематикою публікацій, яка відповідала заяві нового редактора: "Я не зроблю нічого, що могло б засмутити визволителів" [9, 291]. Невдовзі К. Штепа запропонував змінити тематику "Літаврів", однак О. Теліга відмовилася. Видання було негайно ліквідовано, а його редакторку арештовано 9 лютого 1941 р.

Багато української інтелігенції, що прийшла зі Заходу в складі похідних груп з метою налагодження у Києві українських державних і культурних інституцій, німці розстріляли у Бабиному Яру в лютому 1942 р. Не обминула гірка доля й О. Ольжича. Гестапо 25 травня 1944 р. арештувало його у Львові, звідки доправило до німецького табору смерті Заксенхаузен. Після жорстоких допитів і катувань організатор газети "Українське Слово" О. Ольжич помер 10 червня 1944 р.

На вівтар боротьби за українську державність віддали свої молоді життя справжні революціонери українського опору: "В роках 1941–1944 Організація Українських Націоналістів втратила (в Україні) 4756 членів, у тому числі 197 членів вищого керівного складу, 5 членів Проводу Українських Націоналістів та 6 крайових провідників поодиноких земель. З усіх міст України найбільше членів зложили своє життя в Золотоверхому Києві – 621 член ОУН" [12, 30].

Дослідивши організаційний аспект газети "Українське Слово", можна зробити такі висновки: 1) суспільно-політичні передумови заснування газети "Українське Слово" ОУН Мельника спочатку в Житомирі, а згодом у Києві варто констатувати як об'єктивну реальність потреби друкованого українського слова в складних умовах воєнного часу; 2) газета, яку незмінно редагував Іван Рогач, проіснувала від серпня до середини грудня 1941 р. (81 число), задекларувавши програмні цілі – ствердження ідеї національного та державного відродження України; 3) патріоти-журналісти не скорилися німецьким окупантам, майже всі вони були розстріляні у Бабиному Яру в Києві.

1. *Жуковський А.* Нарис історії України / А. Жуковський, О. Субтельний. – Львів : НТШ, 1992. – 232 с.

2. *Черняков Б. І.* Періодична преса на окупованій території України / Б. І. Черняков // Наукові записки Інституту журналістики. – 2005. – Т. 18. – С. 131–158.

3. *Самчук У.* На білому коні: спомини і враження / Улас Самчук. – 3-є вид. – Вінніпег : Вид. тов-ва "Волинь", 1980. – 252 с.

4. *Жулинський М.* Покликаний Україною / Микола Жулинський // О. Ольжич. Поезія, проза. – К. : Вид-во ім. Олени Теліги, 2007. – 544 с.

5. *Мукомела О.* Розстріляне слово : матеріали до енцикл. словника "Українська журналістика в іменах" / О. Мукомела, М. Романюк. – Львів, 1995. – 80 с.

6. *Українське Слово.* – 1941. – 28 листоп.

7. *Українське Слово.* – 1941. – 9 жовт.

8. *Самчук У.* На коні вороному: спомини і враження / Улас Самчук. – 2-ге вид. – Вінніпег : Вид. тов-ва "Волинь", 1990. – 360 с.

9. *Трагічні дні в Києві* // Париж Олега Штулеві : зб. на пошану Олега Штуля-Ждановича. – Париж, 1986. – 360 с.

10. *Українське Слово.* – 1941. – 28 листоп.

11. *Біленко В.* Олег Ольжич / В. Біленко // Сільські вісті. – 2007. – 13 лип.

12. *Жулинський М. Г.* Олег Ольжич і Олена Теліга: нариси про життя і творчість / М. Г. Жулинський // Вибрані твори. – К. : Вид-во ім. Олени Теліги, 2001. – 144 с.

Микола Тимошик,
д. філол. н., проф.
УДК 007 : 304 : 070.1(477)

Особливості формування нової системи української молодіжної преси напередодні розвалу СРСР (1986–1991)

У статті йдеться про організаційні аспекти формування нової системи молодіжної преси в один із найдраматичніших періодів існування України в складі СРСР.

Ключові слова: молодіжна преса, комсомол, ідеологія.

The article is about the organizational aspects of the new system of youth press forming in one of the most dramatic periods of Ukrainian existence within USSR.

Keywords: youth press, Komsomol, ideology.

В статье речь идет об организационных аспектах формирования новой системы молодежной прессы в один из самых драматичных периодов существования Украины в составе СССР.

Ключевые слова: молодежная пресса, комсомол, идеология

Система дитячої і молодіжної періодики в Україні була досить продуманою і розгалуженою. Ще тільки підросла дитина, ішла до дитячого садка, а молоді батьки вже передплачували для неї "Малютко" – щомісячний журнал-розмальовку, журнал-саморобку, що понад 70 років, маючи стабільний наклад у межах 1 млн примірників, радував українських малюків. Від першого до п'ятого-шостого класів супроводжували юного школяра в країну знань щотижневі дитячі всеукраїнські газети "Зірка" та "Юный ленинец" і щомісячний журнал "Барвінок". Супутником піонерської пори школярів був журнал "Піонерія". Широкі можливості мали старшокласники. У кожній області – своя газета для молоді (великого або меншого формату, щоденна чи тричі на тиждень), а також дві республіканські – "Молодь України" та "Комсомольское знамя". Популярними були молодіжні журнали "Ранок" і "Знання та праця".

© Тимошик М., 2010

Вражають сьогодні наклади молодіжних видань. "Зірка" виходила щотижня більш ніж мільйонним накладом, всеукраїнська "Молодь України" мала кілька років підряд понад півмільйона примірників. Неймовірними нині сприймаються наклади обласних молодіжних видань. Скажімо, наклад "Молодого буковинця", що виходив у найменшій за територією в Україні Чернівецькій області, сягав 40 тисяч примірників, а львівської "Ленінської молоді" в окремі роки – до 200 тисяч.

Цей потужний масив друкованих ЗМІ, постійно реорганізовуючись і вдосконалюючись, розвивався увесь період історії Радянського Союзу і несподівано, майже раптово, зник із розмаїтого пострадянського інформаційного простору невдовзі після припинення існування цієї країни. Найбурхливіший, найдраматичніший і найцікавіший період розвитку в Україні молодіжної преси припадає на останню добу її існування, яку хронологічно пов'язують із початком горбачовської перебудови та розвалом СРСР.

Хто і як керував молодіжною пресою. Для молодіжних газет свого часу склався і міцно утвердився порядок потрібного підпорядкування: цим типом періодики керували як комсомольські, так і партійні органи, а ще – партійні видавництва, де, як правило, друкували молодіжні видання. У такій тісно переплетеній тріаді найбільша влада належала партійним комітетам. Без їх відома не вирішувалося практично жодне серйозне не тільки творче, а й внутрішньоредакційне питання – чи це підготовка гостро критичного матеріалу, чи призначення завідувача відділу, не кажучи вже про редактора. Щодо останнього, то, як зауважує В. Коротич, "редакторів призначали, виходячи не з того, чи допоможе він народу, а – чи не нашкодить він начальству. Вірність певним ідеологічним догмам, а не принципам, цінувалися куди вище професіоналізму" [1].

Сформовані в умовах існування лише партійних видань, принципи партійного керівництва пресою без найменших коректив протягом тривалого часу поширювалися на всю мережу періодичних видань – галузевих, відомчих, у тому числі й на молодіжну періодіку. Методи і форми такого керівництва з боку партійних комітетів копіювалися комсомольськими комітетами, часто без урахування динаміки суспільно-політичних процесів у молодіжному середовищі, країні загалом.

Цілком природним видається той факт, що в період демократизації громадського життя навколо проблеми партійного керівництва засоби масової інформації розгорнули гострополемічні дискусії [2, 227]. Здебільшого велися вони журналістами-практиками,

політичними лідерами і зводилися до думки про необхідність нового осмислення проблеми керівництва та управління пресою, зміщення акцентів у цій справі від принципу партійності до принципу незалежності [3]. Гостро висловився з цього приводу С. Кондрашов: "...практика наступних десятиліть, трьох сталінських, одного хрущовського і майже двох брежневських, довела, що зведена в абсолют, охоронювана партійним олімпом партійність преси і літератури стала найгіршою формою залежності журналістів і письменників, виправданням будь-якої форми ідейно-виправданої бездарності і брехні... Головним циклопічним пам'ятником принципу партійності стала ота, суцільно вкрита, лаком або білими плямами, викривлена історія нашої країни, яку тільки тепер ми почали представляти в її істинному, менш світосайному вигляді" [4].

Така постановка проблеми в той час видавалася цілком своєчасною, оскільки в умовах конституційного закріплення принципу багатопартійності закономірно виникало запитання: а представники якої партії повинні здійснювати контроль над публікаціями в пресі? Якщо кожна партія, зауважує С. Кондрашов, буде сповідувати принцип партійності преси в тому вигляді, як ми його знаємо, консолідації в суспільстві не будуть.

Гострих запитань щодо практичного здійснення принципів керівництва ЗМІ в умовах перших років реалізації Закону СРСР про пресу та інші засоби масової інформації виникало дуже багато. І поки теоретична думка шукала обґрунтовані відповіді на них, практика журналістики давала все нові й нові свідчення конфронтації редакційних колективів зі своїми видавцями, про що неодноразово повідомляла останнім часом центральна преса.

Всесоюзне опитування керівників республіканських, крайових і обласних газет показало, що більша частина журналістів стикалася з випадками заборони на публікації з боку партійних комітетів [5, 77]. Що ж стосується молодіжних газет, то до такої кількості "партійних" заборон можна додати ще й численні втручання у творчий процес з боку комсомольських комітетів. А це також неминуче призводило до конфліктів, які, за словами А. Кабанникова, набрали характеру загальнокомсомольських НП [6].

Подібна ситуація почала складатися і для молодіжної періодики України. Перше серйозне "непорозуміння" між редакцією газети і її видавцем, що набуло широкого розголосу в республіці, трапилося у Чернівцях. Керівництво обкому комсомолу наклало категоричну заборону на публікацію у "Молодому буковинці", в якій ішлося про несправедливі дії деяких працівників правоохоронних органів і комсомольських функціонерів обласного масштабу [8].

Чесно розповівши через республіканську молодіжну газету про стосунки редакційного колективу й обкому комсомолу, що мали тенденцію до загострення, вирішив піти у відставку редактор житомирської "Комсомольської іскри", повернувши до цієї проблеми увагу громадськості [9]. Рядовий донедавна випадок винесення бюро Черкаського обкому комсомолу догани редактору "Молоді Черкащини" за публікацію гострих читацьких листів про доцільність будівництва Чигиринської АЕС [10] переріс незабаром у принципове протистояння цілого журналістського колективу з апаратом обкому комсомолу [11]. Приблизно за таким сценарієм розвивалися події і в Одесі [12]. Справжній "рознос", який мало не дійшов до оргвисновків, вчинили своєму спільному друкованому органу, "Молодій гвардії", Київські обком і міськком комсомолу за публікації про кандидатів у народні депутати, які не представляли на виборах і не пропагували у своїх платформах комсомол [13].

Тож, час диктував необхідність удосконалення механізму взаємовідносин між друкованим органом і видавцем, відпрацювання такої моделі керівництва, яка б відповідала умовам і рівню демократизації суспільства й забезпечувала конструктивну участь молодіжної преси у захисті інтересів молоді, їх впливу на органи керівництва та управління. Саме в такому ракурсі вперше було поставлено це питання на зустрічі редакторів молодіжних засобів масової інформації в ЦК ЛКСМУ в лютому 1989 р. [14], а згодом і на XXVI з'їзді комсомолу республіки [15].

У зв'язку з цим принципового переосмислення потребувала ціла низка усталених підходів у питаннях керівництва пресою. Найголовнішими можна виділити такі:

- рішуча відмова від командно-вольових методів адміністрування і втручання у творчий процес редакційного колективу, відмежування від визначення молодіжної журналістики як "привідного реміня", "підручної партії", налагодження діалогізації відносин між редакцією і видавцем;

- проблема компетентності керівництва пресою, що передбачає необхідний рівень політичної культури, гуманітарної освіти, високих людських якостей саме тих, кому довірена ця важлива і відповідальна справа;

- вироблення в інтересах консолідації сил терпимого ставлення до критики, інакodomства як необхідної умови для забезпечення плюралізму думок.

Пошук нової моделі молодіжної преси. Загострення стосунків у тріаді "редакція – комсомольський (партійний) комітет – видавництво", викликане, з одного боку, прагненням журналістів розі-

рвати жорсткі рамки ідеологічного контролю, звільнитися від надмірної регламентації та опіки, а з другого – намаганням апарату зберегти свій диктат, спонукали в той час настійніше ставити питання про необхідність уточнення усталених оцінок щодо функціональних завдань і цілей журналістики, передусім молодіжної, її особливостей.

З цього приводу не можна не погодитися з Б. Лозовським, який зазначає, що теза про основну функцію журналістики лише як засобу впливу на читача (аудиторію) нині має бути визнана застарілою; особливо недопустимо говорити лише про впливову роль преси саме на молодіжну аудиторію [16, 70]. Стосовно функціональних особливостей молодіжної преси дослідник вважає однією з альтернативних позицій трактування преси як засобу самовиховання молоді. Від себе додамо, – ще й засобу її самоутвердження. У такому поясненні, на наш погляд, є раціональне зерно, адже декларативно проголошене одне з головних завдань журналістики – бути справжньою народною трибуною, виразником інтересів і сподівань має залишатися нереалізованим практично донедавна. Ретельно проріджуючи кризь цензурне й апаратне сито будь-яку інформацію, подаючи дозовану правду, молодіжна преса під тиском монополюного видавця довільним порядком брала на себе роль вихователя, вбачаючи у своєму читачеві лише об'єкт впливу.

Спроба Б. Лозовського по-новому підійти до розгляду функціональних особливостей журналістики з урахуванням змін у політичному устрої нашого суспільства заслуговувала підтримки й подальшого аналізу ще й тому, що деякі дослідники журналістики все ще вважали пресу суб'єктом, а її читача – об'єктом ідеологічного впливу. Це засвідчила Всесоюзна наукова конференція, що проходила на факультеті журналістики Московського університету в лютому 1990 р. [17].

Поступово змінювався тип журналістики у зв'язку з вимушеною переорієнтацією радянської політичної системи з класових на загальнолюдські цінності, в центрі уваги була людина. Молодий читач із об'єкта впливу ставав "суб'єктом соціального управління" [18], іншими словами, суб'єктом масової інформаційної діяльності. Стає таким у результаті того, що дістав реальні можливості впливати на політику друкованого органу, визначати його провідні тематичні лінії. Суб'єктно-об'єктні відносини, у яких реально працювала журналістика попередніх років, як слушно зауважує М. Шкондін, поступається місцем суб'єктно-суб'єктним відносинам, відносинам співробітництва, взаємодії, координації [19, 3].

Таким чином, українська молодіжна преса з мобілізуючого, спрямовуючого, виховного інструменту адміністративно-командної

системи прагнула постати перед читачем у зовсім іншій ролі, у досі незнаній іпостасі. Проведений дослідниками аналіз дає змогу простежити, як реалізовувалося це прагнення. Якщо 1988 р. у межах однієї з секцій щорічної конференції "Радянська журналістика у 1987 році" науковці констатували розширення і поглиблення тематичної палітри шляхом відкриття раніше заборонених тем, активнішого функціонування принципу плюралізму думок, наголошувалося на орієнтації в публікаціях на всю молодь [20, 72], то на початку 1990 р. на такий же конференції уже відзначалися відчутніші зміни в цьому напрямі: молодіжні видання нарешті ставали газетами молоді, її трибуною [21, 36].

Крах монополії комсомолу на пресу для молоді. Наростав активний процес пошуків молодіжною журналістикою шляхів виходу з-під жорстких меж контролю комсомольського і, за традицією, партійного апарату. Іншими словами, гостро поставало питання зміни статусу молодіжних видань, приведення їх структури у відповідність до потреб молодіжного руху, який на тлі помітного спаду авторитету комсомолу і партії все більше набирив багатоголосого й різнопланового характеру.

У журналістикознавстві ця проблема на той час лише окреслювалася, тоді як серед журналістів-практиків, комсомольських функціонерів розгорілися палкі дискусії. У ході їх визначилися дві найголовніші позиції:

1) той чи інший молодіжний орган повинен чітко дотримуватися певної політичної орієнтації, виражати позицію тієї чи іншої громадської, політичної організації. Не відкидаючи ідеї становлення друкованих органів інших молодіжних організацій, комсомол будь-що повинен зберегти існуючу структуру своєї преси, оскільки втрата "голосових зв'язок" приховує в собі загрозу існування самої спілки [22];

2) оскільки молодіжний рух стає справді плюралістичним, то й газети повинні віддзеркалювати його не вузькоспрямовано, а в усюму багатоманітті. Інакше кажучи, бути газетами для всієї молоді, показувати весь спектр політичних, релігійних переконань, окрім, звичайно, пропаганди насилля, фашизму.

Не бажаючи служити політичним цілям групи осіб, такі органи мають стати самостійним державним підприємством, писати незалежно, виробляти свою молодіжну політику [23].

Між цими двома, цілком протилежними, позиціями окреслилася ще одна, компромісна, яку відстоював тодішній секретар ЦК ВЛКСМ М. Пальцев. В умовах, коли комітети комсомолу не мають своєї виразної політичної програми і чіткої позиції з питань поточ-

ного моменту, "комсомольська газета, залишаючись єдиним молодіжним виданням у своєму регіоні, так чи інакше повинна орієнтуватися на запити читачів, перетворюючись більшою мірою у загальномолодіжне видання, в орган власної редакції" [24]. Ця думка набула згодом офіційного характеру на XXI з'їзді ВЛКСМ: на сторінках комсомольських центральних, республіканських видань має бути місце для відображення поглядів, позицій, платформ груп, об'єднань комсомолу – опонентів [25].

У якій мірі ці три підходи знаходили своє відображення у подальших діях молодіжних видань щодо демократизації, гласності? Динамізм розвитку оновлювальних процесів у молодіжній пресі, зокрема, у визначенні поточного і перспективного їх статусу, осмислення цих тенденцій дають підстави говорити про кілька етапів такого поступу.

Перший етап пов'язаний із перетворенням комсомольських видань із органів комітетів в органи відповідних організацій. Така тенденція на XXI з'їзді ВЛКСМ була оцінена як "нормальний процес, який не тільки не підриває основи комсомольської преси, а навпаки, зміцнює зв'язок газет з читачем, комітетів комсомолу з молоддю" [25]. Варто зазначити, що незадовго до цього рішення подібні спроби редакційних колективів в Україні ставали приводом до конфронтацій з комітетами комсомолу. Першою молодіжною газетою, що вийшла з-під опіки апарату й визначилася як орган обласної комсомольської організації, став івано-франківський "Комсомольський прапор" (з 1 січня 1990 р.). Невдовзі такого ж статусу набула львівська молодіжна газета.

Наступний етап розпочався з надання деяким виданням якісно нового статусу, що найбільше відповідав поточному моменту, – загальнополітичної молодіжної газети ("Молодь України"), суспільно-політичного тижневика ("Молодь Закарпаття"), громадсько-політичного молодіжного вісника ("Корчагінець", Хмельницький), громадсько-політичного видання ("Молода гвардія", Київ; "Зміна", Рівне), обласної молодіжної газети (Івано-Франківськ). Все ще залишаючись підпорядкованими одному засновнику – комітету комсомолу, однак, ці редакції дістали більше можливостей у свободі дій, у підтримці та розвитку справжньої демократії.

Після прийняття III Пленумом ЦК ВЛКСМ резолюції "Про молодіжні засоби масової інформації" [26] став можливим ще один етап, що вніс суттєві зміни в характер взаємовідносин комітетів комсомолу з редакційними колективами. Враховуючи ту обставину, що засоби масової інформації, згідно із Законом СРСР "Про пресу та інші засоби масової інформації", стали самостійними

юридичними особами, які діють на основі своїх статутів, трудові колективи газет набули права бути засновниками або співзасновниками видань. Першими скористалися таким правом журналісти "Комсомольської правди", які разом із ЦК ВЛКСМ стали співзасновниками газети. Співзасновниками популярного тижневика "Собеседник" зареєстровано трудові колективи цього видання і "Комсомольської правди".

Таким шляхом незабаром пішли й деякі українські молодіжні видання. Щоправда, варто наголосити на тому факті, що закономірний процес не скрізь проходив удало. Більше того, спроба деяких редакційних колективів скористатися наданим законом правом юридичної особи стикнулася з шаленим опором апаратних працівників у особі комітетів комсомолу, виконкомів рад.

Наприкінці 80-х рр. почався новий етап у визначенні правового статусу наявних молодіжних газет: з одного боку, у напрямі завоювання ними повної незалежності від видавця (за аналогом латвійської газети "Советская молодежь", яка першою серед молодіжних газет СРСР вийшла з-під опіки комсомолу і виборолася собі статус незалежного видання [28]). З другого – у напрямі розширення кількості співвидавців у особі інших громадсько-політичних молодіжних організацій, різноманітних молодіжних об'єднань, асоціацій, спілок. Першою такою ластівкою мав стати інформаційно-видавничий комплекс, який намагалися створити на базі друкованого органу Одеського обкому комсомолу "Комсомольська іскра", що припинив своє існування 1 січня 1991 р.

Звільнюючись від апаратного диктату, шаблону, горезвісного "гребінця", яким причісували стільки років усю молодіжну пресу, редакційні колективи постали перед необхідністю по-новому осмислити деякі старі, але зовсім не прості істини.

Зміна радянських назв як відмова від комуністичної ідеології. Логічним наслідком відмови від догматичного тлумачення завдань комуністичного виховання молоді, переоцінки ролі та місця комсомолу в політичній системі суспільства, виникнення принципово нових явищ у молодіжному середовищі є включення до порядку денного питання про зміну назв друкованих комсомольських видань.

Справа ця не нова. Історія розвитку молодіжної преси України, як і країни в цілому, показує, що кількаразове перейменування одного друкованого органу завжди мало на собі характерне для того чи другого історичного періоду ідеологічне навантаження та було відображенням класової політичної доктрини адміністративно-командного соціалізму, за якою зберігалася монопольне право

однієї партії, а в даному разі однієї молодіжної спілки, виражати інтереси всієї молоді.

Назви республіканських і обласних молодіжних газет, що склалися з середини 60-х рр. після ліквідації міжобласних редакцій, підпорядкованих безпосередньо ЦК комсомолу республіки, також віддзеркалювали це монопольне право і не могли не сприйматися як політичне кліше. На зміну назвам "Сталінська молодь", "Сталінська зміна" знову прийшли заголовки зі словами "ленінський", "ленінська" – "Ленінська молодь" (Львів), "Ленінська зміна" (Харків), "Молодий ленінець" (Луцьк), "Ленінський прапор" (Херсон), "Ленінське плем'я" (Миколаїв). У назвах 10 з 25 обласних і двох республіканських молодіжних газет України повторювалися слова "комсомолец", "комсомольський" у поєднанні з такими ж заідеологізованими поняттями, як "прапор", "іскра", "зміна", "плем'я", "гарт".

Наприкінці 1990 р. ідея про перейменування молодіжних газет стала активно обговорюватися на сторінках багатьох видань. Так, устами народного депутата СРСР Ю. Щербака її порушило "Комсомольское знамя" [33], молодого робітника Ю. Силаєва – "Крымский комсомолец" [34]. Редакція хмельницького "Корчагінця" повела на своїх сторінках широке обговорення варіантів нової назви газети: "Новий час", "Молодіжна трибуна", "Інформатор істини", "Ми і час" [35]. Читацькі конференції щодо зміни своїх назв оголосили у вересні-жовтні 1990 р. також вінницьке "Комсомольське плем'я", житомирська "Комсомольська зірка", миколаївське "Ленінське плем'я".

До цього кілька газет, не дочекавшись закінчення передплатного року, відважилися на такий крок. Прецедент у цьому, як й у випадку зміни гасла, створила львівська газета. Святковий номер "Ленінської молоді" за 1 березня 1990 р., коли їй виповнилося 50 років, відкривався редакційною статтею, де, зокрема, наголошувалось: "Газета відзначає свій піввіковий ювілей у ситуації, коли з'явився шанс нарешті говорити людям правду. Треба відродити довіру до газетного слова. Читачі запитують: чи не час змінити назву газети. Колектив газети вважає – час". А через місяць пленум обкому комсомолу своєю постановою затвердив ідею про зміну "вивіски", яка належала перш за все читачам. Незважаючи на заборону Львівського обкому партії друкувати у партійному видавництві "Вільна Україна" газету з небажаним для апарату заголовком, номер "Молодої Галичини" за 3 квітня із запізненням на один день таки прийшов до читачів [36].

У липні 1990 р. рішенням бюро ЦК ЛКСМ України (МДС) перейменовано і перепрофільовано окремі журнали для юнацтва. Так, із

січня 1991 р. дитячий щомісячний журнал "Піонерія" стає громадсько-політичним та літературно-художнім часописом для юнацтва "Однокласник". Щомісячний науково-популярний журнал "Знання та праця", різкий спад тиражу якого за останні чотири роки наблизив видання до межі самоліквідації, дістав нову назву "Наука – фантастика" і статус науково-популярного та літературно-художнього [38]. Змінилася назва ще одного органу ЦК ЛКСМУ та республіканської ради піонерських організацій – "Юный ленинец", який із 1924 р. став наступником "Юного спартака", дістав назву "Перемена" [39]. Трохи пізніше ще кілька обласних молодіжних газет прийшли до читача з новими логотипами. Постановою бюро Івано-Франківського обкому комсомолу назву газети "Комсомольський прапор" змінено на "Світ молоді" "як таку, що найбільше відповідає часові, суті газети, побажанням громадськості" [40]. "Комсомолец Запоріжжя", відповідно до заяви Запорізького обкому комсомолу, дістав назву "МИГ: Молодежная информационно-публицистическая газета" [41]. "Молодою Волинню" став колишній луцький "Молодий ленінець" [42].

"Враховуючи реалії сьогодення громадянського життя країни, перебудовчі процеси у ЛКСМ України (МДС), численні побажання читачів, змінити назву газети "Комсомольське плем'я", – таке рішення прийняв стосовно свого друкованого органу пленум Вінницького обкому комсомолу" [43]. Із 1 січня 1991 р. "Комсомольське плем'я" стало "Панорамою".

Очевидно, що такий процес не можна однозначно оцінювати як позитивний. Змінюючи лише зовнішній фасад свого друкованого органу й одночасно радикально не вдосконалюючи внутрішню його частину – зміст і проблематику кожного номера, – деякі редакційні колективи не змогли витримати конкуренцію з республіканськими та всесоюзними друкованими органами, а також із десятками нових, що активно стали заявляти про себе.

Досі йшлося про серйозні зміни управлінського характеру в мережі існуючої молодіжної преси, що репрезентована у вигляді республіканських та обласних видань, підпорядкованих єдиному монопольному видавцеві – комсомолу. Перелічені характерні особливості процесу поновлення їх правового стану засвідчують наявність чітко виявленої головної тенденції – поступове перетворення цих газет із органів власне комітетів комсомолу в органи кількох співвидавців або в незалежні від комсомолу чи інших політичних партій видання.

Виникнення альтернативної преси для молоді. Паралельно з вищезазначеним закономірним процесом з другої половини 1980-х рр.

розвивається ще один, пов'язаний із утворенням так званої альтернативної преси для молоді.

Цей процес також закономірний і є своєрідною реакцією частини суспільства, значною мірою молоді, на систему заборон і обмежень, яка й у період гласності діє здебільшого безвідмовно і все ще унеможливує реалізацію величезного запасу нестандартних думок, ідей, пропозицій через офіційні засоби масової інформації. Відродження самодіяльної преси, що відбувалося наприкінці 80-х рр., дуже нагадує ситуацію 20-х, яка, за висловом Ю. Жукова, була "епохою своєрідної повені свободи слова, і самодіяльна преса відігравала особливо важливу роль у житті суспільства" [44].

У журналістикознавстві зроблено поодинокі спроби дослідити це явище, яке, поряд з поняттям альтернативної, дістає назву вільної, незалежної, новітньої, паралельної, симетричної, "андерграудної" преси. Було здійснено, зокрема, спроби визначити загальну кількість неформальних видань. Так, за підрахунками К. Єлгешина [45, 75], таких видань у країні 1989 р. було 323. За даними учасників "круглого столу", що проводився Московською вищою партійною школою спеціально з цього питання, із 300 періодичних альтернативних видань 33 належить виключно до молодіжних [46].

На нашу думку, такі статистичні дані, попри всю ретельність підрахунків, не можуть бути точними, адже самвидав усіх часів – складна і неоднозначна структура, всередині якої мало не щодня відбувалися значні зміни: поряд із виданнями, що міцно утвердилися, щоразу набираючи значних тиражів, трапляється немало й таких, що проіснували в кількості одного-двох чи кількох випусків.

Незважаючи на неоднозначність оцінок цього нового явища, висновки його дослідників збігаються в основному: існування альтернативної преси, народженої атмосферою гласності, стало за ті роки серйозною політичною реальністю.

Із прийняттям Закону СРСР "Про пресу та інші засоби масової інформації", а згодом і відповідного Закону Української РСР поступово зникла грань між офіційною та неофіційною пресою, видозмінилося й саме поняття "самвидав", оскільки на законних підставах він ставав доступним найширшому колу читачів, а отже, давав їм можливість додаткового вибору.

Варто зазначити, що згадані дослідження стосуються альтернативної преси лише союзного рівня, до того ж російськомовної її частини. Поза увагою дослідників залишилися практично всі національні видання такого типу, розраховані на молодь, у тому числі й українськомовні. Тому на основі власних спостережень і

аналізу спробуємо згрупувати такі видання. За тематикою і належністю до видавця їх можна розподілити так:

– власне комсомольський самвидав, характерний для структур цієї організації, що за рангом стоїть нижче обласного рівня, – міськкомів, райкомів комсомолу, великих первинних організацій. Пік виникнення таких видань припадає на 1988–1989 рр., коли напередодні загальної кризи комсомолу кілька його комітетів зробили спроби врятувати молодіжну спілку такими формами і методами роботи, які не мали розуміння й підтримки "центру", а отже, не могли бути предметом обговорення на сторінках обласних, республіканських газет. Публікації таких видань, ґрунтуючись здебільшого на суто місцевій тематиці, присвячувались фактично місцевим подіям, але водночас своєю локальністю виходили на проблеми глобальні. Виникав комсомольський самвидав практично в кожній області. Найпомітнішими і найтривалішими за часом виходу виданнями можна вважати "Информационно-методический листок" Дзержинського райкому комсомолу міста Харкова [48], щомісячник Павлоградського райкому комсомолу Дніпропетровської області "Майдан" [49];

– видання нових молодіжних громадсько-політичних організацій і рухів, що на повен голос заявили про себе наприкінці 80-х рр.: Спілки незалежної української молоді, Української студентської спілки, Львівського студентського братства, молодіжної філії Української республіканської партії та ін. До них належать і кілька видань незалежної студентської преси на зразок "Козацького слова" (Київ), "Студентських буднів" (Херсон) тощо;

– видання молодіжних госпрозрахункових організацій – обласних центрів науково-технічної творчості молоді (НТТМ), молодіжних об'єднань і кооперативів, творчих асоціацій і груп. Бурхлива поява їх 1988 р. стала можливою завдяки Постанові Ради Міністрів СРСР від 4 серпня 1988 р. "Про сприяння в господарській діяльності ВЛКСМ" [50]. Переважно це інформаційно-рекламні проспекти, що розповідають про діяльність молодіжних кооперативів, підприємств. Певне місце у них відводиться невеликим за обсягом публікаціям щодо розв'язання соціально-економічних проблем того чи того регіону. Такі видання розраховані передусім на молодь, яка прагне знайти застосування своїм здібностям. Це – "Меркурій" Львівського молодіжного госпрозрахункового об'єднання, "Інформ" Чернівецького молодіжного об'єднання "Проліфак", "Панорама" Луганського молодіжного творчого об'єднання "Синтез", "Знай наших" Київської асоціації молодіжних підприємств, студентських об'єднань і кооперативів, "Рекламний вісник" Кірово-

градського центру НТТМ, "Енергія" Львівського міського центру НТТМ та ін.;

– незалежні видання музично-розважального характеру, у публікаціях яких із позицій так званої "рок-тусовки" аналізуються процеси, що відбуваються у сфері молодіжної культури, зокрема в її авангардному крилі. На противагу столичним виданням периферійні, у тому числі українські, надають перевагу місцевій інформації. Найбільш знайий з цього блоку київський незалежний рок-журнал "Гучномовець" [51];

– приватні видання, розраховані передусім на молодіжну аудиторію. Першим друкованим органом такого типу стала незалежна молодіжна газета "Сокіл", засновником якої виступив журналіст із міста Підгайці Тернопільської області Ярослав Бурсук;

– додатки і спецвипуски, що готуються до друку в традиційних структурах молодіжної періодики. Йдеться, зокрема, про випуски низкою обласних молодіжних газет додатків, які формуються на кооперативних засадах з іншими – як державними, так і громадськими – організаціями. Такими, скажімо, є спільне рекламно-пропагандистське видання "Комсомольця Запоріжжя" та обласного центру НТТМ "Веда", випуски тижневика "Молодь Черкащини" і обласного відділення Радянського дитячого фонду "Сім'я і діти". Редакція "Комсомольського знамени" разом з асоціацією журналістів "Вірність" розпочала видавати додаток "Жди мене", розрахований на тих, хто сподівається влаштувати своє особисте життя з допомогою газети. Серйозну заявку на самостійну футбольну газету зробив колектив "Молоді України", який спільно з Українською незалежною асоціацією футбольних репортерів розпочав випускати додаток "Український футбол". Чернігівський "Комсомольський гарт" оголосив окрему передплату двох своїх тематичних додатків "Я + Ти" і "Стадіон". Судячи з попередніх результатів передплати, поданих редакцією в розрізі кожного району, такі додатки збирали значну кількість своїх прихильників [52]. Принципова відмінність таких додатків полягає в тому, що друкуються вони, як правило, на папері спонсора, а отже, мають свій тираж і ціну, вищу за звичайний газетний номер.

У період наростання кризи марксистсько-ленінської ідеології та посилення незворотних процесів розкладання всередині КППС та її республіканських і обласних загонів робилися спроби на республіканському, а надто на обласному, рівні створити молодіжні видання компартії України. Це засвідчує офіційне повідомлення про засідання Політбюро ЦК Компартії України, де розглядалося питання про зміни в системі засобів масової інформації і розвиток видавничої діяльності Компартії України. Політбюро ЦК КПУ рекомен-

дувало обкомам Компартії України сприяти випуску при редакціях партійних газет молодіжних щотижневих додатків, спеціальних газет-вкладок, при потребі налагоджувати випуск газет обкомів партії для молоді [53].

Таким чином, найважливішими результатами структурних змін у молодіжній періодиці зазначеного періоду були початок краху монопольного володіння ВЛКСМ та її організаціями на місцях молодіжною періодикою в країні та зародження такої системи молодіжних ЗМІ, яка б реально, а не декларативно виражала не тільки соціальні, вікові, професійні, а й політичні інтереси різноманітних рухів, об'єднань, організацій.

Набуття ідеологічної та фінансової незалежності. Важливо зазначити, що послідовний, "мирний" процес реорганізації, докорінного оновлення наявної системи молодіжної преси в Україні, який практично розпочався 1989 р., значно ускладнився з середини 1990 р. Цьому послужили дві важливі обставини: виведення молодіжної і дитячої преси зі складу видавництва, що належать КППС, та передача їх на баланс ВЛКСМ і різка зміна видавничої політики в країні, викликана підготовкою поліграфічних, паперообробних підприємств та організацій зв'язку до переходу на ринкові умови розвитку.

Таке рішення можна було б вважати великою перемогою журналістів, якби не одна суттєва обставина: прийняте воно напередодні різкого підвищення цін на все, що зв'язане з виробництвом і доставкою газет; на поліграфічні послуги (більше, ніж удвічі), на папір (втричі), на послуги зв'язку (вдвічі).

Республіканські й обласні газети 3 серпня 1990 р. опублікували текст звернення журналістів молодіжних і дитячих видань до Верховної Ради Української РСР, у якому звучала глибока стурбованість можливою втратою значної частини періодики, розрахованої на дітей і молодь, і висловлено сподівання, що Верховна Рада республіки вживе дійових заходів щодо вирішення проблеми [54]. Кілька молодіжних газет України у різних формах підтримали акцію солідарності, оголошену групою редакторів молодіжних газет країни і проведеною 8 вересня 1990 р. Питання про ситуацію у зв'язку з переведенням молодіжної і дитячої преси республіки на баланс комсомольських органів було одним із центральних у порядку денному бюро ЦК ЛКСМУ [55].

Серед інших заходів, які оперативно вжили редакції газет у переломний момент свого існування, можна назвати такі:

– пошук можливих спонсорів з числа великих промислових підприємств, госпрозрахункових, комерційних банків, які могли б грошовими внесками підтримати газету в обмін на забезпечення

спонсора рекламою на газетних сторінках протягом року. Таким шляхом пішло, наприклад, "Комсомольское знамя";

– збирання добровільних пожертв від громадян на спеціальний рахунок газети. Цю давню традицію українських прогресивних газет відродили сьогодні львівська, ровенська, чернівецька редакції;

– видання на заощадженому папері комерційних випусків, ціна яких півтора-два карбованці ("Прапор юності");

– випуск додатків до газет у вигляді збірників, брошур, книг (на зразок бібліотечки "Комсомольской правды"). Першопрохідником у цій прибутковій справі стала запорізька газета "МИГ". У листопаді 1990 р. із урахуванням побажань читачів постійної рубрики "Клуб молоді сім'ї" журналісти здійснили перший випуск серії брошур "Що їли і пили козаки" тиражем 30 тис. примірників;

– створення під егідою ЦК ЛКСМУ (МДС) спеціального фінансового фонду розвитку молодіжної преси, за рахунок якого можна було б у певних випадках надавати матеріальну допомогу окремим виданням, що опинилися у скрутному матеріальному становищі, їх співробітникам і авторам.

Отже, можна зробити такі висновки:

1. Українська молодіжна преса на рубежі 80–90-х рр. ХХ ст. у результаті розвитку загальнодемократичних процесів у суспільстві опинилася перед необхідністю передусім організаційно-структурних змін. Неспроможність подальшого монопольного володіння однією молодіжною організацією такою великою кількістю видань, що було можливим лише в умовах тоталітарної держави з уніфікованою для всіх однопартійною ідеологією, спонукала до серйозних змін в усій системі молодіжних засобів масової інформації.

2. Формування нової системи української молодіжної преси проходило, з одного боку, у непростих умовах реорганізації молодіжного руху в Україні, активного пошуку ним нових політичних орієнтирів, а з другого – на тлі різкого погіршення економічної ситуації в республіці, що поставило під питання подальше існування такої преси.

3. Молодіжна преса, яка разом з десятками інших "лівих" видань не переставала ратувати напередодні розвалу СРСР за розвиток ринку як вищої і найдосконалішої форми економічної демократії першою відчула на собі удари ринкової стихії. Процес реорганізації системи молодіжної преси, що бурхливо розвивався на зламі двох останніх десятиріч ХХ ст., конкуренція між традиційними і новими виданнями змусили журналістів активніше й цілеспрямованіше працювати над оновленням концепції своїх друкованих органів, виробленням нових підходів у пошуках свого читача, завоюванні його довіри й прихильності.

4. Перед журналістикознавчою наукою гостро поставало в той час питання про уточнення теоретичних положень і висновків щодо цілей, завдань, функціональних особливостей молодіжної журналістики в докорінно іншій суспільно-політичній ситуації. З цього приводу на зміну поняттям "формування", "вплив", "пропаганда", "виховання", "привідний пас", "сполучна ланка між партією і широкими масами молоді", що за інерцією домінували все ще певний час у теоретичній думці стосовно завдань молодіжних ЗМІ, мали постати поняття "співробітництво", "залучення", "промоція", "зацікавлення". Щодо функціональних особливостей молодіжної преси на тому етапі розвитку варто прийняти одне з альтернативних її трактувань, як засобу самовиховання, самоутвердження молоді.

1. *Коротич В.* Что делать с редиской / В. Коротич // Советская культура. – 1989. – 16 сент.

2. *Стиль* идеологической работы. – К., 1989.

3. *Виступ В. Афанасьєва* на ХІХ всесоюзній партконференції; статті А. Попова в "Сов. культуре" (1988. – 12 листоп.) та В. Євсєєва в "Полит. образовании" (1988. – № 9).

4. *Кондрашов С.* Партийность или независимость / С. Кондрашов // Известия. – 1990. – 31 июня.

5. *Советская журналистика* на путях перестройки // Вестн. Моск. ун-та. Сер.: Журналистика. – 1989. – № 5. – С. 75–78.

6. *Кабанников А.* Что делать с печатью / А. Кабанников // Собеседник. – 1990. – № 2.

7. *Сапронов Г.* Одернули молодежную газету / Г. Сапронов // Комсомольская правда. – 1986. – 26 сент.; *Санатин В.* Перья летят / В. Санатин // Там же. – 13 дек.; *Как вы посмели* // Там же. – 1987. – 16 июля, 10 окт.; В бюро ЦК ВЛКСМ // Там же. – 14 нояб.; *Сорокин Ю.* Смелость не отменяется / Ю. Сорокин // Там же. – 1988. – 22 февр.; *Чему* научило дело Курочкина // Известия. – 1990. – 2 февр.; *Виравов И.* Газету – закрыть / И. Виравов // Комсомольская правда. – 1990. – 11 мая; *"Комсомолец"* без комсомольцев // Там же. – 28 июля.

8. *Загрузла* правда в кабинетах // Молодь України. – 1987. – 19 берез.

9. *Задорога А.* Чому подаю у відставку / А. Задорога // Там само. – 1989. – 18 квіт.

10. *Как* Галю наказали // Комсомольское знамя. – 1989. – 21 янв.

11. *Иваницкий А.* Что случилось в Черкассах? / А. Иваницкий // Там же. – 17, 19, 24 янв.

12. *Войтенко А.* Конец одной Одиссеи / А. Войтенко // Комсомольская правда. – 1990. – 27 марта.
13. *Кому ми довіряємо* // Молода гвардія. – 1990. – 3 берез.
14. *Планірка* комсомольської преси // Молодь України. – 1989. – 9 лют.
15. *Информационный доклад ЦК ЛКСМУ XXVI съезду ЛКСМ Украины* // Комсомольское знамя. – 1990. – 1 июня.
16. *Лозовский Б.* Молодежная газета или газета для молодежи / Б. Лозовский // Вестн. Моск. ун-та. Сер.: Журналистика. – 1989. – № 2. – С. 70.
17. *Журналистика* и новое мышление. Проблемы эффективности средств массовой информации в условиях перестройки : тез. конф. – М., 1990.
18. *Шайхитдинова С.* Тенденции развития молодежных газет / С. Шайхитдинова // Журналистика и перестройка. – М., 1989. – С. 107.
19. *Шкодин М. В.* Пресса нового типа: Некоторые проблемы становления / М. В. Шкодин // Вестн. Моск. ун-та. Сер.: Журналистика. – 1990. – № 4. – С. 3.
20. *Журналистика* и перестройка // Вестн. Моск. ун-та. Сер.: Журналистика. – 1989. – № 2. – С. 72.
21. *Лукина М.* Не надо нас воспитывать / М. Лукина // Журналист. – 1990. – № 7. – С. 36.
22. *Бутко В.* Не тоне той, хто не панікує / В. Бутко // Молодь України. – 1990. – 11 верес.; *Старожицька М.* Лидер новый. А курс? / М. Старожицькая // Комсомольское знамя. – 1990. – 16 сент.; *Кабанников А.* Что делать с печатью / А. Кабанников // Собеседник. – 1990. – № 1.
23. *Черных В.* Газета, которая выходит сама по себе / В. Черных // Комсомольская правда. – 1990. – 16 янв.; *Шевчик Л.* Газета и плюрализм / Л. Шевчик // Собеседник. – 1990. – № 6.
24. *Пальцев М.* Правда не может быть служанкою / М. Пальцев // Комсомольская правда. – 1990. – 16 февр.
25. *Доклад* первого секретаря ЦК ВЛКСМ на XXI съезде ВЛКСМ // Комсомольская правда. – 1990. – 13 апр.
26. *О* молодежных средствах массовой информации: Резолюция III Пленума ЦК ВЛКСМ // Комсомольская правда. – 1990. – 17 окт.
27. *Сай-Бондар С.* Прощай, "Червоний промінь" / С. Сай-Бондар // Комсомольское знамя. – 1990. – 27 нояб.
28. *Свобода* приходит нагая // Комсомольская правда. – 1990. – 3 авг.
29. *Сай-Бондар С.* За одного битого – одного небитого / С. Сай-Бондар // Комсомольское знамя. – 1990. – 27 нояб.
30. *Боровков Р.* Пострадали ... за Советскую власть / Р. Боровков // Комсомольская правда. – 1990. – 19 янв.

31. *До ЦК ЛКСМ України (МДС)* // Молодь України. – 1990. – 30 серп.
32. *О* средствах массовой информации в республиканской комсомольской организации: Резолюция Пленума ЦК ЛКСМУ // Текущий архив отдела идеологической работы ЦК ЛКСМУ. – П. 3–4. – Оп. 5.
33. *Щербак Ю.* Пора сменить название / Ю. Щербак // Комсомольское знамя. – 1990. – 30 сент.
34. *Читательская* летучка // Крымский комсомолец. – 1990. – 15 сент.
35. *Твое* слово, читачу // Корчагінець. – 1990. – 9 верес.
36. *Криль Ю.* Молодёжка в свет не вышла / Ю. Криль // Комсомольское знамя. – 1990. – 4 апр.
37. *Про* назву газети обласної комсомольської організації: Постанова Пленуму Львівського обкому ЛКСМУ // Молода Галичина. – 1990. – 3 квіт.
38. *Журнали* для юнацтва та молоді // Друг читача. – 1990. – 12 лип.
39. *У* бюро ЦК ЛКСМУ (МДС) // Молодь України. – 1990. – 27 жовт.
40. *Прощай*, "Комсомольський прапор". Живи, "Світ молоді" // Світ молоді. – 1990. – 4 верес.
41. *Заявление* о регистрации газеты "МИГ" // Комсомолец Запоріжжя. – 1990. – 4 верес.
42. *Сай-Бондар С.* Как дела, коллеги / С. Сай-Бондар // Комсомольское знамя. – 1990. – 27 нояб.
43. *Про* реорганізацію друкованого органу обкому ЛКСМ України (МДС) "Комсомольське плем'я": Постанова Пленуму обкому ЛКСМ України (МДС) // Комсомольське плем'я. – 1990. – 11 груд.
44. *Жуков Ю.* Свобода слова или вседозволенность / Ю. Жуков // Правда. – 1989. – 28 авг.
45. *Елгешин К.* Что вы знаете о самиздате / К. Елгешин // Юность. – 1989. – № 11. – С. 75.
46. *Неформальная* пресса: конструктивный вклад в перестройку : материалы встречи за "круглым столом" в Московской Высшей партийной школе. – М., 1990. – С. 7–8.
47. *Петрусь Ю.* Самодіяльні рухи та об'єднання / Ю. Петрусь // Молодёжная печать: история, современность, взгляд в будущее : тез. науч.-практ. конф. [19–21 дек. 1989 г.]. – К., 1989. – С. 68–69.
48. *Калинин А.* В райком за листовками / А. Калинин // Комсомольская правда. – 1988. – 4 окт.
49. *Гармаш Н.* "Призыв" без райкома / Н. Гармаш // Комсомольское знамя. – 1990. – 7 окт.
50. *О* содействии в хозяйственной деятельности ВЛКСМ : Постановление Совета Министров СССР от 4 августа 1988 г. // Комсомольская правда. – 1988. – 17 авг.

51. Тур Е. Знайомтесь ... самвидав / Е. Тур // Молодь України. – 1990. – 16 верес.

52. Слово до читача // Комсомольський гарт. – 1990. – 10 листоп.

53. У Політбюро ЦК Компартії України // Радянська Україна. – 1990. – 24 серп.

54. Черных В. Газета, которая выходит сама по себе / В. Черных // Комсомольская правда. – 1990. – 16 янв.; Мамедов О. Кораблик из газеты / О. Мамедов // Там же. – 1990. – 7 апр.

55. Старожицкая М. Без митингов у входа / М. Старожицкая // Комсомольское знамя. – 1990. – 7 сент.

Любов Василик,

к. філол. н., доц. (Чернівці)

УДК 007 : 304 : 070(09)(477.8)

Концептуальна публіцистика як виразник національної ідентичності

У статті аналізується концептуальна публіцистика як феноменальне явище сучасного масовокомунікативного середовища. Простежуються основні концепти, за допомогою яких утверджуються світоглядні суспільні універсалії, зокрема національна ідентичність.

Ключові слова: публіцистика, концепт, концептосфера, національна ідентичність.

The article presents the analysis of conceptual political writing as a phenomenon of the modern mass-communicative medium. The main concepts which are fundamental for the worldview universals, especially for national identity, are analysed.

Keywords: *policism, concept, worldview, national identity.*

В статті аналізується концептуальна публіцистика як феноменальне явище сучасного масовокомунікативного середовища. Простежуються основні концепти, з допомогою яких утверджуються світоглядні суспільні універсалії, зокрема національна ідентичність.

Ключевые слова: публіцистика, концепт, концептосфера, національна ідентичність.

В українському журналістикознавстві не стихають дискусії про роль і місце публіцистики в системі соціальних комунікацій. Публіцистика сприймається як найвищий рівень журналістської майстерності, адже порушує визначальні для соціуму проблеми, не лише інформує, а й формує суспільну думку, в тому числі з найважливіших націєтворчих аспектів, утверджує національну ідентичність та визначає дискурсивні перспективи розвитку українського суспільства. Особливу увагу слід звернути на світоглядну, або концептуальну (термін М. Шлемкевича) публіцистику. Як зазначив автор: "На відміну від Німеччини чи Франції, у яких національний світогляд формувався на університетських кафедрах, у нас він фор-

мувався переважно публіцистами..." [1, 130]. На його думку, якісна концептуальна публіцистика (чи за його визначенням – "світоглядова") – одна з найбільших світових потуг. В. Здоровега також вважав, що "Публіцистика посідала особливе місце в духовному житті України" [2, 225], а М. Титаренко таку органічність світоглядної публіцистики в медійному вітчизняному просторі виводить із соціонічного типу українського етносу, якому властивий етико-інтровертний тип національного егрегору, вважаючи, що "світоглядна публіцистика (світонастановча, концептуальна, універсальна, християнська, автентична, антропософська публіцистика) покликана ще віддавна виховувати моральний (чи то пак вічно "новий") тип мислення людини, наближуючи її до універсуму" [4, 121], дослідник визнає за публіцистикою місійну функцію. Говорячи про публіцистику, В. Здоровега пропонує і такі її визначення, як "мисляча публіцистика", "дослідницька публіцистика глибокої цікавої думки, гуманної загальнолюдської ідеї".

У різних аспектах публіцистику досліджували Ю. Лазебник, А. Москаленко, В. Здоровега, В. Качкан, що дало підстави говорити про "українську школу" публіцистики. Сьогодні її вивчають В. Різун, І. Михайлин, Н. Сидоренко, Т. Лильо, О. Романчук, В. Буряк, М. Титаренко та інші науковці. За цей час порушувалися питання системності публіцистичного бачення, мотивації виступу публіциста, публіцистичної майстерності, психології публіцистичної творчості тощо. Однак концептуальність публіцистичного мислення як інтелектуального феномена з погляду виявлення основних світоглядних концептів (свідомісних знаків) та їх проєкції у тексті не досліджувалася, концептуальність та знаковість як чинники журналістського тексту не аналізувалися. Попри те, що публіцистика вирізняється посиленням інтересом до розмаїття художніх засобів, багатства художніх форм, емоційним відтворенням дійсності, художньою типізацією її помітних явищ, поєднанням логіко-абстрактного та конкретно-образного освоєння реальності, що не раз привертало увагу дослідників, важливу роль у ній відіграє також концептуальність мислення автора, найважливіші світоглядні концепти, що кодують грані медіатексту. У нашій розвідці спробуємо розглянути національну ідентичність як ідейний складник концептуальної публіцистики, звертаючи увагу на такі основні для з'ясування поставленого завдання концепти, як Україна, свобода, Бог, душа та пам'ять.

Наш вибір зумовлений тим, що названі світоглядні універсалиї у сучасній публіцистиці формують цілісну національну концептосферу, допомагають самовизначитися особі та нації загалом, визнача-

ють ціннісну систему суспільства, стають вагомим мотиваційним підґрунтям журналістського виступу. Вони є тими незмінними цінностями, які аж ніяк не можна переводити у розряд дискурсивних, оскільки дають ґрунт буття у період суспільної дезорієнтації, у перехідний період постмодерних релятивістських оцінок. Ми б назвали їх найважливішими світоглядними константами. Саме такі концепти багато в чому визначали і нині формують мотиваційний аспект публіцистичних виступів сьогодення, зокрема публікації І. Дзюби, Є. Сверстюка, С. Колесника, М. Мариновича, О. Пахльовської, С. Грабовського та інших авторів, які не просто виступають на актуальну проблему дня, – їхня творчість претендує на концептуальну світоглядність.

Для аналізу виокремимо концепт як складник такої публіцистики. Нагадаємо, що концепт як елемент концепції публіцистичного тексту одним із перших виокремлює В. Буряк, пишучи про мініконцепцію (концепт) як свідомісну вершину айсберга, яка підпорядковує своєму вираженню всю систему зображально-виражальних засобів [4, 23]. Серед внутрішньо-концептуальних критеріїв авторського публіцистичного бачення він помічає здатність до концептуальної новизни та розбудову національної самосвідомості, відтворення національної ментальності як інформсистеми [5]. Концепт, на наш погляд, на цьому тлі є тим вербальним знаком, що моделює публіцистичну ідею у творчості окремих авторів та у практиці видань, отримуючи відповідні проблемно-тематичні параметри; публіцистику ж можна трактувати як Текст, який розповідає себе у певних концептах.

Так, зокрема, кризь призму основних риторичних кодів трактує західноукраїнську періодику С. Андрусів у монографії "Модус національної ідентичності: Львівський текст 30-х років ХХ ст.", пишучи про пресовий "львівський текст" міжвоєнної доби та виділяючи в ньому концептуальні риторичні аспекти. С. Кость у виданні "Західно-українська преса першої половини ХХ ст. у всеукраїнському контексті" теж прочитує медійний дискурс через його концептуальні положення. Подібний підхід обирає й С. Онуфрив, звертаючись до семіотичних моментів дискурсивної масово-комунікативної практики та наголошуючи: "Людина – істота, що реалізує себе хіба в спілкуванні, комунікації, <...> тому прагне соміологізувати (означити, створити код) життя і предмет своєї діяльності, перетворити їх на текст, що піддається прочитанню. Відповідно і кожна культурна епоха створювала власні тексти, які мали свою мову (коди)" [6, 150]. Отож, концептуальну публіцистику можна розглядати як Текст, який складається зі знаків, кодів і дискурсів, укладених у

сюжетно-нарративну концепцію. Досліджуючи дискурс національної ідентичності, виділяємо у ньому такі базові знакові коди, як Україна, свобода, пам'ять, Бог, душа тощо, які стають концептуальними як для окремого автора, так і для дискурсу певного видання, загалом формуючи національну концептосферу сучасності.

Подібний семіотичний підхід застосували зарубіжні дослідники ЗМІ. Так, А. Бергер запропонував матрицю семіотичного аналізу матеріалів телебачення, яка складається з виявлення та аналізу найважливіших знаків тексту, парадигматичної та синтагматичної структур. Схожий підхід обґрунтував Дж. Фіск, стверджуючи, що події закодовані певними соціальними кодами, які треба прочитати. Л. Філліпс та М. Йоргенсен розбили дискурс на окремі частини, що теж групуються навколо вузлових понять. Львівська дослідниця Л. Павлюк зауважує: "Прикладами комунікативних кодів є інтерперсональні коди, літературні коди, коди мас-медіа... Коди мас-медіа відповідальні за продукування і розуміння текстів для масового читача. Стосовно цієї сфери Дж. Фіске означає коди як правила приєднання до мережі медійних значень: "Коди – це сполучні ланки між авторами, текстами та аудиторіями, а також чинники інтертекстуальності та засоби об'єднання текстів у мережу значень, які конституують наш культурний світ" [9, 26]. Дослідниця пропонує таке визначення концепту: "Концепт – ідея "речі", ментальна репрезентація реальних властивостей об'єкта; мовне вираження психічного образу явища, яке залежить від змісту культури і детермінує систему споріднених значень" [7, 113].

Концепт як провідне поняття світоглядної публіцистики синтезує концептуально вищі світоглядні настанови. Концепт є, так би мовити, "кістяком" публіцистичного твору. Але жива публіцистика не є чимось застиглим, вона постійно розвивається, світогляд публіциста, контекст епохи справляють на проблемно-змістові параметри концепту свій вплив. Беручи до уваги концептуальний аналіз, слід враховувати роль контексту, смислове навантаження концептуального слова, єдність концепту і жанрової специфіки публіцистики, роль концепту в індивідуально авторському публіцистичному стилі. Ідучи від концепту, можна охопити цілісність задуму, через концепт як основний код, через його словесне ество простежити цей задум.

Із середини 1980-х рр. спостерігаємо яскравий сплеск публіцистики, пов'язаний зі зміною суспільних пріоритетів. Послаблення ідеологічного пресингу уможливило появу концептуальних виступів С. Колесника, Л. Єфимова, Ф. Зубанича, С. Плачинди, Ю. Колісниченка, Р. Федоріва, А. Москаленка, О. Гончара, Є. Гуцала, І. Драча, І. Дзюби, Є. Сверстюка, Р. Іваничука, Ю. Щербака, В. Яворів-

ського, П. Мовчана, В. Базилювського, В. Дрозда, А. Погрібного, П. Кононенка, М. Жулинського, Л. Залізняка та ін. У концептуальну публіцистику прийшли представники різних суспільних сфер. У силовому полі нової за змістом світоглядно-концептуальної публіцистики нині працюють політологи, соціологи, теологи, культурологи, філософи, економісти, історики та ін. На думку М. Титаренко, автори такої публіцистики "мають бути непересічними, обдарованими і світоглядними особистостями (не обов'язково журналістами), здатними дати відповідь на виклик часу, моральними авторитетами своєї країни, які повинні мати універсальний тип мислення. А відтак – належати до брахманів, до духовної аристократії" [4, 122].

Представники такого роду творчості здатні індивідуалізувати бачення концептуальних проблем широким колом когнітивних аспектів, сформувати їх сталий резонанс, їх пошукову інваріантну складову, необхідну для повноти висвітлення проблемного явища; широко – на синхронному і діахронному рівні – бачити її, осмислювати в метафоричній та метафізичній площині, таким чином формуючи медіатекст високого інтелектуально-полемічного рівня. Так, Й. Лось вважає, що тепер "можемо вести мову про український національний текст як феноменологічне явище, репрезентований Євгеном Сверстюком, Ліною Костенко, Оксаною Пахльовською, Дмитром Степовиком, Іваном Дзюбою, Сергієм Кримським, Анатолієм Погрібним, Павлом Мовчаном, Сергієм Плачиндою, Юрієм Пригорницьким, десятками публіцистів з діаспори" [8, 282]. Вони творять концептуально знакову публіцистичну медіа-реальність, виводять рівень масової комунікації на якісно вищі світоглядні параметри, мають певну цільову аудиторію.

Саме завдяки такій публіцистиці – органічній, світоглядній, концептуальній – закладалися основи суспільно-духовних змін, формувалися найважливіші світоглядні коди національного буття, змінювався тоталітарний медіадискурс, зароджувався новий макротекст національної екзистенції. Публіцистика формувала суспільну думку, творячи опінію з важливих для буття нації питань, консолідувала аудиторію, на глобальному макрорівні пояснювала тенденції суспільного життя та впроваджувала нові ідеї через постановку багатьох світоглядних проблем. Вона зверталася як до особистості, так і торкалася глибинних пластів суспільної свідомості, обстоюючи універсальні вартості – цінність України як екзистенційного дому буття, межі індивідуальної та національної свободи, стан людської душі в період постмодерних трансформацій, значущість Бога як духовного абсолюту, роль пам'яті в бутті соціуму, в його національній ідентичності, тобто формувала дискурс позача-

сових цінностей. Така аксіональна (осьова) публіцистика, як спостеріг Й. Лось, нині утверджується й у світовій практиці, осмислюючи не лише поточну, а й субстанційну інформацію [8, 170].

Аналогічну за значенням публіцистику О. Александров образно називає "глибокою", наголошуючи: "У "глибокій публіцистиці" поточна дійсність представлена таким чином, що її узагальнення здатні формувати світогляд читачів" [9, 283]. Саме світоглядна публіцистика визначає тенденції й окреслює нинішні перспективи, особливо її роль зростає в період медіареволюцій, які характеризуються рисами глобалізації, переходу до "відкритого суспільства", а саме такий період українські медіа переживають сьогодні.

Аналогічно публіцистику оцінюють і в зарубіжній журналістиці. Зокрема, ідеал її високої концептуальності обстоює польський письменник і публіцист Р. Капусьцінський, вважаючи, що вона повинна мати високу мотивацію, захищати цінності. Й. Лось наголошує на суспільному значенні такого роду журналістської творчості: "...публіцист-соціолог зводить вже саму будову, керує суспільною думкою, спрямовуючи її в русло тих чи тих програмових побудов. Він є справжнім тлумачем життя, володарем дум сучасності, і його твори, незважаючи на їх злободенність, переживають цю злобу дня, часто переживають і самого автора, подаючи для даного часу документи воістину історичні, тобто тісно пов'язані з внутрішнім життям суспільства на даний момент" [10, 101].

Здобуття незалежності якісно трансформувало наповненість публіцистики, висунувши на перший план потребу в її концептуальності (публіцистичні виступи І. Дзюби, Є. Сверстюка, С. Колесника, Л. Костенко, О. Пахльовської, О. Гончара, С. Плачинди, В. Чорновола, Ю. Щербака, Ю. Бадзя, М. Мариновича). Вона сприяла утвердженню України, формувала "український вибір" (Ю. Бадзьо), повертала нації її повноцінну присутність у метатексті доби. Такі виступи В. Здоровега назвав "концептуальними, пошуковими, проблемними", вважаючи, що кращими їх зразками є статті М. Мариновича "Галичино, Галичино...", Ю. Бадзя "За крок до катастрофи і координати порятунку", А. Погрібного "Малоросійство та холуйство: день сьогоднішній" та ін. Саме за публіцистику високого ґатунку Г. Тарасюк на сторінках "ЛУ" назвала А. Погрібного тим, хто населення робить нацією. Й. Лось серед кращих зразків концептуальної публіцистики виокремив статті Д. Чижевського, Є. Сверстюка, О. Пахльовської, І. Дзюби, С. Кримського, зазначивши, що "публіцисти-концептуалісти завжди вмiли відрізнити дочасне й минуше від остаточного" [10, 105].

Їхня концептуальна публіцистика займає свій сектор у комунікативній площині, веде метааналіз суспільних процесів, виступає не

лише комунікативним каналом, а й прикладом філософсько-інтелектуального осягнення дійсності.

Публіцистику такого роду вважаємо явищем української журналістики, журналістським феноменом, метаурналізмом, макротекстом національного буття за різних історико-культурних обставин. Вона відповідає тому високому визначенню публіцистики, що його дав Й. Лось: "Публіцистика – словесна й візуальна сфери моделювання свідомості, вияв динамізму людського духу, політичне й морально-філософське освоєння історії та актуальної суспільної практики, всеохопний засіб формування особистості, площина зазначення вартостей та інтересів людей, соціальних груп і націй, втілення їхньої культурної ідентичності" [11, 24]. Доповнюючи дискурс поняття, М. Титаренко додає: "На нашу думку, найкращим адекватом СП є поняття універсальної публіцистики, втім, можна окреслити й такий синонімічний ряд: світоглядна (світонастановча, світопізнавальна, світоносна), універсальна, концептуальна, автентична, християнська, антропософська, субстанційна" [4, 131]. Звичайно, публіцистика як явище ще буде осмислюватися і її дефініції набиратимуть чіткості та наукової обґрунтованості.

Публіцисти формують ідею національного ствердження, оприявлення буття нації як екзистентної, повноцінної, закладають підвалини побудови українського тексту буття в таких вимірах, як дім, держава, нація, батьківщина. Виділяємо національно-екзистенціальний трикутник – Бог, Батьківщина (Україна), свобода. Це основні універсалії, на які зорієнтована людина і нація в пошуках екзистенційного опертя. Загалом "Україна – свобода – Бог" – ієрархічний ряд цінностей, що доповнюється концептами душа та пам'ять. Цей цілісний світ здатен протистояти зовнішній несвободі, "національній непритомності" (О. Забужко) і, що важливо, він дає світоглядний ґрунт під час морально-етичної кризи світоустроєвих концепцій кінця ХХ – початку ХХІ ст.

Одним з найбільших асоціативних рядів у публіцистиці літературно-художніх видань стає асоціативний ряд із концептуальною вершиною "свобода". Вимір свободи тут двоплщинний: свобода особистісна і свобода національна. Перша розгортається як антитеза тоталітарному стереотипу колективної, масової людини, гвинтика, тобто постає в здебільшого екзистенціалістському духовному вимірі. Тут маємо глибокий авторський аналіз характеру тоталітарної системи та ролі в ній індивіда як жертви і структурної одиниці, системи, під тиском якої особистість нівелюється, поступаючись підконтрольній сірості, духовно обкраденій посередності. Площина свободи нації асоціюється

з боротьбою за незалежність і державну самодостатність, свобода як публіцистичний концепт висвітлена крізь національну оптику. Публіцисти наголошують на двох вимірах поняття: моральному (світоглядний орієнтир, мета, ціннісний абсолют) та практичному (стан його реалізації в масовій суспільній свідомості).

Важливим модусом часу стає модус національного оприявлення, повноцінного осягнення національного простору як державного дому. Національний сенс втілений у концепті держави як політичного дому національної екзистенції. Він підкреслює державницьку екзистенцію як необхідний атрибут буття нації, акцентує поняття загроженого екзистенціального трикутника. Нараторами цього тексту виступили публіцисти з різною специфікою публіцистичної нарації, але які об'єдналися єдиною концепцією України та розвинули парадигму національного буття як найважливішу універсалію, актуалізували ключові семи концептуальної картини світу в етнокультурному просторі нації.

Концептуальна тріада "Україна – свобода – Бог" разом із концептами "душа" та "пам'ять" відобразила ідею органічного, незагроженого національного буття як найвищої сутності. Загалом же для публіцистів Бог є моральним абсолютном, духовною опорою. Вони трактують концепт у площині не лише трансцендентної екзистенції, а й крізь призму національного буття, осмислюючи національний шлях до Бога і таким чином розвиваючи концепцію "Бог і нація", висунуту ще європейським публіцистом Джузеппе Мадзіні. Публіцисти розвивають основні положення європейського персоналізму, за якими розвиток особистості, її духовних вартостей є метою як її життя, так і життя суспільства, є вищим сенсом людського буття. Ця особистість для них теж позначена національним чинником, адже йдеться не про абстрактну людину, а про душу українця, який вперше самоідентифікується в історично-державницьких реаліях і чий розвиток є запорукою ствердження нації. Зазначається, що побудувати демократичну державу в суспільстві рабів неможливо, що незалежна держава починається з незалежної людини. Особливо ж наголошується на небезпеці розкладу національної душі, розпаду національної особистості. Публіцисти вважають, що нація повернеться до своєї гідності й через пам'ять. Констатують: не маєш минулого – не існуєш у часі. Його не мають маргінали, для яких символи минулого втрачаються, а нові ще не ідентифіковані. Витворену порожнечу здатна заповнити пам'ять. Таким чином автори творять концептосферу національної ідентичності, визначають екзистентні орієнтири, здатні надати сенсу національному буттю.

У підсумку додамо, що така публіцистика здатна змінювати масову комунікацію, виводити її на вищий суспільний рівень, формувати цільову аудиторію через розширення її світоглядних горизонтів, через звернення як до маси, так і до особистості зокрема, формувати позицію з центрових питань національного буття. Нині, коли в умовах "культурного споживання" спостерігається нівеляція такого дискурсу, зниження морально-етичного й інтелектуально-естетичного рівня масової свідомості, зростає потреба в публіцистиці, яка змогла б дати відповіді на виклики часу. Водночас теоретичне осмислення світоглядної концептуальної публіцистики, вивчення її кращих зразків є назрілою журналістикознавчою потребою, адже воно загалом здатне повернути публіцистиці як явищу журналістики пріоритет у структурі масовокомунікативних процесів.

1. Шлемкевич М. Новочасна потуга / Микола Шлемкевич // Шлемкевич М. Верхи життя і творчості: Промови-доповіді. – Нью-Йорк ; Торонто, 1958. – С. 109–146.
2. Здоровега В. Й. Теорія і методика журналістської творчості / В. Й. Здоровега. – Львів : ПАІС, 2004. – 268 с.
3. Буряк В. Системна та концептуальна структура сучасного публіцистичного мислення / В. Буряк // Вісн. Львів. у-ту. Сер.: Журналістика. – 2002. – Вип. 22. – Ч. 1. – С. 19–30.
4. Титаренко М. Світоглядна публіцистика: спроба полемічного дискурсу / М. Титаренко // Вісн. Львів. ун-ту. Сер.: Журналістика. – 2006. – Вип. 28. – С. 118–134.
5. Буряк В. Еволюція термінологічного інструментарію сучасної теорії публіцистики: інтелектуальна модель інформаційного відображення / В. Буряк // Наук. зап. Ін-ту журналістики. – К., 2001. – Т. 3. – С. 50–57.
6. Онуфрив С. Текст як потреба самореалізації творчої особистості / С. Онуфрив // Уч. зап. Таврического нац. ун-та ім. В. И. Вернадского. Сер.: Филология. – 2006. – Т. 19 (58). – № 5. – С. 150–153.
7. Павлюк Л. Знак, символ, міф у масовій комунікації / Л. Павлюк. – Львів : ПАІС, 2006. – 120 с.
8. Лось Й. Публіцистика й тенденції розвитку світу : навч. посіб. : у 2 ч. – Й. Лось. – Львів : ВЦ ЛНУ ім. Івана Франка, 2007. – Ч. 1. – 376 с.
9. Александров О. Тези до теорії публіцистики / О. Александров // Діалог. Медіа-студії : зб. наук. пр. – О., 2007. – Вип. 6. – С. 282–288.
10. Лось Й. Публіцист: мотивація творчості / Й. Лось // Вісн. Львів. ун-ту. Сер.: Журналістика. – 2006. – Вип. 28. – С. 85–110.
11. Лось Й. Журналістика перед новим викликом / Й. Лось // Вісн. Львів. ун-ту. Сер.: Журналістика. – 2004. – Вип. 25. – С. 18–44.

Юрій Колісник,
к. філол. н., доц. (Черкаси)
УДК 007 : 304 : 070(477)(09)

Журнальні видання УРСР як засіб ідеологічного виховання мас

У статті досліджено діяльність партійно-радянської преси, яка сприяла утвердженню радянської системи в Україні. На численних зразках журнальної періодики УРСР, значного історичного фактажу проаналізовано вплив друкованого слова на ідеологічне виховання мас. Доведено, що радянські мас-медіа не лише інформували, висловлювали компартійні погляди, а й налаштовували громадян на певні перспективи, чітко окреслювали засоби їх реалізації, сприяли виконанню соціально-економічних програм, піднесенню трудової, суспільно-політичної активності громадян.

Ключові слова: адміністративно-командна система, партійно-радянська преса, марксистсько-ленінська ідеологія, тоталітарна журналістика, комуністичне суспільство, інформаційний простір.

In the scientific article we explore the activity of the Soviet party press which stimulated strengthening of the positions of Soviet dictatorship in Ukraine. We analysed the influence made by the printed words on the ideological upbringing of the citizens on the basis of the miscellaneous examples of the USSR magazines. The author proves that the Soviet mass media informed and expressed the points of view of the Communist party, as well as showed the prospects to the citizens, gave definite means of their realization. It helped the successful implementation of the socio-economic programmes, inspiration of the citizens' labour, social and political activity.

Keywords: administrative-command system, Soviet party press, implantation of Marxist-Leninist ideology, violence against the opposition press, stimulation of production processes, totalitarian journalism, communist society, activation of socialist competitions, informational space, manipulation of the public consciousness.

В статье исследуется деятельность партийно-советской прессы, которая способствовала утверждению советской диктатуры в Украине. На многочисленных примерах журнальной периодики УССР, значительного исторического фактажа проанализировано влияние печатного слова на идеологическое воспитание масс. Доказано, что советские масс-медиа не только информировали, выражали компартийные взгля-

ды, но и настраивали граждан на близкие и далекие перспективы, четко очерчивали средства их реализации, а следовательно, способствовали выполнению социально-экономических программ, подъему трудовой, общественно-политической активности граждан.

Ключевые слова: административно-командная система, партийно-советская пресса, марксистско-ленинская идеология, расправа с оппозиционной прессой, тоталитарная журналистика, коммунистическое общество, информационное пространство.

Журналістика сучасної України – явище багатовекторне, неоднозначне, нерідко з протилежними світоглядними засадами. Засоби масової інформації досі не змогли остаточно позбутися тоталітарного минулого, стати поборниками правди, справедливості, сповна прислужитися суспільству, наснажуючи його високоморальними цінностями. Значна частина сучасних мас-медіа ще й досі зазнають згубного впливу комуністичної ідеології, цензурних утисків і підзвітності владним структурам. Слабкість української журналістики перед засиллям російськомовної преси, денаціоналізація справляють всебічний негативний вплив на духовне здоров'я суспільства. Як наслідок – вияв байдужості громадян до української державотворчої ідеї.

Дослідження журналістики УРСР актуальне з вищенаведених причин та гострої потреби розв'язання важливих проблем сучасних ЗМІ. Зіставлення й переосмислення їх діяльності допоможуть звільнити суспільну свідомість від тоталітарних стереотипів. Розкриття характерних ознак комуністичного режиму в журналістиці сприятиме протидії неототалітаризму. Воно актуальне й тому, що в Україні відбувається відродження комуністичної ідеології у нових формах, а отже, – і тоталітарної концепції журналістики. З'ясування специфіки радянської періодики як засобу ідеологічного поневолення сприятиме розвінчанню деспотії СРСР та його преси.

У статті доведено, що журналістика, яка деіндивідуалізує громадян, намагається перетворити їх у слухняних виконавців та уберегти від інакодумства як найтяжчого зла, не має права на подальшу практику, а від неототалітарних методів слід відмежовуватися. Розглянуто результати досліджень журналістики УРСР як репресивного засобу, визначено механізм впливу монопартійності на характер і зміст журнальних видань. На багатьох прикладах показано, як слово, наділене адмінвладною, вбивало творчу активність, культивувало посередність, а забезпечення його дієвості призводило до насильства над людиною. Заідеологізованість зумовлювала поширення мовних штампів, збіднення стилю, журналістського досвіду і т. д.

Фундаментальні дослідження тоталітарної журналістики СРСР у радянську добу неможливо було провести, проте в умовах незалежності України такі роботи з'явилися. Це, зокрема, праці В. Здорови, М. Скуленка, Б. Потятиника, В. Карпенка, В. Качкана та ін. Окремо слід зазначити закордонні джерела, які, так чи інакше, пов'язані з вивченням політичних ідеологій та засобів масової комунікації в тоталітарному, демократичному суспільствах. Скажімо, це дослідження Т. Маркузе, Ю. Хабермаса, Х. Гадамера, С. Кара-Мурзи, а також сучасних українських пресознавців – В. Різуна, Й. Лося, В. Іванова, Г. Почепцова та інших, які торкаються цієї проблематики. Використовується також джерельна інформація інтернет-сайтів із зазначеної теми.

Актуальність статті зумовлена й тим, що цілісне дослідження журнальної періодики УРСР 50–80-х рр. минулого століття досі не проводилося, а окремі розробки стосуються переважно газет і наголошують, як правило, на залежності ЗМІ, автоматизмі їх дій. У новому суспільно-політичному контексті ця преса майже не вивчалася.

Радянський тоталітаризм СРСР мав вигляд чітко злагодженого суспільного механізму, сформованого впродовж десятиліть невпинною практикою терору. Компартійні політичні догми всебічно тиражувалися різними ланками ідеологічних інституцій. Активно залучалися до цього й засоби масової інформації. Щоб діяти якомога ефективніше, апологети марксизму-ленізму сформулювали принцип партійності преси. Журналістика, відповідно до тверджень В. Леніна, розглядалася виключно "як складова партійної роботи, а засоби масової інформації – як гвинтик загальнопартійної справи. <...> Вся преса, незалежно від її тематики і напрямку, вважалася партійною, керівні кадри входили до партійної номенклатури і призначалися партійними комітетами., зміст публікацій суворо контролювався тими ж парткомітетами і цензурою" [7]. Заснування періодичних видань, теле- і радіоканалів належало компетенції ЦК. Пліуралізму в діяльності ЗМІ не допускалося.

Комуністичні принципи ЗМІ засвідчують витяги з журнальних видань радянського періоду: "Натхненником і організатором величезних перемог українського народу, як і всіх народів нашої великої соціалістичної Вітчизни, є славна Комуністична партія Радянського Союзу" [13, 11], "Об'єктивні закони суспільного розвитку невблаганно ведуть до перемоги комунізму" [14, 11] і т. п. Мас-медіа повсякчас відстоювали й популяризували "фундаментальні" партійно-державні рішення, спрямовані на спорудження велетенських новобудов, штучних морів, каналів, залізниць і слугували могутнім засобом соціалістичної пропаганди.

Значна увага партії до розвитку журналістики та видавничої справи сприяла зростанню кількісних показників газетно-журнальної й книжкової продукції. Для ідеологічного виховання громадян багатотисячними тиражами видавалася періодика, публікувалися твори основоположників і послідовників марксизму-ленізму, документи КПРС, праці партійних діячів. Журналістика УРСР широко пропагувала рішення партійних з'їздів, праці з історії КПРС і КП України. Поліці бібліотек масово заповнила партійна преса, книжки серії "Земні зорі", "Наш сучасник", "З тобою, партіє!", "Наставники" тощо, у яких звеличувалися жертвовність, сподвижництво, замовчувалися нужденність пересічних громадян. Така політика партії та її втілення узаконювали лицемірство, подвійну мораль.

Як свідчить журнальний бюлетень "Нові книги УРСР" (1971. – Ч. 4), видавництва республіки "назустріч ХХІV з'їзду КПРС і ХХІV з'їзду КП України" підготували до друку наукові посібники "Великий Жовтень і захист його завоювань", "Науковий комунізм", "Політична економія соціалізму", "Курс лекцій з історії КПРС"; колективні праці "В. І. Ленін і формування комуністичних суспільних відносин", "Комсомольська слава України", збірку "Пісні про партію і комсомол" та ін.

Накидали марксистсько-ленінську ідеологію засоби масової інформації досить активно. Як зазначає професор В. Карпенко, радянським ЗМІ характерна не лише партійна підзвітність, а й широка масовість: "На початок перебудови в СРСР <...> разовий тираж усіх газет в країні перевищував 190 мільйонів примірників. Якщо додати до цього ще 1500 журналів, Центральне телебачення та Всесоюзне радіо, то можна уявити, який потужний і неспинний потік комуністично заангажованої інформації безальтернативно обвалювався щоденно на голови населення" [8]. Із зазначеного випливає, що преса УРСР була надійним охоронцем радянської системи. Будь-які сумніви щодо доцільності чи справедливості партійних рішень не мали права на існування.

Таким чином, українські громадяни з офіційного медіапростору не могли знайти вичерпну й об'єктивну інформацію щодо історії, новітніх суспільних явищ тощо, а тому часто орієнтувалися на альтернативні джерела, зокрема закордонні радіопередачі, самвидав, усне поширення інформації.

Тогочасні ЗМІ були піднесені на найвищий рівень авторитетності, їхніми устами говорила партійна ієрархія. Журналістські традиції відображення "дійсності" диктувала політична доктрина. З одного боку, перед журналістикою, як і перед літературою, ставили

завдання: якомога рельєфніше, барвистіше, переконливіше "опоетизувати" лад комуністичного майбутнього, а з другого – науковців, публіцистів змушували через пресу, книги, радіо й телебачення з усією нищівністю викорінювати все, затавроване партією як "вороже", "відстале", "застаріле", що гальмувало будівництво нового суспільного ладу.

Журналістика періоду відлиги, застою, перебудови характеризується видозміною моделей відображення й програмування суспільних, політичних, ідеологічних рухів, але постійним залишався принцип комуністичної партійності, за яким "право на життя мали лише ті видання, що виражали ортодоксальну комуністичну ідеологію" [6, 233].

Як відомо, доповіді М. Хрущова, рішення XX з'їзду КПРС викликали гучний суспільний резонанс. Спроби оновити партійне життя, намагання здолати командно-бюрократичні методи керівництва пов'язувалися з поверненням до "ленінських принципів". Численні виступи в пресі, по радіо, телебаченню пропагували новий стиль роботи партійного керівництва, висвітлювали його "повернення до народу". Ця ідеологічна кампанія яскраво простежується в деяких журнальних заголовках і рубрикаціях хрущовської доби ("Партійне життя", "Партійне життя: стиль і методи керівництва", "Марксизм-ленінізм – у дії", "За ленінським курсом"), у тематиці та змісті видань. Скажімо, у "Віснику Академії наук УРСР" записано: "Виключне значення для успішного виконання рішень XX з'їзду КПРС, для послідовного наближення Радянської країни до комунізму має здійснена партією і урядом докорінна перебудова керування промисловістю і будівництвом" (1958. – Ч. 1. – С. 11). Не менш гостро висловлюється про зміни у методах керівництва журнал "Комуніст України": "Необхідно... подолати залишки канцелярсько-бюрократичних методів роботи... В окремих партійних організаціях... слабо розгортається критика і самокритика, і це негативно впливає на розв'язання господарсько-політичних завдань" (1959. – Ч. 1. – С. 10).

Загалом постсталінському періоду характерне одноманітне, зациклене, загальмоване у своєму розвитку інформування, всеосяжне фальшування дійсності, приховування суті тоталітаризму, зображення його як справжньої і найповнішої демократії. Властиве воно і журнальній періодиці. Проілюструємо такими цитатами: "Під керівництвом Комуністичної партії радянський народ... побудував соціалістичне суспільство, назавжди знищив експлуатацію людини людиною, ліквідував соціальний і національний гніт. Комуністична партія виховала в народних масах радянський патріотизм, почуття братерської дружби" [14, 5]; "Радянський Союз по темпах еко-

номічного розвитку давно випередив всі капіталістичні країни, а по розмірах виробництва найважливіших видів продукції вийшов на перше місце в Європі... В нашій країні небачено розцвіла нова соціалістична культура народів Радянського Союзу, їх мистецтво і література" [4, 4].

Редакції всіх журналів у властивому їм стилі висловлювали критику на адресу імперіалізму, капіталістичного ладу, не шкодували темних барв, показуючи "гріхи" західного суспільства, несхожого на соціалістичне. Гумористично-сатиричний журнал "Перець" у цьому практикувався чи не найбільше. На його шпальтах художникам і журналістам у межах радянської ідеології надавалася достатня свобода творчості; зображальними засобами митці намагалися викликати зневагу до ідеологічного супротивника. "Перець" систематично подавав карикатури на провідних діячів західних суспільств. Наочним підтвердженням цього є методи протиставлення. Так, на титулі видання (1957. – Ч. 8) уміщено ілюстрацію "Хай живе 1 травня!", де зображено усміхнених Героїв соціалістичної праці та щасливу молодь; як повний контраст – зворот титульної обкладинки з карикатурою "Міністр Фон Brentано і його фон". На малюнку "відтворено" антирадянську промову в США міністра закордонних справ ФРН Brentано, який з лютою ненавистю звинувачує СРСР у різних гріхах, і показано приреченість його ідей. Такий підхід журналу хоча й не відповідав життєвим реаліям, проте автори, дотримуючись чинних ідеологічних постулатів, прагнули показати негативне ставлення до держав, які не будували комуністичного суспільства.

Нещадна критика Заходу присутня в усіх числах видання. Наприклад, у журналі "Перець" (1957. – Ч. 18. – С. 6) опубліковано проблемний фейлетон Майкла Голда під назвою "Четверта грань...". У саркастичному тоні розкритиковано відомого американського державного діяча Джона Фостера Далеса. Він заявляв, що "радянський комунізм є змовою, проти якої повинні боротися всі люди, яким дорога справедливість" [19, 72]. До "холодної війни" безкомпромисно залучали журналістську творчість. В інтерпретації радянських ЗМІ, безперечно, лише капіталісти прагнуть до узурпації світу, а якщо йдеться про комуністичний лад, соціалістичний табір, СРСР, то мови про загарбницькі наміри бути не може – лише "добровільне" об'єднання в ім'я "торжества комунізму" на всій планеті.

"Забезпечення" прав і свобод громадян, націй та народностей преса повністю приписувала турботі КПРС, радянської влади. Про це свідчить низка публікацій журналів "Комуніст", "Під прапором ленінізму", "Україна", "Народна творчість та етнографія", "Український історичний журнал", "Радянська жінка", "Барвінок", "Ма-

лятку" та ін. Вихідним пунктом такої соціально-економічної політики була програмна вимога КПРС – "все в ім'я людини, все для блага людини". "Звідси, – зазначає журнал "Під прапором ленінізму", – орієнтація нашої економіки на розв'язання різноманітних завдань, пов'язаних з підвищенням добробуту радянського народу" [11, 13]. Якісно нові зміни в мистецтві журнал "Народна творчість та етнографія" подає як "результат постійної уваги і повсякденно піклування Комуністичної партії та Радянського уряду про народні таланти України" [2, 13–14].

Утілюючи комуністичну ідеологію в практику, журнальні видання часто подавали ідеальну дійсність як реальну, не заглиблюючись в об'єктивний аналіз. У демонструванні тріумфу, "переможної ходи", фантастичних успіхів нового суспільства першочергові завдання журналістів зводилися до винайдення все нових засобів політичного одурманювання. Зашкарубла партійна фразеологія примусом утілювалась у життя. Журналісти та освітяни подавали партійні матеріали за принципом інтриги, доступності, щоб легко засвоювався той чи той політичний витвір Компартії. Інакше кажучи, не лише здійснювався контроль над діями, а й програмувалися думки людей. Показовими у цьому плані є ідейні настанови журналу "Мистецтво": "Бути ленінцем – це означає вірно служити своєю творчістю народів, його керівній і спрямовуючій силі – Комуністичній партії. <...> Бути ленінцем – це означає виховувати молодь у комуністичному дусі, загартовувати її для славних подвигів в ім'я торжества Ленінських ідей" [5, 1].

Ідеологічні та інші управлінські кадри не тільки пояснювали, а й перевіряли, як засвоюються пропоновані політичні знання, чи стають вони духовними орієнтирами. Таке оцінювання передбачало, відповідно, і заохочення чи покарання. Комуністична ідеологія на підсвідомому рівні часто ставала в громадян другою натурою. Усе це трактувалося благородними цілями журналістики, яка працювала "в ім'я народу", "в ім'я Радянської Батьківщини", "в ім'я комунізму".

Масовість тиражування партійних ідеологем журнальною періодикою призводило, як правило, до механічно-бездумного, некритично-пасивного, безопірного засвоєння. Втілюючи вимоги Компартії, журналістика тенденційно зображувала суспільне життя у світлі ідеалів соціалізму. Журнальне слово прищеплювало й відповідну модель поведінки – вчинки та дії, які ставали притаманними широким масам. Комуністична мутація господарсько-економічного, соціального ладу, культурного виднокола зумовила масовий лінгвогіпноз, в якому перебувала уся радянська спільнота.

Суспільна деградація відбувалася непомітно. Журналістика морально виправдовувала будь-які тоталітарні акти, облагороджуючи їх. Знуцання над людиною у вітчизняній історії нерідко іменувалося "мужністю", "боротьбою з ворогами народу". Скажімо, назвали "куркульством" працелюбних, творчих, ініціативних людей села і боролися з ними як класом, жорстоко переслідуючи. Водночас замовчувався голодомор, який призвів до багатомільйонного винищення українського народу. Це теж вважалося журналістською нормою, на сторожі якої стояв страх. Депортацію людей із місць проживання трактували як "боротьбу з внутрішніми ворогами" і т. д. Стало звичним називати "ворогами", "неблагонадійними" вільнодумців – кращих представників інтелігенції, переслідувати самотійне мислення.

Натомість рабську працю в колгоспі за безцінь підносили до рівня подвигу, як "ударний фронт". Радянська журнальна преса по суті стала творцем утопічно-ідеалістичної псевдодійсності. Слово вже не було духовним адекватом життя. У такій атмосфері людина не могла сповна реалізувати себе. А основне – найогидніше і найпотворніше – діяли "за ленінськими заповідями" лише на папері. Процвітало зрадництво, підлість, подвійна психологія. Все це унормувалось: уявне добро подавалося за наявне, а огріхи й трагедії не помічались, приховувалися.

У межах марксистсько-ленінської доктрини й комуністичної практики журнальні видання 50–80-х рр. активно послуговувалися штучно створеним "науковим словником", формуючи хибні уявлення про суспільство та людину: *комуністична правда, світле майбутнє, переможна хода комунізму, окрилені успіхами трудящі, натхненні партією, зростання добробуту, швидкі темпи наукового прогресу, перемога комуністичної праці, світлі висоти комунізму* і т. д.

Хоча "будівництво соціалізму" насправді було жорстокою, нічим не виправданою руйнацією укладених віками виробничих традицій, духовної спадщини, культурних багатств націй, проте змальовувалося в гуманістичних тонах. Словосполучення "диктатура пролетаріату", "боротьба з класовими (внутрішніми) ворогами" уневиювали терор, переслідування, знущання, винищення, концтабори, депортації. У численних публікаціях періодичної преси приховували, завуальювали, виправдовували знищення мільйонів людей. "Пролетарський інтернаціоналізм", "дружба народів" насправді руйнували національну свідомість, самотність – нація розпорошувалась у сукупності "радянських народів". Пропаговані журналістикою міфологеми: "дружба народів", "злиття націй", "радянський спосіб

життя" та інше перетворювалися в "етномутанти неймовірного розміру" [18, 80].

У багатьох журнальних матеріалах ішлося про комунізм як про "грандіозний план", "могутню ходу" нашого народу, сяючі вершини якого вже "виразно видно" і т. д. і т. п. Особливо заідеологізованими були передмови й післямови до публікацій.

Штучна псевдолексика витіснила з журналістських матеріалів слова-номінанти – справжні показники національного буття, які охоплювали й формували етнічну психологію. Через спотворення історії та сучасності втрачався державотворчий ідеал назви країни – з'явилося УРСР як частина СРСР. Накидана журналістами псевдодійсність утверджувала радянський менталітет, позбавлений національної суті. Засоби масової інформації спонукали людину жити в межах кількох "Я": "кажу одне, думаю друге, а роблю третє". Виходило – четверте... Журналісти, виступаючи апологетами марксистсько-ленінської ідеології, писали і говорили те, що їх змушували, і далеко не те, у чому справді були переконані. Це призводило до суперечливого психологічного стану, втрати ідеалів і неадекватного відображення суспільної дійсності. Внаслідок політичних та лінгвістичних деформацій руйнувався віками узвичаєний духовний світ, люди опинялися в новому вимірі псевдокультурних цінностей. Радянська журналістика всебічно популяризувала їх українським громадянам.

Журнальна періодика УРСР сповнена стверджувальними і спонукально-наказовими конструкціями. Лексика публікацій пересипана вкрапленнями на кшталт: "...повинно бути виконане історичне завдання – наздогнати і випередити найбільш розвинуті капіталістичні країни по виробництву продукції на душу населення" (Комуніст України. – 1958. – Ч. 11. – С. 4); "XX з'їзд Комуністичної партії <...> поставив перед радгоспами історичної ваги завдання – збільшити вихід продукції рослинництва і тваринництва..." (Вісник АН УРСР. – 1958. – Ч. 1. – С. 37); "...кожна нова перемога трудівників України є великим вкладом у загальнонародну справу побудови комунізму..." (Радянська жінка. – 1962. – Ч. 1. – С. 2); "Ленінські суботники стали "всенародним святом вільної, комуністичної праці" (Україна. – 1974. – Ч. 16. – С. 2); "Колективи підприємств автомобільного транспорту... під керівництвом партійних організацій послідовно втілюють у життя рішення XXIV з'їзду КПРС..." (Автошляховик України. – 1973. – Ч. 1. – С. 3) і т. д. Із зазначеного легко помітити підкреслено-запобігливий тон журналістики перед партією.

Аналізуючи журнальну пресу УРСР, яскраво бачимо ідеологічну перенасиченість, стереотипність публікацій, штучність відбору й перекручення фактів. Мовилося лише про позитив, "захмарні" досяг-

нення радянського суспільства, "геніальних" творців радянської історії, "мудрі" рішення партії. Маніпулятивні аспекти журналістики приховувалися. Її суть виразно окреслює гасло тієї пори: "Зростання суспільно-виховної ролі засобів масової інформації і пропаганди для піднесення ідеологічної роботи серед трудящих".

Масова комунікація в той період здійснювалася за традиційною схемою. Досвід комуністичного виховання громадян постійно застосовувався і вдосконалювався. Аби міфологеми історичного матеріалізму успішно приживалися серед мас, їх спершу апробували в наукових виданнях, потім у доступнішій формі подавали в ЗМІ. Наведемо приклад офіційного висловлювання з підручника "Філософія" того часу: "Перемога комунізму у всесвітньому масштабі створює всі необхідні матеріальні й духовні передумови для злиття націй. На всій планеті поступово складеться єдине комуністичне господарство, що розвиватиметься за єдиним планом, забезпечуватиме небачену раніше економічну спільність людей. Сформуються спільні риси духовного обличчя людей, які вберуть в себе все найкраще від національних рис характеру кожного народу. Виникне спільна мова, єдиний засіб спілкування усіх людей. Людство становитиме єдиний колектив, єдину братерську спільність, вільну від антагонізмів" [12, 294].

Результати псевдонаукових досліджень, що завульовували жорстокість тоталітаризму, ставали загальновідомими через пресу, підручники, довідкову літературу. Так, приміром, "Українська Радянська Енциклопедія" за редакцією М. Бажана статтю "Комунізм" завершує цитатою з промови М. Хрущова на XXII з'їзді КПРС: "Торжество комунізму завжди становило заповітну, кінцеву мету ленінської партії. Тепер ця мрія – комунізм – стає дійсністю. Не тільки наші нащадки, а й нинішнє покоління радянських людей житиме при комунізмі! Свідомість цього окрилює кожну радянську людину, породжує в ній бажання жити і працювати з нечуванним ентузіазмом" [9, 80]. Наш народ не дочекався його.

Як прищеплювалися громадянам складники марксистсько-ленінської апологетики яскраво простежується на прикладі статті академіка І. Білодіда "Поглиблювати дослідження в галузі суспільних наук", опублікованій у журналі "Вісник Академії наук УРСР" за 1956 р. Публікація переконує, що тоталітарній пресі СРСР властива особлива комунікативна риса – необ'єктивне, неправдоподібне, надмірне возвеличування й прославляння панівної ідеології. Крім того, вона доводить, що за відсутності діалогу в науковому мисленні та умов для висловлення полярних думок і критики вчення догматизується, допускаються крайнощі.

Наведемо кілька прикладів із публікації: "...марксизм-ленінізм <...> являє собою єдино правильну, глибоко правдиву, підтверджену всім ходом розвитку людства науку про життя і розвиток людського суспільства", вона – "...найвищий ступінь наукового узагальнення всіх досягнень людського розуму у пізнанні природи і суспільства, законів їх розвитку, марксизм-ленінізм дає методологічну основу і конкретні настанови щодо розкриття і пізнання фактів і подій історії, закономірностей суспільного розвитку, допомагає формуванню комуністичної свідомості трудящих" [1, 9].

Технологія гіпертрофованого "схвалення" практикувалася впродовж багатьох років різноманітними науковими журналами, особливо гуманітарного напрямку. Їхні розробки були еталоном для подальшого масового розтиражування. Ідеологічні репресії, заборона інакодумства призводили до спотворення й примітивізації гуманітарних наук, а ідеологічний контроль та ізоляція від західних досліджень наполегливо вкорінювали в політичну свідомість мас єдину ідеологію з її догматизовано-примітивними твердженнями.

Із публікації І. Білодіда бачимо, що вчені служили не стільки науці, об'єктивному дослідженню, відкриттю закономірностей, як "великим цілям комунізму" і науково-ідейній "чистоті" ленінських принципів. Ведучи непримиренну боротьбу проти всіляких "проявів ворожої ідеології" – насамперед проти "українського буржуазного націоналізму", "імперіалізму", "агресивних сил" тощо, водночас декларували гасла "загального миру", "демократії" й "соціалізму". Стаття завершується таким запевненням: "Працівники Відділу суспільних наук АН УРСР глибоко вивчають доповіді М. Хрущова, М. Булганіна на XX з'їзді КПРС, матеріали XX з'їзду КПРС та XIX з'їзду КП України, щоб усвідомити ті великі завдання, які поставлені перед суспільними науками..." [1, 18]. Таким чином, завдання тогочасної науки полягало в служінні Комуністичній партії. Не лише пропагандисти, ідеологічні працівники абсолютизували марксистсько-ленінське вчення, не усвідомлюючи облудність його теорій, а й вчені, письменники, журналісти вважали його прогресивним, науково виправданим, істинним і проймалися ним на рівні переконань та світоглядної позиції.

Це сталося завдяки тотальному наступу на ЗМІ, що здійснювався впродовж усього періоду "диктатури пролетаріату". Компартією ухвалювались численні постанови, які визначали характер діяльності газетно-журнальної періодики та аудіовізуальних ЗМІ. Зокрема, щодо газет: "Районна газета має бути масовим політичним органом і повинна мати яскраво виявлений виробничий характер" [16, 362–363], вона "посилює роль районної преси як зняряддя

партії в організації мас до виконання завдань суцільної колективізації і ліквідації на її основі куркульства як класу, у соціалістичному вихованні й культурному піднесенні мас" [16, 364]. Ці рішення, що визначали місце та роль журналістики й преси у будівництві суспільного ладу, з'являлись не раз і змушували підпорядковані партійні ланки чітко реагувати на них. Так, у Постанові ЦК ВКП(б) від 24 січня 1952 р. "Про заходи для покращення районних газет" ідеться, що головне завдання преси – на основі пропаганди, політики і заходів комуністичної партії й радянського уряду ідейно-політично виховувати й організовувати маси [10, 255–258].

В іншій ухвалі ЦК КПРС "Про підвищення ролі районних газет у комуністичному вихованні трудящих" (1968) зазначається: "Місцева преса переконливо показує велетенські соціальні й культурні перетворення, які відбулися за роки Радянської влади на селі, конкретно висвітлює питання економіки, підвищення культури землеробства та продуктивності тваринництва, активно пропагує передовий досвід, підтримує патріотичні починання трудівників села в змаганні за дострокове виконання п'ятирічки" [3, 595]. Цією постановою працівників ЗМІ зобов'язували підвищувати ідейний рівень та організаційну роль преси у втіленні рішень Компартії та уряду в комуністичному вихованні трудящих у мобілізації їх на дострокове виконання завдань п'ятирічки. У цій ухвалі (як і в інших) провідне місце посідають возвеличення й фетишизація керівної ролі Комуністичної партії. Пресу змушували на конкретних прикладах і фактах пояснювати зовнішню і внутрішню політику КПРС, "демократичні" основи ладу, пропагувати "непорушну дружбу", виховувати почуття "соціалістичного інтернаціоналізму", висвітлювати економічне, культурне життя та ін. Серед іншого увага зверталась на зміцнення "комуністичної переконаності", "радянського патріотизму", "ідейної стійкості", уміння протистояти "буржуазному впливу".

У висвітленні проблем загальнолюдських вартостей журнальна періодика УРСР характеризується меншою заідеологізованістю. Як зазначає Т. Трачук, на зламі 50–60-х рр. XX ст. "з'являються перші спроби ширше глянути на журналістику: не лише як на "колективного агітатора, пропагандиста і організатора", але й як на явище суспільно-політичного життя..." [17]. Хоча загалом преса залишалася партійною служницею, але, крім суспільно-політичної інформації, вона вмщувала матеріали на загальні теми: виховання дітей, мораль, спорт, образотворче мистецтво, театр, побут і т. п. Деякі з них позбавлені ідеологічного антуражу. Яскравим прикладом є стаття про творчість народної художниці К. Білокур. Журнал "Ра-

дяньська жінка" (1983. – Ч. 11. – С. 21) під заголовком "Повернені до життя" розповідає про долю видатної майстрині та полотна, які втілюють мальовничу красу української природи. Обговорення таких тем має позитивний характер, адже повертає громадян до національних джерел.

Незважаючи на політичну заангажованість, журнальна преса епохи *відлиги, перебудови* зробила помітний внесок у процес подолання культу особи, відновлення демократичних принципів, активізацію культурного та народногосподарського розвитку країни. Позитивне соціально-економічне начало простежується в пропаганді "передового досвіду" (на заводах, шахтах, у колгоспах), "творчих починань" (у культурі, народній творчості, етнографії) тощо. Видання не лише стимулювали, а й ідеологічно спрямовували трудову ініціативу, творчий потенціал громадян.

Коли розвалилася комуністично-радянська імперія, відмерла й панівна ідеологія, багатолике неживе політичне тло зникло само собою. Не вживаються в позитивному розумінні (в побуті, ідеологічних засобах, журнальній періодиці) поняття "комуністичний", "радянський", "країна рад", "ленінізм", "соцреалізм" тощо. З відходом політичної системи без співчуття й жалю відмерло й надумане, облудне слово марксистсько-ленінської ідеології.

Неминучий плін часу, перебіг історичних подій поступово усувають помилкові ідеї, віддаючи перевагу справжній істині (хоча це непросто). Вона не може бути здобута "іншим шляхом, окрім боротьби всіх ідей – істинних чи облудних, нісенітних або розумних. Лише з ось цієї суміші звичайний розум, надана людині здатність розрізнати добро й зло, навчається обирати одні ідеї та відкидати інші" [15, 7–8]. Журналістика минулого перекоонує, що нав'язування розуміння, а не забезпечення сприйняття об'єктивних реалій і тенденцій суспільного розвитку є примарним. А тому сучасні мас-медіа повинні не насаджувати бачення, а створювати широкий інформаційний простір.

1. Білодід І. Поглиблювати дослідження в галузі суспільних наук / І. Білодід // Вісн. Академії наук УРСР. – 1956. – Ч. 2. – С. 9–18.
2. Буланій І. Розквіт самодіяльного мистецтва республіки / І. Буланій // Народна творчість та етнографія. – 1971. – Ч. 1. – С. 3–15.
3. *Вопросы идеологической работы КПСС.* – М., 1973. – С. 595–601.
4. *Всесвітньо-історичний подвиг радянського народу* // Вісн. Академії наук УРСР. – 1957. – Ч. 11. – С. 3–8.
5. *З Ленінім у серці* // Мистецтво. – 1969. – Ч. 1. – С. 1.

6. *История мировой журналистики* : учебник / А. Г. Беспалова, Е. А. Корнилов, А. П. Короченский [и др.]. – 2-е изд. – Ростов н/Д, 1999. – 344 с.

7. *Карпенко В.* Інформаційна політика та безпека: свобода слова – підмурівок інформаційної політики / В. Карпенко. – <<http://ukrlife.org/main/karp/bezpeka11.htm>> [05.09.2008].

8. *Карпенко В.* Інформаційна політика та безпека : зародження незалежної української преси у надрах компартійної системи / В. Карпенко. – <<http://ukrlife.org/main/karp/bezpeka4.htm>> [27.07.2008].

9. *Комунізм* // Українська Радянська Енциклопедія : у 17 т. / редкол.: М. П. Бажан (голов. ред.) [та ін.]. – К. : Голов. ред. Укр. Рад. Енцикл., 1962. – Т. 7. – С. 80.

10. *КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов.* – М., 1985. – Т. 8. – С. 255–258.

11. *Марцунов Г.* Матеріаломісткість і підвищення ефективності суспільного виробництва / Марцунов Г., Невелев О. // Під прапором ленінізму. – 1981. – Ч. 20. – С. 12–17.

12. *Основи марксистсько-ленінської філософії* : підруч. для студ. вищ. навч. закл. ; пер. з 6-го роз. вид. / авт. колек.: Ф. В. Константинов (керівник), О. С. Богомолів, Г. М. Гак [та ін.]. – 2-ге вид. – К. : Політвидав України, 1985. – 492 с.

13. *Палладін О.* 40-річчя Української Радянської Соціалістичної Республіки / Палладін О. // Вісник Академії наук УРСР. – 1958. – Ч. 1. – С. 3–11.

14. *Партія веде* // Комуніст України. – 1959. – Ч. 1. – С. 1–11.

15. *Робеспьер М.* Речь о свободе печати, произнесенная в Якобинском клубе 11 мая 1794 года и повторенная в Национальном собрании 22 августа того же года / Робеспьер М. – М. : Изд. В. М. Саблина, 1906. – 16 с.

16. *Справочник* партийного работника. – М., 1934. – Вип. 8. – С. 362–363.

17. *Трачук Т.* Питання періодизації історії українського журналісткознавства / Трачук Т. – <<http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1330>> [01.03.2007].

18. *Федик О.* Мова як духовний адекват світу (дійсності) / О. Федик. – Львів : Місіонер, 2000. – 300 с.

19. *Хто є хто в європейській та американській політології?* : малий політологіч. слов. / Б. Кухта, А. Романюк, М. Поліщук. – Львів : Кальварія, 1995. – 288 с.

Оксана Косюк,
к. філол. н., доц. (Луцьк)
УДК 007 : 304 : 070 : 82-343:004

Міфотворчість у контексті електронних ЗМІ

У статті здійснено аналіз продукції електронних ЗМІ крізь призму міфологізму. Предметом вивчення став міфологічний складник розважальної продукції електронних ЗМІ у тісному зв'язку з фольклорними архетипами.

Ключові слова: міф, міфологічні структури, дзеркально-симетрична паралельність (закон дзеркальної симетрії), архетип, міфотворчість, міфологічний дискурс, засоби масової інформації, міфокритичний підхід.

It is analysed modern mass media through the mythology in the article. Subjects of research are mythological component of entertaining production of electronic mass media and folkloristic archetypes.

Keywords: myth, archaic structures, the law of mirror symmetry, archetype, creation of myths, mythological discourse, mass media, mythological critical approach.

В статье анализируется продукция электронных СМИ сквозь призму мифологизма. Предметом изучения избран мифологический компонент развлекательной продукции электронных СМИ в тесной связи с фольклорными архетипами.

Ключевые слова: миф, мифологические структуры, зеркально-симметрическая параллельность (закон зеркальной симметрии), архетип, мифотворчество, мифологический дискурс, средства массовой информации, мифо-критический подход.

Міфотворчість представників літератури та інших традиційних мистецтв не тільки загальноновизнаний, а й ґрунтовно досліджений факт, а от проблема наявності міфологічного дискурсу в царині новітніх ЗМІ тільки починає розроблятися (незначна кількість науково-популярних публікацій та монографія Л. Павлюк "Знак, символ, міф у масовій комунікації") і залишається актуальною, бо численні концепції розуміння продукції медіа таки штовхають дослідників у вир міфологізму.

Мета статті – проаналізувати в аспекті декодування міфосемантики розважальну продукцію електронних ЗМІ. Відповідно визначено © Косюк О., 2009

но такі завдання: 1) довести, що міфологізм – іманентний складник електронного медіапростору; 2) виявити ефективність міфокритичного підходу в царині медіа. Тож предметом вивчення стає міфологічний складник розважальної продукції електронних ЗМІ у тісному зв'язку з фольклорними архетипами. У такому аспекті телевізійний простір ще не досліджувався.

Описуючи реальність за моделями архаїчних структур, – ритуалів, обрядів, видовищ, які, видозмінюючись у контексті медіа, перетворились зрештою у "новітні розваги", – явища техногенної культури мають багато спільного з естетикою міфології у сприйманні, розумінні та переосмисленні інформації. Складається враження, що міф – форма суспільної свідомості, яка передувала науковому мисленню; історично себе не вижив, він чомусь впізнавано наявний у вимірах сучасного інформаційного простору.

За спостереженнями Л. Павлюк, безпосередність, із якою використовується поняття "міф" у аналізі побутових уявлень, свідчить про універсальне знецінення концепту. Міф – лише синонім "усталених помилкових поглядів". Причетність до характеристики історичних обмежень мислення надала йому зневажливого значення, синонімічного ворожому, поганому. Так міф перетворився на маніпулятивну техніку, допоміжний засіб для успішного просування товару [1, 18].

На думку (яка вже стала майже аксіоматичною) Р. Барта, міф не боїться ні про що розмовляти. Він не заперечує речей, а лише знешкоджує їх, робить "придатними для вжитку, знаходить їм місце у вічній і незмінній природі. Усе, що потрапляє в поле його зору, стає само собою зрозумілим; і ми можемо почуватися спокійними. <...> Міф творить світ без суперечностей тому, що в ньому немає глибини" [2, 112]. Коли б ми не знали, про що йдеться, чи не змогли б подумати, що це характеристика сучасних медіа?

Медіакомунікація міфологічна. Саме міфологеми виступають тими кодами, які (за умови вмілого "прочитання") можуть підмінити видимі (загальноновизнано: загалом доволі примітивні) об'єкти медіареальності якісно іншими уявленнями про них. Міфологічне "завуальовує", "затемнює" трансльоване медіа візіями мистецтва високого ґатунку, "накладаючи" сакральне на тривіальне. Рудименти міфів у контексті медіа справді ефективні, адже вони мають органічно властиві людській свідомості архетипні механізми, результатом впливу яких є те, що інформація сприймається не лише об'єктивно, а й символічно. У ситуації міфокомунікації спрацьовує дораціональний характер мислення, сутність якого – невідповідність логічному законові "виключення третього", як результат – об'єкти можуть бути самими собою і ще чимось (бо конкретні зображення в такому випадку, не втрачаючи своєї конкретності, стають метонімічними знаками інших, тобто символічно їх замінюють; і

міфологічне, контамінуючи частину й ціле, підміняє зображення ідеальним уявленням про нього).

Основна мета міфу – знаходження проміжної ланки між двома протилежностями. Його ліо – стан амбівалентності, дзеркально-симетрична паралельність, тому, на думку Ю. Лотмана (яку ми поділяємо), творення художнього простору шляхом міфоімітації (медіавідображення) ніколи не є простим дублюванням: при цьому на рівні півкуль головного мозку змінюється вісь праве-ліве, і до площини зображуваного екранного дійства додається перпендикуляр, що створює глибину. Тоді на видиме зображення накладається ще одне (із глибини першоджерел). Подвоюючи, "дзеркало" деформує та оголює зображене і найчастіше подає його у стилі "komikos" (зі сміхом без співчуття, страху та пригнічення). Джерела подібного явища – у ритуальних "веселощах".

У часи майже дитинної архаїки те, що нині вважається вкрай негативним (приміром – смерть), сприймалося з великою радістю. Під час похоронного обряду веселилися, дозволяти собі непристойності. Вважалося, що в потойбічному світі така поведінка обертається якраз своєю протилежністю. Обряд цей генетично пов'язаний із уявленнями про потойбічний світ як дзеркальне відображення дійсності. Пізніше семантика "похоронного" сміху стала вважатися аномалією, але вона не зникла абсолютно, продовжуючи жити як елемент карнавалу та інших видовищних дійств – наступників традицій сміхового дублювання. Проте з часу виникнення мас-медіа поступово втрапилася сутність і майданного гедонізму, бо рекреативна функція дзеркального відображення передалася (знову ж таки – "у спадок") електронним ЗМК, які відповідно увібрали в себе карнавальну стихію. У контексті зазначеного доречно згадати відомий твір для дітей В. Діснея "Танок смерті" (інтерпретацію однойменної трагедії Гете). Спершу звучить музика Сен-Санса та опівнічний дзвін, потім одна за другою зсуваються плити і з могил вилазять мертвяки. Починається правдива фантазмагорія, дика і грайлива: кістяки перекидаються своїми черепами, наче грають ними у волейбол (це щось дуже подібне до "гри на гробі", яку, на думку етнографів, традиційно влаштовували в Україні, Мексиці¹ та інших країнах, вшановуючи мертвих). А згодом усе спокійно завершується.

У мультфільмі Діснея, музиці Сен-Санса (те саме спостерігаємо й у творах М. Гоголя та сучасних "медіастрахіттях") присутнє амбівалентне ставлення до смерті, яка, будучи міфологічно-циклічною, не містить у собі розмежувань "кінця" і "початку", бо є тим та іншим одночасно. Все відбувається, як у природі: плід закопується в землю, і з нього одразу ж розвивається нове (стаючи елементом колообігу). Виникає образ, начебто склеєний із двох дзеркально-симетричних частин, у якому кінець плавно переходить у початок, і навпаки. Давній

міфологічний спосіб концептування незмінно актуалізується на зламі епох (і, на жаль, не тільки у вербальних текстах²), особливо у мистецькій продукції "для дітей", які за своїм фізіологічним розвитком є "ровесниками" міфології (тому й "адекватно" сприймають її світ?).

У маргінальний час у медіапродукції "для дорослих" це проявляється не менш зримо, ніж у проектах анімаційних. Якщо застосувати теорію дзеркального відображення до сучасних медійних страхіть, то можна легко пояснити так зване "радісне насильство" (happy violence) – начебто безболісне, таке, що приводить до "незмінно щасливого кінця", а також те, чому "пересічний позитивний герой, цебто "добрий хлопець" скоює вчетверо більше насильницьких дій, аніж "поганий" [3, 62]. За законом дзеркальної симетрії, позитивний персонаж якраз причетніший до смерті (явища позитивного) – тому, чим гірший він у першій частині твору, тим кращий у другій (як посередник між двома світами?). Кіногерой у такій ситуації не особа, а уособлення (метонімія) – своєрідний міфологічний рушій. "Ми не вовки, ми санітари лісу", – заявляє "негативний" кіногерой (серіал В. Бортка "Бандитський Петербург"). І він таки має рацію.

В основу сучасних медіапроектів покладено міфологічну "граматику поведінки", яку М. Еліаде називав "моделлю виправдання усіх людських вчинків". Медіакомунікація, як і міф, презентує вже відоме, закодоване в глибинах колективної пам'яті, таке, що начебто не потребує інформаційної обробки й сприймається автоматично. Однак неусвідомлений, не перебудований відповідно до наявних глибинних семантичних структур пам'яті "сценарій"-фантазм часто видається примітивним (немов випадково знайдені садівником уламки давніх святинь, які для нього просто камінь). Міфологічні механізми неочевидні. Для їх ідентифікації потрібна додаткова робота.

Однак якщо правильно зрозуміти семіотику сучасних зміфологізованих мас-медіа, то вони не здаватимуться нам такими примітивними. На екрані нерідко з'являються гелени, орфеї, магдалини, юди, інваріанти всіх архетипних грішників та грішниць. Він став по-біблійному знаково-метафоричним. Міфологічні ж сюжети можна сприймати та розуміти по-різному: приміром, як колекцію пригод (потішних "овідіівських" метаморфоз) або ж як своєрідну притчу про людство. Складність подібних образів саме у їх простоті та видимій прямолінійності, яка приховує у собі об'ємний багатопластовий зміст.

Нерухомі, цілком позитивні образи не цікавлять, до речі, і пост-модерного, по-дитячому вибагливого та примхливого реципієнта, евідемоністичні уявлення якого, на думку У. Еко, архаїчно вишукані. "Зустрічаючи страшні та дивні личини, уява реципієнта оживає і "не застигає у плотській своїй благосності", а примушує (ідеально – мала б примушувати. – О. К.) шукати істини, приховані під

потворністю вигляду" [4, 69]. І це не звикання до зла, як припускає Л. Павлюк [5, 75–76], і не "жорстокість заради жорстокості", а стихія виявлення й поглинання негативного з широко відкритими очима (як у дитячих казках). Долучаючись до потрактування зображеної медіареальності, реципієнт ніби проходить своєрідний обряд ініціації – духовної причетності до іншого світу. Пройшовши крізь такий "обряд", він осягає таємну мудрість медіа: приховані слова, символи, ритуали. Спираючись на загальні риси міфологічної моделі медіасвіту, реципієнт створює свою власну модель, що не відтворює повністю конкретної традиційної системи мотивів, образів тощо, але є зорієнтованою на їх основні архетипні структури.

Міфологічне є аномальним з погляду логіки, здорового глузду та наукової свідомості (це доведено у роботах Є. Мелетинського, Є. Кассіра тощо). Семантична аномалія – спосіб формування багатого й складного прихованого змісту, засіб актуалізації додаткової інформації. У царині медіа механізм дії аномального такий: те, що не піддається звичному тлумаченню, має спричинити/актуалізувати напружену роботу-пошук. Мабуть, саме тому такими популярними на сьогодні є міфологізовані програми на кшталт: "Без табу", "Кримінал" і т. п. Наведемо "ілюстративний" приклад: "Гість нашої передачі – вбивця-рецидивіст, – оголошує О. Герасим`юк, – людина, що вважала себе уособленням зла"... На подіум виходить блакитноокий приємний чоловік і починає розповідати історію власного життя. Екрани у цей час демонструють його недалеке минуле, дружина і діти планують на майбутнє. А зал із захопленням споглядає справді міфологічне переродження. І кожен, вочевидь, починає трохи вірити в чудеса (2002. – 18 верес.).

На перший погляд, програма доволі проста, однак її контекст може бути витлумачений із залученням даних про окремі міфологеми й міфологічну модель світу загалом. Використовуючи відповідні дані, інтерпретатор має можливість отримати багату додаткову інформацію й тлумачити аномалії, тобто пояснювати контекст, який без урахування міфологічної семантики залишався б безглуздим й не піддавався поясненню. Так уявлення про медіапростір як фрагмент міфопоетичного світу в його цілісності розширює можливості тлумачення медіадискурсу, що конститууються семантикою аномальних знаків і будуються за взірцем міфологічних моделей. Міфологічно-ритуальна комунікація є ефективною у просторі медіа, оскільки людина, як духовна істота, незмінно потребує культу, втіленням якого були стародавні ритми свят, карнавалу, громадських зборів, властивості середньовічних соборів, що символізували цілісність світу. Тому й різноманітні шоу (еквівалент колишніх видовищ) не сходять із екранів та моніторів. Проте ритуали техногенного суспільства мають неповноцінний внутрішній сенс для кожної окремої людини. Учасник риту-

алу обов'язково має бути фізично залученим, а не стороннім спостерігачем. Екранні ж видовища породжують віртуальну дійсність. Як результат, зникає заслона між ілюзією та реальністю, а це призводить до втрати чуттєвості та необхідності її імітування.

Як вислід – відбувається абсолютно не передбачена реанімація природного зв'язку з архаїкою: не повернення культури до міфологічного світогляду, а його антиміфологізація, тому навіть міфокритичний підхід – найдавніший спосіб концептування навколишньої дійсності та сутності людини, що повністю виключає невіршені проблеми, виявляється подекуди безсилем. До неможливості трикстеризована медіакультура межі тисячоліть відображає ще карнавалізовану дійсність і, виконуючи свою "міфологічну" функцію дзеркального дублера, перетворює її у щось обернено дубльоване, архаїчно не зумовлене – правдивий антиміф. Тому замість відчуття комфорту і гармонії вона несе тривогу. Це стимулює ще детальніше вивчення міфологічних явищ в усій їх амбівалентності.

Будь-який твір, на думку семіотиків (зокрема Ю. Лотмана), містить у собі цілий ерзадосвіт (світ знаків). Витворені знаки "поглинають" події та людей. Творці медіапроектів, як і їх мусичні попередники, свідомо чи несвідомо, щось нам прагнуть сказати, і міфологічний дискурс (як один із чинників багаторівневості структур) заохочує до інтертекстуального прочитання медіатекстів, забезпечуючи плідне поєднання у їх "організми" давнього й сучасного. Постмодерністська відкритість будь-яким парадигмам робить продуктивним застосування міфологічного підходу до аналізу продукованої медіареальності. Декодування міфосемантики творів ЗМІ перетворюється в азартну гру (вихід із власної буденності у віртуальний світ сакральних цінностей), у вимірах якої (на жаль/на щастя) неможливо керуватися звичайними етико-естетичними оцінками на кшталт: "гуманно-негуманно", "етично-неетично", "естетично-неестетично". Саме тому масова комунікація (зокрема журналістика), яка, наче радар, першою реагує на найменші зміни настроїв суспільства, так активно залучає міфологізм до стратегій текстотворення, подання й сприймання інформації.

Відчуття абсурдності буття й відчуження, розчарування у поступі й позитивістських способів освоєння дійсності сприяють сьогодні пошукам чогось протилежного, якісно відмінного. Царина міфотворчості – це якраз те, що завжди дозволяло подивитися на себе і світ якимось по-іншому. Сприймання/творення/читання під кутом міфологізму надає життю (в усій його, навіть найнижчих, виявах) сенс і долучає до одвічних цінностей. У непроминальності міфу (а отже, й релаксаційної культури?) уже закладена його висока оцінка. Архетип не перевірено часом, "апробовано" нашими тисячолітніми попередниками. Міфологізується лише те "минуле", яке зберігає свою актуальність і для сучасності. Отже, воно варте якнайпильнішого

дослідження у різних сферах використання, особливо в найновішій царині – мас-медіа.

1. *Павлюк Л.* Міфопоетика і міфополітика: міф, контрміф і антиміф як техніки риторичної драматизації, або для того, щоб деконструювати міф, треба його створити / Л. Павлюк // Нові шляхи комунікації. – 2002. – № 6–7. – С. 15–18.

2. *Барт Р.* Мыльные порошки и детергенты (из книги "Мифологии") / Р. Барт. – <<http://nsu.ru/psych/internet/bits/barthes1.htm>>.

3. *Потятиник Б.* Патогенний текст / Б. Потятиник, М. Лозинський. – Львів, 1996. – 296 с.

4. *Эко У.* Развлекательность / Умберто Эко // Эко У. Имя розы : детектив. – М. : Кн. палата, 1989. – Вып. 2. – 496 с.

5. *Унікаючи* апокаліпсису : зб. ст. та матер. з філософії масової комунікації. – Львів : ЗУМЦНЖ, 1999. – 96 с.

6. *Косюк О.* Казочка / Оксана Косюк // Медіакритика. – Львів, 2004. – № 2. – С. 7–11.

1. Мексиканський карнавал мертвих – унікальний сплав міфів та традицій Іспанії й доколумбової Америки, поєднання минулого й сучасного, віри і насміхання, комерційного розрахунку та одухотвореності. Під час такого карнавалу скрізь можна придбати іграшки й солодощі у вигляді символіки загробного життя, на вулицях страшні маски лякають перехожих, повсюдно влаштовують виставки черепів, кістяків тощо, молодь називає одне одного "моя ти смерть", "мій покійничку" і співає традиційну пісню "Віддам усі я приваби раю, аби з тобою ділити пекло". Люди напиваються й об'їдаються, показуючи цим, що життя для них не варте і мідного гроша. У додатках до газет публікують так звані калаверас (черепи) – вірші з ілюстраціями, на яких відомих громадських діячів зображають покійниками (простежується закономірність: чим популярніший та авторитетніший політик, тим бридкіший і спотвореніший його "груп").

Слід зазначити, що українці, як і більшість народів, у цьому плані набагато "цнотливіші", вони зазвичай (навіть через посередництво медіа) не спотворюють, а навпаки, висміюють політиків – і себе також – (що, між іншим, у міфічній інтерпретації набагато гірше, бо таким чином у сиву давнину тимчасово "повертали до життя" мертвих).

2. Розтлумачені свого часу Грушевським українські "гри на гробових плитах" та засвідчені Проппом ритуальні знущання над покійником – хроногарант актуальності в Україні "справи Гонгадзе" (що архетипно приречена на домисли та фальсифікації); зримо лаштовані під "естетику" ацтекської міфології та європейської карнавальної культури, уособленням якої слід вважати танок із нанизаними на піки головами у супроводі революційної пісні: "Нехай довкола смерть і кров – змішаймо радість з горем!", численні теракти супроти США також "приречені на успіх". (Детальніше у публікації [6]).

Гліб Гончаров,
асп. (Запоріжжя)
УДК 007 : 304 : 070.1

Інформаційна діяльність профспілок як ефективний метод реалізації соціальної функції

У статті обґрунтована необхідність активізації інформаційної діяльності як одного з найперспективніших напрямів функціонування профспілок у сучасних умовах. Проаналізована інформаційна робота первинної профспілкової організації ВАТ "Запоріжсталь" (Запоріжжя) та виокремлені її напрями, які потребують посилення.

Ключові слова: інформаційна робота, мотивація профспілкового членства, профспілка.

The necessity of activation of information work as one of the most perspective forms of trade-unions' present-day activity is grounded in the article. The information activity of JSC "Zaporizhstal" – primary trade union organization (Zaporizhzhya, Ukraine) is analysed, directions which need to be improved are highlighted.

Keywords: information work, trade union, motivation of trade-union membership.

В статті обоснована необхідність активізації інформаційної діяльності як одного з найбільш перспективних напрямів функціонування профсоюзів в сучасних умовах. Проаналізована інформаційна робота первинної профсоюзної організації ОАО "Запорожсталь" (Запоріжжя) і виділені напрями, які потребують посилення.

Ключевые слова: информационная работа, мотивация профсоюзного членства, профсоюз.

Актуальність обраної теми зумовлена необхідністю ґрунтовного й комплексного дослідження проблематики висвітлення інформаційної політики профспілок на всеукраїнському рівні загалом і первинних профспілкових організацій зокрема. Метою публікації є визначення причин недооцінки інформаційної діяльності профспілок і чинників, що на це впливають.

Обґрунтовуючи теоретичну домінанту досліджуваної проблеми, зазначимо, що питанню розвитку профспілкового руху в Україні приділяли увагу науковці з цієї галузі, зокрема Б. Андрусишин, Р. Берест, П. Бондарук, О. Голобуцький, А. Гриценко, В. Докашенко, Ю. Докукіна, К. Двірня, М. Зима, В. Кулик, В. Мельник, О. Мовчан, О. Реєнт, О. Стоян, Г. Стоян, Г. Осовий, М. Дубровський, Г. Добровольська, В. Цвих та ін.

Не менше у пригоді може стати досвід профспілок таких країн, як Великобританія, Китай, Німеччина, Польща, а також деяких країн СНД (Білорусія, Узбекистан), що досліджується у роботах С. Горянського, З. Глузи, М. Гриценка, П. Давидюка, Н. Жотабаєва, Ф. Зендельбека, В. Кадейкіна, К. Мадоня, Є. Макухіна, В. Можаяєва, В. Фурсової, Чень Цзі, Цзян Лецін та ін.

Варто зазначити, що профспілки є невід'ємною частиною професійної діяльності суспільства. Вони ведуть активну багатопланову роботу щодо захисту соціально-трудова прав та інтересів людей найманої праці, протидіють спробам утиску профспілкових прав і свобод. Водночас величезний потенціал профспілок реалізується далеко не повністю. Діяльність профспілок ще недостатньо ефективна. Слід наголосити, що негативною тенденцією профруху є хоч і повільне, але неухильне скорочення кількості профспілок, що висуває на перший план роботу з посилення мотивації профспілкового членства.

З мотивацією членства нерозривно пов'язана тема інформаційної роботи у профспілках, яка є пріоритетним напрямом профспілкової діяльності. На жаль, профспілкові керівники недооцінюють важливість інформації в сучасному суспільстві. Більшість із них набували досвіду та виховувались на ідейних засадах ортодоксальної системи профспілок Радянського Союзу й застарілих поглядах партійних керівників, до яких профспілки були вельми прив'язані.

У працях істориків радянського періоду І. Снігірьової, Л. Явич, А. Цепіна, Є. Іванова, А. Щиглика, Г. Щеглова, В. Прохорова, Л. Власенко, Л. Рудакова, Ю. Кузнецова, Л. Павлова, Р. Алієва багато уваги приділено ролі партійного керівництва в управлінні профспілками, а вивчення проблеми здійснюється через призму стереотипів радянської історико-партійної науки.

Це є вагомим доказом суттєвої особливості радянських профспілок, як одного з елементів радянської політичної системи, яка полягала в тому, що, "відчуваючи на собі жорстокий контроль з боку правлячої партії, вони разом з тим самі виступали знаряддям поширення державної ідеології, забезпечуючи таким чином життєдіяльність компартійної системи влади" [3, 16].

На даному етапі розвитку профспілкового руху можна провести паралелі між агітаційно-пропагандистською роботою в часи СРСР та інформаційною роботою в нинішніх профспілках. Радянська ідеологія була спрямована на побудову ідеального суспільства і наклада-лась примусово, а профспілки були одним із дійових механізмів режиму. Профспілковий рух демократичної України ще не досягнув усіх перспектив використання ЗМК для втілення своєї ідеології, що ґрунтується на головних засадах профспілкової діяльності.

На думку декана факультету підвищення кваліфікації профспілкових працівників Академії праці і соціальних відносин Т. Вериковської, проблеми сучасного профспілкового руху, діяльність профспілок і профспілкових організацій не знаходять адекватного відображення у засобах масової інформації, у свідомості громадян [4, 3]. Тому слід зазначити, що суспільство не має реального уявлення про гостроту проблем, які стоять перед найманими працівниками, про дії профспілок, окремих організацій, зокрема в сучасних умовах фінансово-економічної кризи та подоланні її наслідків. Зусилля профспілки щодо подолання кризи не мають належного розуміння з боку державної влади й відповідної підтримки громадськості.

В умовах інформаційних конфліктів і спроб інформаційної блокади профспілок з боку опозиційного чиновницько-бюрократичного апарату, певних громадсько-політичних структур, а також наявної інформаційної конкуренції в країні за володіння можливостями й інструментами впливу на масову свідомість людей, зусиль, зроблених профспілками, недостатньо.

Зауважимо, що однією з причин безпорадності роботи ФПУ (Федерації профспілок України) зі ЗМІ є комерціалізація більшості мас-медіа, які мають перед собою чіткий бізнес-план і здебільшого підпорядковані політичним опонентам. Заангажованість ЗМІ, цензура у формі обмеження висвітлення окремих подій є найбільш впливовими чинниками, що обумовлюють викривлення подій щодо діяльності профспілок. Більшість новинних сюжетів на українських телеканалах не дають альтернативних поглядів на події у країні. Крім того, замість залучення незалежних експертів журналісти коментують новини самі або звертаються до політиків. Такими є результати контент-аналізу українських теленовін, проведеного Академією української преси та Інститутом соціології НАН України [2].

Зазначимо, що нові інформаційні технології набувають у житті Федерації профспілок України та її членських організацій більш обґрунтованого значення. Так, у грудні 2005 р. Рада ФПУ ухвалила Концепцію інформаційної діяльності Федерації професійних спілок України, що передбачає інтенсивну програму інформаційно-

го розвитку та ґрунтується на законах і інших нормативно-правових актах, що стосуються інформаційної сфери. Це, зокрема, Закони України "Про інформацію" та "Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні", а також постанови Кабінету Міністрів України щодо забезпечення участі громадськості у формуванні й реалізації державної політики та Порядку оприлюднення у мережі інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади [1, 3].

У 2003 р. сформований, регулярно оновлюється і активно функціонує веб-сервер ФПУ (<http://www.fpsu.org.ua>). У порівнянні з іншими профспілковими засобами масової інформації інтернет-сайти виграють в якості й оперативності подання інформації, а інформаційна насиченість привертає увагу все більшої кількості звичайних членів профспілки. Передбачається, що найближчими роками основна частина членських профспілкових організацій буде оснащена сучасною комп'ютерною технікою, електронною поштою, матиме вихід в інтернет.

У сучасних умовах фінансово-економічної кризи, що охопила всі галузі народного господарства країни, загострилось і соціальне становище. На нашу думку, що вищий рівень нестабільності у суспільстві, то більший попит на нову, актуальну інформацію. У цей час профспілки повинні скористатись суспільним попитом на інформацію та налагодити систематичне інформування про місце й роль профспілок у суспільстві, їх діяльність щодо захисту соціально-економічних прав й інтересів людей найманої праці, досягнень і здобутків у цій діяльності.

Після засідання Ради ФПУ 20 листопада 2008 р., на якому був переобраний голова Федерації профспілок України, окреслились позитивні тенденції: ФПУ почала повніше й змістовніше виконувати свої функції щодо захисту людини праці, її робота стала більш системною, вводиться програмно-цільовий метод планування, що передбачає визначення конкретних цілей і розробку механізмів їх досягнення.

Конкретизуються програми, прийняті V з'їздом Федерації профспілок України, оскільки, прийняті кілька років тому, вони не враховували кризові процеси в державі. Зростає роль виборних органів, насамперед Комісій і Рад ФПУ. Реформується сама структура ФПУ. Докорінно змінилося наповнення соціального діалогу, який проводить Федерація профспілок із Кабінетом Міністрів і прадавцями. На Всеукраїнській нараді голів територіальних організацій профспілок, що входять до складу ФПУ, розглянуто питання забезпечення соціально-економічних і трудових прав членів профспілок в умовах кризи. Учасники зборів ухвалили резолюцію з

посилення всіх напрямів роботи [5, 4]. Восьмий пункт резолюції стосується питань інформаційної діяльності: "Розробити та затвердити цільові інформаційні програми" (8. 1), "Оперативно інформувати профспілкові організації, профактив, суспільство про вжиті заходи щодо виконання Вимог ФПУ, активно використовуючи національні, галузеві й регіональні та профспілкові ЗМІ, зокрема "Профтелеграф ФПУ", заводські багатотиражки, з метою формування у громадськості позитивного сприйняття дій профспілок" (8. 2), "Членським організаціям ФПУ, територіальним профспілковим організаціям сприяти збільшенню передплати на газету "Профспілкові вісті", як центральний рупор профспілок, серед усіх спілчан, брати активну участь у наданні газеті актуального матеріалу про нагальні питання та позитивний досвід профспілкової діяльності" (8. 3).

Варто зазначити, що останнім часом на всіх рівнях профспілкових зборів ведуться розмови про розвиток інформаційної діяльності. Ухвалюються постанови та резолюції, профспілкові лідери слушно заявляють, що треба активніше показувати свою роботу, залучати засоби масової інформації до співпраці. Та чи набудуть вони практичного втілення – покаже час.

Недостатня увага регіональних, галузевих і первинних профспілкових організацій до інформаційної роботи призводить до того, що до пересічного члена профспілки у певній мірі не доходить конкретна інформація про роботу навіть тієї профспілкової організації, членом якої він є. Слабка інформованість членів профспілки безпосередньо впливає на ставлення до організації, у складі якої вони перебувають.

Профспілковий комітет ВАТ "Запоріжсталь" відомий далеко за межами регіону та галузі своїми доробками з усіх напрямів професійної діяльності. У 2008 р. Федерація профспілок України в рамках "Року первинної профспілкової організації" проводила Всеукраїнський огляд-конкурс на кращу первинну профспілкову організацію. Попередні підсумки підбивалися на рівні галузевих комітетів профспілок. У конкурсі взяло участь понад 300 первинних профспілкових організацій ГМК (гірничо-металургійний комплекс) України. Гідними суперниками "Запоріжсталі" були профспілкові організації промислових гігантів "Арселор Міттал Кривий Ріг", ВАТ "Дніпровський металургійний комбінат ім. Дзержинського" і ЗАТ "Макіївський металургійний завод" [6, 235].

Президія ЦК ПМГУ (Центральний комітет профспілки металургів та гірників України) кращою визначила профспілкову організацію ВАТ "Запоріжсталь" та направила матеріали в Організаційний комітет Федерації профспілок України для нагородження її Дипломом Всеукраїнського огляду-конкурсу.

На нашу думку, успіх у роботі будь-якої суспільної організації залежить від її сприйняття адресатами, тобто тими людьми, на яких вона спрямована. Тому акценти в інформаційній роботі профспілкового комітету ВАТ "Запоріжсталь", розставлені таким чином, щоб інформувати членів трудового колективу про пріоритетні напрями діяльності, а саме: вирішення виробничих і соціально-економічних проблем, підвищення рівня оплати праці та поліпшення її умов, запобігання травматизму, надання належної правової допомоги трудящим, створення умов для оздоровлення та відпочинку, розвитку особи, занять фізичною культурою і спортом, художньою самодіяльністю.

Інформаційна робота в профспілковому комітеті ВАТ "Запоріжсталь" здійснюється відповідно до рішень IV з'їзду Центрального комітету профспілки металургів та гірників України і спрямована на поширення інформації серед широкого кола спілчан, обміну суспільною інформацією між профспілковими організаціями різних рівнів.

Варто зазначити, що вагомим напрямом інформроботи, який підвищує авторитет профспілок у суспільстві, а в даному разі серед трудового колективу, є підвищення рівня інформованості рядових членів профспілки і профактиву про діяльність цехових профспілкових організацій, профкому комбінату, Центрального комітету ПМГУ, Федерації профспілок України щодо захисту прав та інтересів людей найманої праці, поглиблення знань працівників галузі про мету, завдання та життя профспілок, зміцнення мотивації профспілкового членства і усвідомлений вступ до профспілки нових членів, особливо молоді.

Головна мета інформроботи в профспілці – донести до кожного її члена та широкого загалу інформацію про свою діяльність. Щоб люди знали: профспілки, зокрема профспілка "Запоріжсталі", не тільки розподіляють путівки для відпочинку (а це зазвичай і є найпоширеніша думка про діяльність профспілок), а й виконує основні функції з захисту трудових, соціально-економічних прав та інтересів членів профспілки.

Профспілковий лідер ВАТ "Запоріжсталь" Л. Безлепкін добре розуміє важливість телебачення у сучасному медіапросторі та не поділяє поглядів керівників ФПУ, які постійно зауважують, що ефірний час на Центральному телебаченні потребує великих коштів, які краще витратити на оздоровлення, виплату матеріальної допомоги та навчання профспілкових кадрів.

Тому в профспілці "Запоріжсталі" особливу увагу приділяють роботі з телевізійними медіа на кшталт ЗНТРК "ТВ-5" (Запорізька незалежна телерадіокомпанія "ТВ-5"). У новинних блоках та інфор-

маційних повідомленнях репортери телеканалу відображають суспільно значущі заходи, організовані профспілкою, та перебіг переговорних процесів із підписання головного закону підприємства – колективного договору.

У новинних випусках телекомпанії "ТВ-5", інформаційних випусках радіо "Запоріжсталь" телеглядачам області та міста Запоріжжя, радіослухачам повідомляють про діяльність не лише профспілкової організації комбінату, а й профспілок України загалом, а також інформують про захист прав та інтересів пересічних членів профспілки.

Слід зазначити, що діяльність профспілкового комітету регулярно висвітлюється на сторінках обласної газети "Індустріальне Запоріжжя", газети трудового колективу комбінату "Дніпровський металург". Щонеділі в останньому виданні виходить інформаційний профспілковий вісник, про діяльність профспілкових організацій, роботу комісій профспілкового комітету комбінату, Обласного комітету трудящих металургійної і гірничодобувної промисловості, Обласної ради профспілок, ЦК профспілки металургів і гірників України, Федерації профспілок України.

Редакція "Дніпровського металургу" постійно вміщує пізнавальну інформацію про роботу профспілкових організацій комбінату. Такі повідомлення надходять не лише з профкому, а й із цехових комітетів, подаються зарисовки про активістів та репортажі з профспілкових зборів. У рубриках "Профспілкове життя", "В профкомі комбінату", "За рядком колективного договору" велика увага приділяється відображенню практичної діяльності профкому і цехових комітетів із питань охорони праці й техніки безпеки, виконання колективного договору, організації літнього оздоровлення, відпочинку трудящих і членів їхніх сімей тощо. Особливу увагу привертають статті про практичну допомогу профспілки членам трудового колективу підприємства. Наприклад, "Фонд для тих, хто потрапив у біду", де розповідається про мету створення "Фонду милосердя і здоров'я", принципи його діяльності, плани і завдання на майбутнє.

Таким чином, інформаційна робота профкому металургійного комбінату ВАТ "Запоріжсталь" спрямована на оптимізацію діяльності інформаційних ресурсів, профактиву і пересічних членів профспілки стосовно освітлення актуальних питань профспілкової діяльності. Профспілковий комітет, втілюючи в життя інформаційну політику, насамперед, тісно співпрацює з профактивом цехів і структурних підрозділів, відділом зі зв'язків із громадськістю та ЗМІ, редакціями газет "Індустріальне Запоріжжя" і "Дніпровський металург" та з радіо "Запоріжсталь".

Окреслюючи практичні важелі здійснення інформаційної роботи проаналізованого підприємства, зазначимо, що пріоритетним напрямом інформаційної політики профспілкового комітету комбінату є організація громадської думки загалом і думки членів профспілки зокрема на користь профспілки, зміцнення її авторитету як єдиної організації, покликаної забезпечити всебічну підтримку і захист інтересів людей найманої праці в умовах активного формування нових суспільно-економічних і соціальних відносин. Отже, головними принципами інформаційного забезпечення профспілкової діяльності є об'єктивність, максимальна оперативність і гласність у пропаганді профспілкових ідей та завдань, у висвітленні роботи профспілкових організацій.

1. *Бібліотечка* голови профспілкового комітету. – К. : ПРОФ-ІНФОРМ, 2006. – 60 с.
2. *Експерти*: Теленовини в Україні залишаються заангажованими і непрофесійними. – <<http://www.telekritika.ua>>.
3. *Кухарчик В. П.* Партийное руководство деятельностью профсоюзов по идейно-политическому воспитанию рабочего класса (1926–1937 гг.): (на материалах Украины) : автореф. дисс. ... к. и. н. / В. П. Кухарчик. – О., 1985. – 20 с.
4. *Профспілкова освіта: чого навчати і як навчати?* // Профспілкові вісті. – 2009. – № 10 (вкладка № 3). – 30 с.
5. *Резолюція* Всеукраїнських зборів голів територіальних організацій профспілок // Профспілкові вісті. – 2009. – № 7 (вкладка № 2). – 30 с.
6. *Чехарин А. Ф.* С людьми и для людей / А. Ф. Чехарин, С. Н. Носенко, Г. В. Гончаров. – Днепропетровск : АРТ-ПРЕСС, 2008. – 256 с.

Надія Ілляк,
доц. (Київ)
УДК 070+316.653 / 658

Проблеми медіаосвіти в Україні в контексті євроінтеграції

Стаття присвячена проблемі становлення та розвитку медіаосвіти в Україні як важливого складника розвитку інформаційного суспільства.

Ключові слова: медіаосвіта, світовий освітній простір, інформаційна революція, медіакомпетентність.

This article is dedicated to the problem of the establishment and developing of media education in Ukraine as one of the most important parts for the processes of establishing of information society.

Keywords: media education, world education area, information revolution, media competence.

Статья посвящена проблеме становления и развития медиа-образования в Украине как важной составной развития информационного общества.

Ключевые слова: медиаобразование, мировое образовательное пространство, информационная революция, медиакомпетентность.

Актуальність дослідження обумовлена тим, що входження України в європейський і світовий освітній простір детермінує необхідність узгодження напрямів і принципів реформування шкільництва та студентства із загальними тенденціями розвитку освіти в умовах інформаційного суспільства. Всебічне обговорення цієї проблеми в національних ЗМІ безпосередньо впливає на ефективність усього процесу в цілому.

Інформаційна революція і, як наслідок, виникнення інформаційного суспільства та його наступної фази – суспільства знань починають кардинально змінювати не лише світову та національні економіки, а й життя людей та спосіб влаштування сучасного світу. Тому ця проблема стала однією з основних для більшості міжнародних організацій, наукових та освітянських спільнот, а отже, і засобів масової інформації в Україні зокрема.

Проблема медіаосвіти в контексті світового інформаційного простору є комплексною, її прямо чи опосередковано вивчали такі вітчиз-

няні журналістикознавці, як В. Різун, М. Тимошик, В. Шкляр, І. Слісаренко та ін. Останнім часом проблемою переймаються і представники точних наук, зокрема вчені Л. Шульман і В. Пугач, їхні колеги з НАНУ, які активно пропагують у друкованих та електронних ЗМІ ідею інтеграції української науки в світовий процес.

Наукова новизна запропонованого дослідження полягає у виокремленні найбільш характерних чинників, що впливають на формування оптимальних норм медіаосвіти в Україні.

На численних міжнародних конференціях із проблем інформаційного суспільства та суспільства, побудованого на знаннях, що проводилися під егідою ЮНЕСКО (Майнц, Німеччина, 2002; Париж, Франція, 2003; Будапешт, Угорщина, 2004), та світовому саміті з проблем інформаційного суспільства (Туніс, 2005) було зроблено певні важливі теоретичні узагальнення щодо тенденцій розвитку світової медіаосвіти та ролі ЗМК у цьому процесі. Загалом було визначено, що сучасна інформаційна революція стала можливою лише завдяки збігові кількох чинників. Серед головних – поява цифрових засобів обробки інформації, прискорений розвиток електроніки, освоєння людиною космосу і створення супутникових технологій зв'язку, розробка інформаційних мережевих технологій і створення інтернету.

Так, за даними одного з самітів ЮНІДО з технологічного передбачення, щорічний приріст світового ринку інформаційних технологій протягом останніх десяти років становив у середньому 6–8 %, а в таких країнах світу, як Китай, В'єтнам, Польща, він сягав 25–27 %. Знання перетворилися на один із найважливіших чинників суспільно-розвитку.

Однак країни, що розвиваються, далеко не сповна використовують усі переваги й потенційні вигоди, які надає інформаційне суспільство. Це твердження стосується й нашої держави.

Для прикладу, генерування й використання знань, інвестиції в науку та освіту для забезпечення сталого розвитку й підвищення рівня життя в різних країнах істотно різняться. За даними Світового банку, 85 % сукупних світових інвестицій у науку здійснюють країни-члени ОЕСР, 11 % – Індія, Китай і Бразилія та нові промислово розвинені країни Східної Азії, і лише 4 % – решта країн світу, до яких належить і Україна. Тому держави з передовою економікою створили для себе благодатне замкнене коло, коли результати наукових досліджень і якісної підготовки кадрів забезпечують створення нових багатств, які є основою для подальшої підтримки власної науки та освіти.

У цьому контексті важливо проаналізувати рівень розвитку інформаційного суспільства та ринку телекомунікації в Україні.

Наша держава з 46-мільйонним населенням має один із найвищих у світі індексів освіченості (9 % письменного населення) і величезний потенціал, але залишається країною з низькотехнологічною промисловістю та недостатньо розвинутою інфраструктурою. Важливим чинником, що може посприяти становленню України як потужної інформаційної держави, є розвиток рівня медіаосвіти.

За свідченням фахівців ЮНЕСКО, медіаосвіта з'явилася як інструмент захисту від шкідливих ефектів і трендів медіа. Першою країною, яка використала цю парадигму "щеплення", стала Велика Британія в 30-х рр. XX ст. У 60-х рр. переважна більшість західних інтелектуалів із заперечення медіа переключилася на заперечення та критику різних видів медіа й популярної культури. Цей процес прийнято називати "парадигмою популярної культури". Нарешті, наприкінці минулого століття прийшло розуміння, що ідеологічна сила медіа була пов'язана з натуралізацією зображення. На сьогодні у Великій Британії та Австралії медіаграмотність викладається як окремий курс, у плані підготовки фахівців за гуманітарним напрямом.

Загалом у країнах Західної Європи медіаосвіта приймала різні форми, залежно від специфіки національної свідомості. У Фінляндії вона ввійшла в перелік предметів середньої школи в 1970 р., а у вищі навчальні заклади – в 1977 р. У Швеції медіаосвіта обов'язкова для учнів середніх шкіл (гімназій) із 1980 р., у Данії – з 1979 р. Практично в усіх європейських країнах медіаосвіта поступово відійшла від моралізаторства і прийшла до дослідницьких методик.

Отже, починаючи з 60-х рр. XX ст. у багатьох розвинутих країнах Старого Світу, а також у Канаді, США, Австралії сформувався специфічний напрям освітньо-пропагандистської, культурологічної діяльності: медіаосвіта (медіакультура, медіаграмотність), що має на меті допомогти школярам і студентам зорієнтуватися у всеосяжному полікультурному потоці сучасної інформації, сформуванню вміння аналізувати і розуміти медіатексти. Відповідаючи на запити суспільної свідомості, політичного істеблішменту, 1989 р. Рада Європи на основі документів ЮНЕСКО схвалила "Резолюцію з медіаосвіти і нових технологій", де визнано вирішальну роль пресового, телевізійного, радіо та кінематографічного культурного досвіду для дітей.

Виходячи з основної ідеї цього документа, медіаосвіта має розпочинатися якомога раніше й тривати весь період навчання в школі, позашкільному закладі та в університеті. Важливо наголосити, що медіаосвіта в країнах західної демократії відповідає такому закличу: "Освіта впродовж життя!" Приміром, французький дослідник Жан Гоне медіаосвітню практику в своїй країні представляє в такій послідовності: "ЗМІ в початковій школі", "Мас-

медіа в колежі", "ЗМІ в ліцеї", "ЗМІ в професійному ліцеї", "ЗМІ в університеті" [1, 46–58].

За умови, коли кожен користувач може за допомогою власного комп'ютера ввійти до всесвітньої мережі й отримати інформацію, що зберігається там у якомусь іншому комп'ютері, відбувається, на думку західних фахівців, процес розмивання кордонів і дифузії між різними засобами масової інформації, що впливає і на процеси медіаосвіти. Ми стаємо, таким чином, свідками вже глобального процесу з медіаконвергенції [2, 28–29].

Дослідники-журналістгікознавці нині розрізняють власне журналістську освіту і медіаосвіту (Media Education), або медійну освіту. Науковці в Північній Америці й Західній Європі запропонували чимало визначень цього поняття, вони розробляють теорії, вказують напрями медіаосвіти, обґрунтовують її моделі. Безперечно, до медіаосвіти належать аудіовізуальна освіта, кіноосвіта, а також, за аналогією, телеосвіта, радіосвіта, мультимедіаосвіта, інтернет-освіта тощо.

Зарубіжний досвід у цій галузі успішно запозичила Росія, де вже захищено дисертаційні дослідження з медіаосвіти, зареєстровано спеціалізацію "Медіаосвіта" в рамках спеціальності "соціальна педагогіка", готують медіапедагогів для середньої школи, видають навчальні посібники, роблять спроби ввести медіаосвіту в навчальні програми [3].

Один із російських дослідників медіаосвіти професор О. Федоров розуміє її як процес розвитку особистості за допомогою і на матеріалі засобів масової інформації з метою формування культури спілкування з медіа, творчих, комунікативних здібностей, критичного мислення, умінь повноцінного сприймання, інтерпретації, аналізу й оцінки медіатекстів, навчання різних форм самовираження за допомогою медіатехніки [3]. Професор Львівського національного університету імені Івана Франка Б. Потятиник пропонує своє визначення: "Медійна освіта – це науково-освітня сфера діяльності, яка ставить за мету допомогти індивідові сформувати психологічний захист від маніпуляції чи експлуатації з боку мас-медіа і розвинути/прищепити інформаційну культуру... Медійна освіта спрямована і на масове оволодіння елементарними журналістськими навичками та новітніми технологіями, і на захист індивідів від надміру агресивного інформаційного довкілля (скажімо, впливу екранного насильства, пропаганди, порнографії, реклами)" [4, 8].

На думку автора статті, медіаосвіта – це комплекс спеціальних знань і методів підготовки до сприйняття інформації, що виробляється як регіональними, так і міждержавними ЗМК. Останнім ча-

сом у поняття медіаосвіти включено етичні категорії толерантності, віротерпимості. Проте основним питанням медіаосвіти залишається адекватність інтерпретації інформації.

Наостанок зауважимо, що в Україні медіаосвіта тільки розпочинає свою історію. У 2003 р. було започатковано випуск електронного журналу "Медіакритика" [http://www.mediakrytyka.franko.lviv.ua], організовано круглий стіл "Сучасна преса: інструмент конфліктності чи толерантності", влаштовано першу інтернет-конференцію "Медіаосвіта в Україні: стан і перспективи", в якій взяли участь журналісти й педагоги з різних міст України та Польщі.

За останні роки члени редколегії "Медіакритики" провели кілька прес-конференцій на факультетах журналістики і в інтернет-центрах ІТАР в Україні. На них Міністерству освіти і науки України було запропоновано створити мережу медіаосвіти, зокрема ввести до програм підготовки й перепідготовки педагогічних кадрів курс з медіаосвіти, розглянути доцільність уведення спеціальності "медіапедагог".

Якщо не вдається переробити пресу, то треба змінити її аудиторію. Саме такий підхід і застосовує медіаосвіта з намаганням прищепити "психологічний імунітет" до патогенного впливу медіа, який пов'язують із надміром реклами, пропагандою і фальсифікацією, екранним насильством і порнографією. Отже, медіаосвіта – це, з одного боку, оволодіння сучасними комунікативними технологіями, а з другого – формування більш відповідального ставлення до використання цих технологій.

У світі останнім часом утверджується досить широке розуміння медіаосвіти не тільки як певного компонента шкільного чи вищівського навчання, а й як довгострокової суспільно-просвітительської діяльності, що охоплює дітей і дорослих, медіаосвіта розглядається як постійний розвиток і самовдосконалення особистості в суспільстві.

1. *Гоне Ж.* Освіта і засоби масової інформації / Ж. Гоне ; пер. з фр. – К., 2002. – 207 с.

2. *Вальтер фон Ла Рош.* Вступ до практичної журналістики : навч. посіб. / Вальтер фон Ла Рош ; пер. з фр.: В. Климченко, А. Баканов. – К. : Академія Української Преси, 2005. – 229 с.

3. *Онкович Г. В.* Засоби масової комунікації у термінологічному просторі медіа-освіти / Г. В. Онкович // Дивослово. – 2007. – № 5. – С. 29–31.

4. *Потятиник Б.* Масова журналістська освіта – а чому б ні? / Б. Потятиник // Медіакритика. – 2005. – Ч. 10.

Микита Василенко,
д. філол. н., доц. (Київ)
УДК 007 : 304 : 070.422

Проторепортаж: у пошуках витоків жанру

У статті розглянуто дискусійне питання виникнення репортажу як жанру на прикладі античної історіографії.

Ключові слова: репортаж, історія, автор, античність, традиція, новаторство.

In the article the disputing question of origin of reporting as the genre is considered on the example of ancient historiography.

Keywords: reporting, history, author, antiquity, tradition, innovation.

В статье рассмотрен дискуссионный вопрос возникновения репортажа как жанра на примере античной историографии.

Ключевые слова: репортаж, история, автор, античность, традиция, новаторство.

Репортаж, як правило, вважається суто газетним жанром, що виник на основі паперового видання, яке, у свою чергу, стало можливим завдяки винаходу Й. Гутенберга. Проте останнім часом газетно-журнальна практика досить радикально поставила перед вітчизняними теоретиками неоднозначні питання, що про їх рішення (навіть факт постановки) годі було говорити ще рік-півтора тому.

Зокрема, автор цієї статті у своїй монографії вже висловлював припущення про існування жанру фантастичного репортажу [1, 135–138]. Це твердження викликало запальну дискусію, однозначні заперечення. Так, опоненти ідеї наголошували на тому, що власне сам репортаж базується на факті, побаченому й пережитому самим репортером. Класичне визначення жанру належить І. Прокопенку. Досить розширене й узагальнене, попри певні стилістичні неузгодженості, воно є найбільш оптимальним і донині: "Репортаж є такий літературний виклад, в якому мальовничо, в найбільш яскравих деталях і водночас стисло, документально точно зображується конкретна дійсність, правдиві факти безпосередньо з місця події. До важливої характеристики ознаки репортажу слід віднести створення ним зорової уваги даної події чи явища. Репортаж при-

мушує нібито власними очима бачити предмет опису, немовби відчувати дотик до нього. Ця властивість даного жанру обумовлюється тим, що репортаж зображує події і явища у деталях, в окремих виразних елементах, цікавими штрихами. Він не розповідає про них, а зображує дійсність динамічною, яскравою картинкою" [2, 12–13]. Звідси цілком логічно, що фантастичний репортаж не може існувати в природі апіорі, оскільки неймовірний факт або, точніше, факт-припущення не може бути покладений в основу сучасної газетної практики.

Проте реалії швидко розставили крапки над "і" в цьому питанні. Спеціальне видання "The New-York Times", що з'явилося наприкінці 2008 р., присвячувалося "серйозному" аналізу подій 4 липня 2009 р. У газеті, що вийшла на 14-ти шпальтах загальним тиражем понад 1,2 млн примірників (це, до речі, перевищує звичайний тираж щоденного видання), у формі репортажів із яскраво виявленим аналітичним елементом ішлося про події, які, на думку журналістів "The New-York Times", мали статися 4 липня, на День незалежності США.

До цієї дати був приурочений вихід американських військ із Іраку й суд над Бушем-молодшим за факт воєнної авантюри. Добре "попрацювали", за словами газетярів, і американські конгресмени, встигнувши ухвалити закон про безплатну вищу освіту та давши зелене світло на націоналізацію головних нафтових компаній. Слід додати, що, за висновками експертів, над незвичним номером "The New-York Times" працювала майже тисяча штатних і позаштатних працівників як відомої газети, так і волонтерів. Випуск був дуже популярним, і хоча спочатку розповсюджувався безкоштовно на вулицях Нью-Йорка й Лос-Анджелеса, під вечір уже коштував у перекупників до 40 доларів за примірник [3, 1]. Звичайно, акція з виданням подібного спецвипуску мала на меті досягнення певного результату: політичного, соціального, рекламного і т. д. Однак засіб, що слугував для цього, було обрано оптимальний – друк газети переважно з репортажними матеріалами.

Отже, виходячи з практики, маємо однозначно констатувати, що фантастичний репортаж існує. Наголосимо, саме *фантастичний репортаж*, оскільки *репортаж-передбачення* за стилістикою та специфічною формою припущення означає все ж прогнозику більшменш реальних подій, що виходять із логіки сьогодення.

Можна, скажімо, з певною мірою ризику й усвідомленою соціальною відповідальністю передбачити прорив дамби Київського моря. "А що станеться, коли не витримають шлюзи, які вже обходяться без капремонту півстоліття?", "А що трапиться, коли за неплатежі буде відключене електропостачання основних служб управління гідротехнічною спорудою?" і т. д. На ці запитання має відпо-

вісти в динамічній, яскравій, експресивній формі *репортаж-передбачення*, що фактично визначився в масовій свідомості як *репортаж-пересторога*.

Але тільки *фантастичним репортажем* можна назвати матеріал у номері "The New-York Times", де йдеться про суд над Бушем-молодшим і добровільне зізнання Кондолізи Райс у її власній провині щодо розв'язання війни в Іраку. Дефініції *фантастичного репортажу*, виокремлення функцій *репортажу-передбачення* і схожого на нього за стилістикою і задумом *репортажу-перестороги* – питання окремої наукової розвідки.

Проблема дуже серйозна і надзвичайно дискусійна, проте, повторимо, безпосередня редакційно-видавнича практика вже активно суперечить усталеній теорії про формат і можливості жанру репортажу. Тому, користуючись історико-порівняльним методом дослідження, залучивши до нього елементи інтуїтивізму як методу творчого пошуку, спробуємо розглянути питання в іншому ракурсі.

Якщо все ж створено репортаж, який змальовує події майбутнього, то чому не можна припустити, що давно існує *проторепортаж* як оригінальна форма подання матеріалу, що стала органічним елементом творчого процесу задовго до винаходу друкарського верстата?

"У ту зимову кампанію афіняни, згідно зі звичаями предків, поховали державним коштом перших воїнів, які загинули на тій війні таким чином. За три дні до поховання вони спорудили підпори і там виставили рештки тіл воїнів, при цьому кожний афінянин робив жертви. Під час виносу тіл одна за одною рухалися десять колісниць із кипарисовими трунами, по одній колісниці на філу. Несли також одну порожню труну, ніби підготовлену для тих, хто пропав безвісти. У процесії брали участь всі, хто забажав, міські мешканці й іноземці, біля могил були присутні і жінки, родичі покійних, плакальниці. Для оголошення промови над тілами загинуло було обрано Перікла, сина Ксантіппа" [4, 99].

І далі, за текстом "Історії" Фукидіда, лунає знаменитий виступ Перікла, що ввійшов в історію людської цивілізації як зразок ораторського мистецтва, вірець патріотичного уславлення рідної держави. Враховуючи той факт, що сам Фукидід не міг не бути учасником цієї траурної церемонії [4, 17], можемо з упевненістю констатувати, що яскрава й інформативна вступна розповідь про початок події в античній Греції мало чим відрізняється від класичного репортажного вступу в сучасному англо-американському "Ньюзуіку" чи українському "Фокусі".

Інший приклад. "Тим часом випав глибокий сніг і настала така люта холоднеча, що вода, яку подавали до обіду, замерзала так са-

мо, як вино у глиняному посуді і багато еллінів відморозили собі вуха і носи", – так починає Ксенофонт в "Анабасісі" опис однієї з сутичок, свідком якої він став. Далі подається надзвичайно цікава, драматична й динамічна історія: "Якийсь Епіафен із Олінфа, побачивши озброєного щитом юнака, майже хлопчика, якому загрозувала смерть, підбіг до Ксенофонта і став благати його не губити хлопчину. Ксенофонт тоді підійшов до Сепфа, який саме заніс меча над головою нещасного і, в свою чергу, теж попросив його змилюватися над юним супротивником. Сепф спитав тоді в Епіафена: "Може, Епіафен, ти згоден померти замість нього?". Той підставив шию і сказав: "Рубай, коли хлопець згодний і буде потім мені за це вдячний!". Сепф тоді спитав і в хлопця: чи не вбити йому цього чоловіка замість нього? Юнак щиро заперечив, натомість гаряче благав залишити їх в живих обох. Сепф розсміявся й опустив меча" [5, 179].

Отже, як бачимо, розповідаючи про себе від третьої особи, історик, авантюрист, солдат і політик Ксенофонт дав нам яскравий вірець літературного матеріалу, написаного в класичному репортажному стилі. Не будемо, проте, вдаватися до евфемізмів і розвивати практику софістів: мовляв, коли є яскраво змальований очевидцем факт, то надibuємо факт написання репортажу будь-де і будь-коли.

Проте автор наукової розвідки стверджує, що в історичних творах Ксенофонта, Фукидіда, менше – Павсанія бачимо фрагменти, цілі розділи, написані в класичному репортажному стилі. Очевидно, далися взнаки психофізіологічні особливості давньогрецьких авторів. Фукидід із небаченою пристрасстю подав історію Пелопоннеської війни, свідком і безпосереднім учасником якої він був. Ксенофонт розповів про анабасис (перехід) грецьких гоплітів через всю Малу Азію: з описом сутичок і примирень, колоритними замальовками свят і звичаїв народів, з якими довелося стикнутися і т. ін.

Цей стиль живого, збудженого побаченням творця белетристики не сплутати ні з чим. Його розвили і вдосконалили Лев Толстой у серії батальних оповідань про Севастополь; Ернест Гемінгвей у серії репортажів про Першу світову війну і Костянтин Симонов про Велику Вітчизняну війну.

Українське журналістикознавство, по суті, дуже молода наука. Категоріальний апарат недосконалий, постійно тривають суперечки щодо дефініцій, часто-густо ми стикаємося з процесами підміни понять. Проблема жанроутворення вимагає постійного теоретичного осмислення.

На прикладі реалізації ідеї фантастичного репортажу, про що йшлося вище, ми мали змогу переконатися у перипетіях жанрово-

го дискурсу. Те, що здавалося неймовірним у теорії жанрів упродовж десятиліть, стало реальністю протягом кількох днів.

Людина взагалі схильна розміщувати будь-яку подію, об'єкт у межах певної системи. Через інерцію наукового мислення (у тому числі й автора цих рядків) дефініція "історичний репортаж" ще не вписується в усталені жанрові канони, які склалися десь на рівні підсвідомого. Тому в цій науковій розвідці використовуємо термін "проторепортаж". У будь-якому році, в наявності порушення проблеми, а цей факт здатний активізувати творчі пошуки.

"З нас досить того, що людина, що б вона не робила, майже ніколи не знає того, що вона робить, в усякому разі, не знає до кінця" [7, 23]. Словами С. Лема хочеться завершити статтю і розпочати теоретичну дискусію, не чекаючи чогось на зразок позачергового виходу "The New-York Times".

1. Василенко М. К. Динаміка розвитку інформаційних та аналітичних жанрів в українській пресі / М. К. Василенко – К., 2006. – 237 с.
2. Прокопенко І. В. Репортаж в газеті / І. В. Прокопенко – К. : Вид-во Київ. ун-ту, 1958. – 158 с.
3. Портякова Н. Американці подделали газету / Наталия Портякова // Коммерсантъ. – 2008. – № 207/4024. – С. 1.
4. Фукидид. История / Фукидид. – М. : Экспресс, 2001. – 560 с.
5. Ксенофонт. Анабасис / Ксенофонт. – М. : Ладомир, 2003. – 640 с.
6. Лем С. Сумма технологий / Станислав Лем. – М. ; С.Пб. : Terra Fantastika, 2002. – 668 с.

Тетяна Хітрова,
к. філол. н., доц. (Запоріжжя)
УДК 007 : 304 : 070.422(047.1)

Тенденції трансформації класичних жанрових моделей (на прикладі "Репортажних текстових форм")

Стаття присвячена одній із актуальних і дискусійних проблем сучасного жанротворення журналістських текстів. Процес перегляду жанрових меж спричинив пошук нових моделей журналістських виступів. Розширення жанрового спектра у напрямі "коментуючої" журналістики – одна з прикметних рис сучасних українських ЗМІ. Репортажні тексти у цьому напрямі є максимально репрезентативними.

Ключові слова: жанр, метод, модель, репортаж, соціальна комунікація, текст.

The article is devoted to one of the actual and discussion problems of modern theory communication – genre forms. Process of reconsideration of genre system assists appearance of the new models of journalistic texts. Reporting texts are more representative.

Keywords: genre, method, model, reportage, social communication, text.

Статья посвящена одной из актуальных и дискуссионных проблем нынешней теории коммуникации – жанрообразованию. Процесс пересмотра жанровых границ способствует поиску новых моделей журналистских текстов. Расширение жанрового спектра в направлении "комментирующей" журналистики – один из характерных принципов нынешних украинских СМИ. Репортажные тексты в этом направлении являются наиболее репрезентативными.

Ключевые слова: жанр, метод, модель, репортаж, социальная коммуникация, текст.

Останнє десятиліття як у теорії, так і в практиці журналістики породило чимало дискусій навколо сучасних і майбутніх тенденцій розвитку жанрових варіацій журналістських текстів. Проблема жанрової структури журналістського тексту залишається одним із найбільш популярних напрямів сучасної науково-практичної дум-

ки. Дискусійними є питання: що таке жанр? які його функції? наскільки він сталий?

Ні для кого не секрет, що класична теорія жанрології не встигає за тими процесами видозміни або новотворення, що відбуваються у практичній журналістській діяльності. Більшість сучасних журналістських матеріалів не відповідають наявним (у теорії) канонам формотворення конкретних жанрів. Але й досі ці явища пояснюються процесами "дифузії", "гібридизації" або "зрощення" з американською чи західноєвропейською журналістикою. Та зазначеними поняттями стає все складніше, а інколи й неможливо, пояснити всі ті явища, що відбуваються з сучасним журналістським текстом. Цей процес можна охарактеризувати запозиченим терміном "селекція", однак, на відміну від генетики, параметри у даному разі задає не науковець, не журналіст, а споживач (аудиторія). Аудиторний попит досить часто змінюється, навіть у межах одного покоління. На нього впливає багато чинників як внутрішніх, так і зовнішніх, зокрема, освітній (інтелектуальний) рівень, суспільна й економічна стабільність (нестабільність), громадсько-політична й культурна активність тощо.

На думку професора В. Буряка, сучасна українська жанрологія переживає перехідний період, коли нові інформаційно-світоглядні системи ще не створено, а старі перестали задовольняти практичні потреби журналістики. Характеризуючи окреслені процеси, дослідник використовує термін "інформаційний хаос" [1, 15].

Сучасні загальносвітові тенденції у різних галузях й аспектах людського буття свідчать про перехід на концептуально новий рівень суспільного розвитку. Такі тенденції передусім зумовлені бурхливим технологічним розвитком і поляризацією світової політики у напрямі процесів "інтеграції" й "глобалізації". Досвід показав, що суспільство не було підготовлене до таких процесів як наслідок, глибока криза. Проте, якщо відкинути матеріальний рівень, ці процеси абсолютно динамічно впроваджуються і розвиваються на комунікативному рівні. Досить часто вживання таких термінів, як "глобальна комунікація", "відкрита комунікація" тощо, свідчить про справді новий функціональний рівень масово-комунікативного процесу загалом і журналістики зокрема. Всі ці явища, безумовно, не могли не позначитись на формотворчих ознаках журналістських виступів (текстів). Тим паче, що сьогодні жанрові очікування аудиторії менш важливі, ніж тематичні.

Можливо, трохи передчасною і навіть зухвалою буде думка про те, що невдовзі взагалі не йтиметься про жанр як "усталений тип твору", а більше оперуватимемо поняттями "текст", "матеріал", "стаття", "публікація", не вкладаючи в них певне жанрове розуміння.

Текст є основним продуктом журналістської діяльності. Він друкується в газетах, пишеться до теле- і радіосюжетів. Вправність журналіста у підготовці тексту залежить від двох основних чинників – змісту й форми. Починаючи роботу над текстом, автор уявляє, в якому вигляді він буде реалізований, на яку аудиторію орієнтований, яку роль відіграватиме в подальшому суспільному житті. Журналістський текст має відображати реальне явище, "продовжуватись" у майбутнє, втілюватися в завтрашню реальну дію і тим самим формулювати майбутнє об'єктивне явище.

Сьогодні нерідко можна почути думку, що для журналіста основне – створити цікавий матеріал, а якого він жанру, не має ніякого значення. Існує й інша думка: розмова про жанри журналістики не заслуговує уваги, оскільки зміст поняття "жанр" безперервно змінюється та ускладнюється, а сама теорія жанру є недостатньо розробленою. Це підтверджується тим, що різні дослідники пропонують свій набір жанрів. Погоджуватися з цими твердженнями чи ні – питання дискусійне, та в будь-якому разі незаперечним є той факт, що всі журналістські матеріали (на основі цілої низки принципових характеристик) представлені інформаційними, аналітичними й художньо-публіцистичними текстами.

Обґрунтовуючи науково-дослідницьку доміанту окресленої проблеми й теми нашої публікації, зазначимо, що до проблем сучасного жанротворення в останні десятиліття зверталися такі вітчизняні дослідники, як В. Буряк, В. Здоровега, О. Кузнецова, В. Карпенко, О. Нерух, М. Василенко; представники російської школи дослідників – О. Аюпов, В. Ворошилов, С. Гуревич, М. Кім, С. Корконосенко, Г. Лазутіна, М. Лукіна, В. Пельт, Є. Прохоров, С. Смирнов, А. Тепляшина, О. Тертичний, В. Ученова, Л. Шибаєва, М. Шостак та ін. Більшість із перелічених дослідників у своїх наукових і навчально-методичних публікаціях пише про певну модернізацію й динаміку наявної жанрової системи, пропонує власний набір жанрів. Та попри це більшість запропонованих класифікацій – це сучасна інтерпретація старої "радянської" системи жанрології.

На нашу думку, досить автентичними й актуальними є жанрові класифікації, запропоновані В. Буряком [2] та О. Тертичним [5], вони охоплюють не лише журналістські тексти, а й співвідносні з загальною комунікативістикою. Слід зазначити, що все ж таки основою запропонованих науковцями жанрових систем стала традиційна (теоретично обґрунтована) жанрова парадигма журналістських текстів. Крім того, так званий процес "селекції", про який згадано вище, неможливий без певної похідної основи.

Процес перегляду жанрових меж призвів до того, що, наприклад, такі жанри, як репортаж, звіт, інтерв'ю, перестали чітко диференціювати як інформаційні або аналітичні. На нашу думку, одним із найдинамічніших жанрів журналістики є репортаж, який швидко розвивається і піддається "селективним" процесам, досить легко маневрує відповідно до змін (потреб) аудиторного попиту. До того ж, він абсолютно рівноправно використовується різними видами ЗМІ і здатний приймати інформаційну, аналітичну й публіцистичну форму, не втрачаючи основної характеристики – наочності. "Репортажний метод" сьогодні активно застосовується при підготовці більшості журналістських матеріалів, його використання обумовлює не тільки методи збирання й узагальнення інформації, а й конструкцію самого тексту, структуру авторських висновків.

Тому мета цієї публікації – з'ясувати динаміку розвитку й межі використання "репортажного методу" в сучасних журналістських текстах.

У контексті окресленої проблеми варто зазначити, що трансформація жанрових систем журналістики відбувається не лише на пострадянському ґрунті, американські дослідники, взагалі, пропонують розглядати сучасні журналістські тексти у розрізі репортажної та аналітичної журналістики [7]. Під впливом США сьогодні в Європі спостерігається тенденція до "публічної" журналістики. Прихильник цього руху Дж. Роузен вважає: "Публічна журналістика є заклик до преси щодо поживлення суспільного життя й поширення громадського діалогу. Мас-медіа мають робити більше для того, щоб активізувати свідомість людей як громадян своєї держави, спонукати громадян до дискусії і допомагати їй у вирішенні своїх проблем" [3].

Ці вимоги є реакцією на потужну комерціалізацію системи мас-медіа в США, що, на думку Дж. Роузена, загрожує суспільній функції журналістики. А тому засоби масової інформації не повинні цуратися політики й опікуватися вирішенням суспільно значущих проблем. Цей рух викликав у Європі (в Україні зокрема) тенденцію до "інтерпретивної" журналістики (як різновид колумністики), в якій наявні власна думка чи погляди. За традицією журналістика, в якій допускається висловлення власного погляду чи судження як у кількісному плані, так і за своїм соціальним значенням, переважає суто інформативну журналістику. Однак досвід останніх років показав, до чого можуть призвести спроби журналістів відмовитися від професійної лояльності щодо предмета інформування та самотійно здійснювати певну політику.

З теоретичного погляду, "інтерпретивна" журналістика певною мірою корелює з категорією суб'єктивності, що є протилежною до

ключової вимоги – об'єктивного відображення дійсності. Однак урівноважуючись дотриманням точності, достовірності, збалансованості, у підсумку вказує на власне журналістське бачення, яке не викривляє реальності.

У цьому контексті цілком актуальним є звернення саме до репортажного способу інформування. Використання "репортажного методу" дозволяє поєднувати в тексті інформаційне й аналітичне начало. Ефективність "репортажних" текстів виявляється у можливості логічного компонування інформативності, опису, коментарів і аналітики. Крім того, арсенал "репортажних прийомів" дає змогу створювати додаткову динаміку й умовну візуалізацію та експресію журналістського тексту, що, безумовно, є конче потрібним для друкованих ЗМІ. В епоху "екранної цивілізації" свій "образотворчий ряд" намагаються повсякчас збільшувати й урізноманітнювати всі засоби масової інформації, але найскладніше це зробити у періодиці. Постійна гонитва за яскравою картинкою ("спецефектами") знижує якість змістового наповнення, коментарі й аналітика часто мають поверховий характер (пов'язано це також із браком журналістів-аналітиків). Молоді журналісти прагнуть більше приділяти увагу новинній журналістиці, уникаючи аналітики. Тому в даній ситуації репортажна форма тексту є компромісною між журналістом, редакцією та читачем: з одного боку, вона оперативна й дає змогу максимально наблизитись до об'єктивності (інформаційно-подієва форма), підміняти аналітику коментуванням (що полегшує завдання журналістові й дозволяє заощаджувати кошти редакції на утримання журналіста-аналітика); з другого – репортажна форма є однією з найбільш прийнятних для сучасного споживача інформації (зокрема, читача). "Ефект присутності" дає можливість респонденту відтворити подію в уяві, а отже, повірити в максимальний документалізм тексту, що є важливою передумовою для встановлення довіри.

Розширення жанрового спектра "коментуючої" журналістики – одна з прикметних рис сучасних українських засобів масової інформації. Репортажні тексти у цьому напрямі є максимально репрезентативними.

Використання репортажної форми є найбільш вдалою при підготовці журналістських матеріалів з місць масових заходів, локальних подій, катастроф, "гарячих точок". Причому активна роль самого репортера підсилює рівень емоційності такого матеріалу. Найскладнішою формою репортажного тексту є "журналістське розслідування". Є думка, що самотійного жанру "журналістське розслідування" взагалі немає, – це похідна варіація репортажу, яка оперує набором "репортажних" прийомів і використовує систему загально-

наукових методів узагальнень [6]. Основа такого матеріалу – авторські роздуми, висновки, прогнози. Ефект сильних, бентежних вражень досягається шляхом використання продуманої системи методів збирання інформації та роботи над таким текстом, зокрема, включеного спостереження ("методу маски" або "зміни професії") та журналістського експерименту, де журналіст є безпосереднім учасником події.

Отже, репортажні тексти різняться не лише за формою і тематикою, а й за методами збирання й компонування інформації. Від них багато в чому залежать оперативність, актуальність чи сенсаційність матеріалу, що є основною вимогою сучасної аудиторії. Тенденції до розвитку "інтерпретивного" репортажу зумовлені передусім бажанням захопити увагу читача, якому цікаве розслідування скандалів, кримінальних злочинів, таємниць приватного життя тощо. Прагнення до збільшення тиражів вимагає від журналіста постійного пошуку "смаженого факту", сенсації, в гонитві за якими часто народжується вигадка, яка не має нічого спільного з правдою життя [4, 188]. Непрофесіоналізм журналіста у такому разі здатна завуалювати репортажна форма тексту, що максимально наближає "такі матеріали" до уявної реальності ("репортажний метод" дозволяє включати у текст інтерв'ю (діалог), коментар, цифри, цитати – все те, що привносить частку правдоподібності інформації).

Наведена модель існування журналістського тексту демонструє той факт, що у наш час засоби масової інформації виступають не тільки ретранслятором й інтерпретатором, а й "конструктором" реальної дійсності через віртуальну.

Підсумовуючи викладене вище, будемо сподіватися, що розважальні (сенсаційні) акценти сучасної журналістики, які нівелюють соціальну, виховну, просвітницьку та інші функції ЗМІ та підпорядковуються виключно законам ринку, кардинально не позначаються на функціональній складовій журналістського тексту. Що ж стосується теперішнього й майбутнього української жанрології журналістських текстів, зазначимо, процес переходу від класичних жанрових моделей до жанрового мислення активно розвивається і потребує постійного моніторингу й дослідження фахівцями у галузі соціальної комунікації.

1. *Буряк В. Д.* Інформаційний кайф чи світоглядно-інформаційна катастрофа? (Філософія жанротворення у контексті інформаційного впливу) / В. Д. Буряк // *Культура народів Причорномор'я* : науч. журн. – Сімферополь, 2007. – № 101. – С. 14–17.

2. *Буряк В. Д.* Поетика інформаційно-художньої свідомості. Еволюція форм і методів вираження інформації (факту) у контексті інте-

лектуалізації творчої свідомості : монографія / В. Д. Буряк. – Дніпропетровськ : Вид-во ДНУ, 2001. – 390 с.

3. *Ламбет Э.* Приверженность журналистскому долгу / Э. Ламбет. – <<http://www.librety.mgu.ru>>.

4. *Михайлин І. Л.* Сенсація в тоталітарній журналістиці / І. Л. Михайлин // Пресознавчі студії: історія, теорія, методологія : зб. пр. каф. укр. преси і Дослідницького центру історії західноукраїнської преси. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2007. – Вип. 8. – С. 188–190.

5. *Тертычный А. А.* Трансформация жанровой структуры современной периодической печати / А. А. Тертычный // *Вестн. МГУ. Сер.: Журналистика.* – 2002. – № 2. – С. 54–63.

6. *Еверетт Д.* Навчальний посібник репортера / Д. Еверетт. – К., 2002. – 26 с.

7. *Stevenson R.* Global communication of XXI century / R. Stevenson. – New York, 2004. – 321 p.

Леся Звелідовська,
асп. (Київ)
УДК 007 : 304 : 070 Маріяс Хав'єр

Авторська шпальта сучасного іспанського письменника Хав'єра Маріяса

Уперше розглядаються щотижневі есе письменника. На їх основі розкривається феномен публіцистики Х. Маріяса.

Ключові слова: авторська шпальта, колумніст, Хав'єр Маріяс.

It is the first time every week opinion columns of writer are researched in Ukraine.

Keywords: opinion column, columnist, Javier Marias.

Vпервые рассмотрены еженедельные эссе писателя. На их основе раскрывается феномен публицистики Х. Марияса.

Ключевые слова: авторская колонка, колумнист, Хавьер Мариас.

Серед прихильників Х. Маріяса – письменники Салман Рушді, Вінфрід Георг Зебальд, Джон Максвелл Кутзєє. Останній називає його найімовірнішим іспанським претендентом на Нобелівську премію у галузі літератури [1]. Проте Х. Маріяс не лише видатний письменник, а й колумніст.

Визначення терміна "колумніст" немає в українських джерелах, хоча його дедалі частіше вживають у професійному мовленні. Електронна енциклопедія Колумбійського університету дає таке визначення: "Колумніст – автор есе, що регулярно з'являються у періодиці, зазвичай під сталим заголовком" [2]. Російський журналіст О. Геніс зазначає: "Найбільш рідкісна посада в американській, та й будь-якій іншій пресі – це колумніст. У століття загальнодоступної інформації, що ллється з інтернету, наче вода з крапа, лише писаки газетних шпальт здатні перепинити потік новин, аби примусити нас замислитися. Колумніст – це той, кого не лише читають, але й переповідають. Він монополізує бесіду за кожним сімейним сніданком, викликаючи вогонь на себе, провокує суперечки та розпочинає дискусії" [3].

В іспанському журналістикознавстві тексти, написані колумністом, називають авторською шпальтою. Вона має певні особ-

ливості: 1) асоціюється з особистістю журналіста, його ім'ям та фото, що її часто супроводжує; 2) ці коментарі мають на меті створення певного зв'язку між автором та читачем завдяки відвертості й постійності такого спілкування.

Книжки Маріяса перекладено на 32 мови і продано загалом понад п'ять із половиною мільйонів примірників у 44 країнах. Російською видано лише деякі романи письменника, зокрема: "Белое сердце", "В час битвы завтра вспомни обо мне", "Все души" (всі книги – петербурзького видавництва "Амфора", 2002–2004). Українською мовою ні белетристика, ні колумністика Х. Маріяса не видавалися взагалі.

Особливістю дослідження творчості сучасних авторів є брак монографічних праць їхнього доробку. Первісними джерелами інформації для таких досліджень залишаються ЗМІ. Творчість Х. Маріяса – виняток, його твори не лише рецензуються оглядачами "Таймс" чи "Нью-Йоркер", а й розглядаються критиками у солідних виданнях. Дослідники звертались перш за все до белетристики іспанського письменника, побіжно розглядаючи його есеїстику. Тут варто згадати такі праці: "Привид спадку: проза Хав'єра Маріяса" І. Куньядо, "Літературні роздуми Хав'єра Маріяса" М. Штенмеєра, "Практика постмодерну Х. Маріяса: Гумор та взаємозв'язок між реальністю і вигадкою у його романах та есе" Карен Берг.

Проте на батьківщині літератор здобув визнання як колумніст, друкуючись із 1978 р. у провідній іспанській газеті "Ель Паїс". Це видання – найпоширеніше в країні, наклад становить майже 430 тисяч примірників. Тижневик "Ель Паїс Семаналь", в якому друкують авторські шпальти Х. Маріяса, є повноколірним недільним додатком до "Ель Паїс".

Одним із засновників газети був син Х. Ортеги-і-Гассета. Батько колумніста Х. Маріяса був учнем цього філософа. Перше число "Ель Паїс" вийшло у світ 4 травня 1976 року, через півроку після смерті диктатора Франко, через якого в Іспанії відомому філософу Х. Маріясу було заборонено викладати, тож у 40–70-х рр. ХХ ст. він читав лекції у США. Тут минуло дитинство Хав'єра (хоча народився він у Мадриді 20 вересня 1951 р.). У рідному місті він здобув науковий ступінь на факультеті англійської філології в Університеті Комплутенсе, а впродовж 1983–1985 рр. викладав іспанську літературу в Оксфордському університеті. На його світогляд і стиль суттєво вплинула англійська література. Через це інший відомий іспанський письменник-колумніст А. Перес-Реверте, часто звертаючись до нього на своїй шпальті (зокрема у статті "Ще одне літо, Маріясе, колего"), називає побратима "англійським псом". Літера-

турний оглядач "Ель Паїс" Х. Крус якось назвав Х. Маріяса "племінником" Джеймса Джойса [4].

За власним зізнанням, Х. Маріяс вчився писати, наслідуючи класиків. Тривалий час він перекладав поезію В. Йейтса, В. Стівена, Дж. Ешбері, прозу Л. Стерна, Т. Гарді, Р. Стівенсона, Дж. Конрада, В. Набокова, К. Бліксена, В. Фолкнера, Дж. Селінджера, Дж. Апдайка. Чимало його власних творів, зокрема і авторських шпальт, народилося з текстів В. Шекспіра.

Літературна праця Х. Маріяса неодноразово удостоювалася нагород. Так, у 1979 р. за переклад роману Л. Стерна "Життя і погляди Тристрама Шанді, джентльмена" іспанець отримав національну премію Фрая Луїса де Леона. Романи письменника удостоєні премії Фастенрата (однієї з найстаріших в Іспанії, 1995), французької премії "Феміна" (1996), нагороди Неллі Закс і Дублінської літературної премії (1997), міжнародної премії Альберто Моравія (2000), премії Саламбо (2003).

Авторська шпальта Х. Маріяса має назву "Примарна зона". Так само називалась паралельна реальність, що слугувала в'язницею на планеті Криптон – батьківщині героя коміксів Супермена. Це також алюзія на шекспірівську примару батька Гамлета. Найновіші авторські шпальти сьогодні можна прочитати іспанською на сайті *Eprais.com* та в блозі письменника на офіційному сайті.

У квітні-червні 2009 р. Х. Маріяс звертався до таких тем, як: авіаперельоти ("Що ми беремо на корабель", 5 квітня), мовні нововведення ("Диплом бакалавра", 12 квітня), доля капітана наполеонівських воєн лорда Кокрена ("Музей морських примар", 19 квітня), католицька Паска ("Як дакотець", 26 квітня), життя відомих людей – Гітлера, Черчіля, Саркозі, Буша, Обама, Берлусконі, Путіна та Медведєва ("Обираючи гротеск", 3 травня), щирість своїх авторських шпальт ("День зізнань", 10 травня) тощо. 31 травня письменник прокоментував діяльність Міжнародного олімпійського комітету Іспанії – "Я мав привід"; 7 червня розмірковував про вплив міжособистісних стосунків на формування спілкування – "Чому нема на кого покластися"; через тиждень обрав темою подорожі до Венеції – "Завжди з тобою"; 21 червня приводом став біль його батька за втрату першого сина – "Те, що не має кінця".

У травні 2009 р. в Іспанії вийшла збірка колумністики "Те, чого я говорити не збираюсь" Х. Маріяса. В основу покладено публікації авторської шпальти, що з'явилися друком у тижневику "El Pais Semanal" з 11 лютого 2007 до 9 лютого 2009 р., серед яких: "Сміх у тумані", "Наша влада проти роботи", "Тривали безкоштовні прогулянки і болюче питання", "Опісля і під час", "Образи і грубі

коментарі", "Ведмедики і солдати". В есе "Те, чого я говорити не збираюсь" письменник розповідає про особливості праці колумніста, а також про те, як його статті інтерпретують читачі й оглядачі.

У книзі "Там, де все сталося. Виходячи з кінотеатру" вміщено статті про кіно, які виходили у виданнях "Носферату", "Нікель Оден", "Ель Семаналь", "Ель Паїс" (1992–2004). Передмова під назвою "Мистецтво пам'ятати" написана впливовим критиком, головою Мадридської асоціації студій комерційного кіно Мігелем Маріясом, братом Хав'єра. Популярність здобули авторські роздуми "Коли ніколи нікого не забувають", "Століття Форда", "Белетрист іде у кіно", "Белетрист іде з кіно", "На щастя читачів", "Як мафіозі" та ін. Письменник пише про стрічки режисерів Стенлі Кубрика, А. Гічкока, П. Альмодовара, Ф. Феліні та Л. Бунюєля.

Своєрідність авторського стилю притаманна й збірці "Моя професія слухати дощ" – публікації Х. Маріяса на сторінках "Ель Паїс Семаналь" (16 лютого 2003 р. – 6 лютого 2005 р.). Іспанський фразеологізм "слухати дощ" уживають для позначення бюрократичного сленгу на кшталт "великі плани на майбутнє", "відповідна якість", "вживати необхідні заходи", "працювати у цьому напрямі". Загалом у книзі зібрано 99 статей, серед яких: "Злочини для всіх", "На очах у школярів", "Небезпечні рівні", "Переклад і расизм", "Повернення примітивізму", "Старомодне захоплення". Для назви письменник обрав заголовок статті, яка разом зі своїм продовженням "Заплутані балачки" принесла йому першу й поки що останню журналістську нагороду – Національну премію в царині журналістики імені Мігеля Делібеса. У цьому колумністичному диптиху йдеться про тривіальність політичного дискурсу та збіднення повсякденної лексики. Подібні паралелі проводив письменник і журналіст Дж. Орвелл 1946 р. в есе "Англійська мова та політика", розмірковуючи про політичні колізії у світі.

Іспанський літератор Х. Маріяс стверджує: "Людина завжди почуватиметься трохи злочинцем, коли стає об'єктом цензури. У нашому суспільстві дедалі важче зробити щось, не вчинивши злочину" [5]. Після конфлікту з виданням, в якому протягом восьми років щотижня виходили есе письменника, у 2001 р. вийшла збірка "Вони зроблять із мене злочинця", яка містить 96 недільних авторських шпальт письменника (18 лютого 2001 р. – 15 грудня 2002 р.) у тижневику "Ель Семаналь". Основні теми есе ("Беззубі акули", "Щастя бути на заваді", "Забуте почуття", "Відсутність мізків", "Суто іспанська образа", "Хвороби аморальності" та ін.) – патріотизм, моральні цінності, мова.

Передмову до тематичної збірки "Дикі й сентиментальні. Листи про футбол" написав німецький письменник, дипломований фахівець з англійської та іспанської культури, літературний критик і журналіст П. Інгендей. Серед інших до збірки увійшли такі есе: "Чому нас не обожнюють?", "Такі білі серця", "Джекіл, Гайд та Франкенштейн", "Листи про футбол", "Республіканський Реал Мадрид", "Пам'ять душі". Для Х. Маріяса, за його словами, футбол – це "щотижневе повернення дитинства". Оглядач "Ель Паїс" Х. Віллоро у своєму огляді в рубриці "Бабелія" зазначив: "Дикі й сентиментальні повертають вас у ті роки, коли ще вірилось у героїв" [6].

В арсеналі письменника-колумніста Х. Маріяса – книга "Рука тіні" (140 есе з тижневика "Ель Семаналь", 1994–1996), де автор намагається пояснити феномен успішності його авторських шпальт, які не втрачають актуальності після оприлюднення і кожні два роки видаються окремими збірками. Літератор показує і практичний бік письменницького ремесла: "Ми проводимо більшість часу, ставлячи запитання і змальовуючи себе у романах, віршах та есе" [7, 320]. Автор наголошує на необхідності "чуттєвого досвіду" для колумністів, адже вони обирають теми, які їм особисто близькі, тому й пишуть щиро, зі знанням справи, пропускаючи думки крізь своє серце. Власні переживання і почуття сприяють переконливості, "справжності" написаного. Водночас колумніст не повинен переходити межу, за якою для нього самого не лишається власного простору.

Чимало творів Х. Маріяса не вмирає на газетній шпальті, а продовжує жити у книжках, які згодом доповнюються і перевидаються. Так сталося зі збіркою "Життя примари" (1995). Основні есе "Пересувна столиця", "Тлумачний словник для іноземців (або ключові слова на закінчення року)", "Для будь-якого віку" та інші мали продовження у 2001 р., коли автор додав ще 44 публікації із підзаголовком "П'ять років ще більш непомітних". Три видання витримала збірка літературних рецензій "Колишні пристрасті" (1991, 1999, 2007). Більшість із них з'явилася саме в авторській шпальті Х. Маріяса: "Надія на порозуміння", "Нічого особливого", "Літературні фальсифікації", "Літній вік", "Вічне кохання", "Шість тривіальних рекомендацій молодим критикам" тощо.

Як бачимо, назви авторських шпальт іспанського письменника досить лаконічні, найчастіше містять два-три слова. Часто заголовки іронічні, з використанням гри слів або риторичних питань. За формулюванням основної ідеї у назві авторська шпальта Х. Маріяса нагадує художню новелу, деякі роздуми об'єднані у диптихи і трип-

тихи. Але головне – актуальність ідей, покладених в основу творчості літератора. У 2004 р. письменник засвідчив: "Ми, колумністи, намагаємось, виходячи з наших можливостей, змінювати теми і тон, аби читач не дуже втомлювався і нудьгував, проте настав час, коли теми диктує реальність і видається аморальним не звертатись до серйозних подій, в яких беремо участь ми усі" [8].

Тож у статті "Відлуння лондонських бомб у Мадриді", написаній англійською мовою для "Нью-Йорк Таймс" у липні 2005 р., Х. Маріяс зазначив: "Немає сумніву, що ми всі живемо у тіні загрози тероризму, але його справжнім тріумфом стане день, коли нас навічно скує страх і агонія паніки при думці про те, щоб сісти на потяг, скористатись метро або піднятися на один із тих червоних двоповерхових автобусів. Це образи нашого звичного щоденного життя. Убивці відчують смак перемоги, коли ці образи перестануть бути звичними" [9].

Письменницький хист колумніста допомагає йому побачити важливі факти, особливі деталі, які його колеги не встигли перетворити на кліше.

Хороші письменники вміють бути конкретними. Вони часто пишуть про загальновідоме – моральні цінності і здоровий глузд. Вправні журналісти повинні бути небагатослівними. Авторитетні колумністи знають, як звернутися до почуттів читача. Х. Маріяс міг просто написати правильну загальновідому тезу на кшталт "Не бійтеся жити". Але він досвідчений письменник-колумніст, який прописує істину наповнює досвідом читача: щоденну дорогу до університету, на роботу, до крамниці, на зустріч із друзями, образами і ситуаціями, які залишаються у свідомості після того, як буде прочитано шпальту. Від такого тексту читачеві важче відмахнутись, заспокоївшись думкою: "Це все зрозуміло, але не про мене".

Важливо, що Х. Маріяс не занурює читача у безвихідь, а дає йому конкретний спосіб побороти свій страх. Або принаймні почати думати про те, що це необхідно зробити.

У цих, як і в усіх інших, шпальтах автор пише про речі, з яких складається життя читачів: робота пошти і телефонного зв'язку, побутові справи, подорожі, політика, футбол, прочитані книжки, випадковості, химерні персонажі, події, що трапляються щодня, мовні питання, помилки, недосконала освіта, людські взаємини. Іспанський літератор щоразу вибирає іншу роль: денді, трибуна, меланхолійного мрійника, що, хоч як і дивно, становлять цілісний образ колумніста. І ця цілісність часто стає приводом для написання шпальти (крім щотижневого дедлайну, звісно): прогулянка містом, старе фото, родинна річниця, спогад, прочитана стаття або почута

радіопроект. Проблематика його колумністики – це актуальні, важливі питання: і ті, якими переймається більшість, і ті, якими не переймається ніхто. Крім Х. Маріяса.

Феномен колумністики Х. Маріяса полягає в тому, що його авторські шпальти допомагають зрозуміти не лише Іспанію й іспанців, а й Україну й українців.

1. Wyatt M. A Man Who Wasn't There. The clandestine greatness of Javier Marias / M. Wyatt // New Yorker. – 2005. – 14 Nov.
2. Columbia Electronic Encyclopedia. – 6th ed. – Columbia University Press. – 2003. – <<http://www.answers.com/library/Columbia%20Encyclopedia-cid-17012>> [14. 03. 2009].
3. Геніс О. Професія колумніст / О. Геніс. – <<http://www.svoboda.org/programs/ut/2005/ut.072605.asp>> [10. 10. 2007]
4. Cruz J. La maestra de Manhattan y el sobrino de Joyce / Cruz J. // El Pais. – 1997. – 14 jun.
5. Marias J. Harin de mi un criminal / J. Marias. – Madrid : Alfaguara, 2003. – 320 p.
6. Villoro J. Salvajes y sentimentales / J. Villoro // El Pais. – 2000. – 8 jul.
7. Marias J. Mano de sombra / J. Marias. – Madrid : Alfaguara, 1997. – 336 p.
8. Marias J. El oficio de oír llover / Marias J. // El Pais Semanal. – 2003. – 28 de sept.
9. Marias J. Feeling London's Bombs in Madrid / J. Marias // The New York Times. – 2005. – 10 jul.

Юрій Лук'яненко,

здобувач

УДК 007 : 304 : 070. 422

Новації у формі подання матеріалу в передовій статті

Статтю присвячено проблемам розвитку сучасної журналістики – як української, так і світової. Наведено численні приклади з періодичної преси та наукових видань.

Ключові слова: жанри, журналістика, економіка, мораль, читач, суспільство.

The article concerns features of the modern journalism in Ukraine and all over the world. There are many examples from the periodicals and special literature.

Keywords: genres, journalism, economy, moral, reader, society

Стаття посвячена проблемам развития современной журналистики – как украинской, так и мировой. Приводятся многочисленные примеры из периодической прессы и научных изданий.

Ключевые слова: жанры, журналистика, экономика, мораль, читатель, общество.

Актуальність теми зумовлена певним дисонансом між практичними набутками і власне журналістичнознавчими дослідженнями в царині групи аналітично-публіцистичних жанрів. На часі вивчення питань трансформації одного з найбільш консервативних жанрів цієї групи – передової статті. Проблема надзвичайно актуальна і багатопланова. Осмислити її з погляду моралі, соціальної психології, соціологічної науки та суто журналістичнознавства намагалися такі вчені, як І. Гуцина, Г. Жаркой, О. Каменева [1], М. Барманкулов [2], З. Вайшенберг [3], М. Василенко [4] та ін.

Основним методом дослідження виступає структурно-функціональний аналіз, за допомогою якого вивчалася структура друкованих текстів передових статей, написаних в інформаційних та аналітичних жанрах, даються прогнози щодо їх подальшої перебудови, стилістичного удосконалення, введення в традиційні жанри оригінальних запозичень. Використано також можливість діалектичного методу, за допомогою якого проаналізовано динаміку розвитку жанрових матеріалів аналітичної групи як засобу спілку-

вання, пізнання та оптимізації навколишньої реальності через журналістську творчість.

Метою статті є висвітлення окремих аспектів розвитку жанру передової статті, значення жанрової дифузії у творенні нових різновидів цього типу газетно-журнальних публікацій. Починаючи з кінця 90-х рр. ХХ ст., в українській пресі усталюється традиція, що значно посилилась у 2007–2009 рр., – чільне місце на перших шпальтах редактори видань надавали не економічним, соціальним чи побутовим проблемам, а перебігу політичного життя.

За нашими спостереженнями, протягом відносно "спокійного" політичного вересня 2008 р. у таких виданнях, як "Газета по-киевски", "Сегодня", "Факты и комментарии", "Робітничая газета", "Комсомольская правда в Украине", "Україна молода", на першій та другій шпальтах питанням внутрішнього політичного життя щодня надавалося від 60 до 70 % газетної площі. Дебатувалися питання щодо протистояння між Президентом і Прем'єром, обговорювалося ставлення політичних партій до проблеми інтеграції в Європу і вступу до НАТО, дуже гостро критикувалася (у лівих виданнях) партія "Наша Україна" тощо. Водночас усі соціологічні служби свідчили про втому й розчарування населення від політичних ігор, бажання отримувати більше позитивної інформації, прагнення будь-що знайти світлу перспективу в розвитку держави. Натомість газетні шпальти вперто пропонували читачам політичні проблеми.

Така постановка питання в принципі не актуальна для західної преси. Американські газети приділяють особливу увагу питанням внутрішньої політики лише тоді, коли трапляється справді щось надзвичайне: вибори нового президента або загальнонаціональні дебати стосовно іракської кампанії.

У чому полягає своєрідна "закомплексованість" українських журналістів, що викликає непорозуміння між видавцями і читачами? Чому українські друковані видання різних власників, що обстоюють свої думки, пропонують матеріали у вигляді кореспонденцій чи розширених новин, увесь зміст яких зводиться до політичних перипетій у країні? Лише іноді ("Газета по-киевски") на першій шпальті знаходимо гостру критику дій нового мера або щирі співчуття вболівальникам столичної команди, що вкотре прогнала відповідальний матч.

Заполітизованість української журналістики – не лише відповідь на вимогу інвесторів, вона пов'язана з внутрішніми стереотипами, штампами у свідомості власне журналістів. Змінюватися ситуація буде найближчим часом, оскільки з вторгненням приватного капіталу у видавничі справи насамперед братиметься до уваги реакція читачів на ті чи ті газетно-журнальні публікації. Читач – потен-

ційний покупець. Не зламавши стереотипи в мисленні певної категорії журналістів, інвестор звільнятиме їх, наймаючи нових і привчаючи їх до думки, що "покупець завжди має рацію". Часи нав'язування певної політичної моделі йдуть у небуття, так само, як накидання політичних поглядів, переконань власниками видань через друковані засоби масової інформації. І здебільшого це трапляється ще й через те, що змінюється саме власник. На зміну переважно політичним діячам, чий капітал був "нажитий" шляхом розподілу колишньої державної власності, приходять бізнесмени-прагматики, що живуть уже від реальних бізнесових проектів. Колишні партійно-радянські функціонери, яким у спадок дісталися й колишні радянські засоби масової інформації, поступаються новим власникам, агресивним і націленим на збільшення капіталу.

На думку бізнесменів нової генерації, друковане видання має відповідати кільком вимогам. Серед основних – вміння адекватно реагувати на запити читача (потенційного покупця того виду товару, що його продукують підприємства власника друкованого ЗМІ). Наступна вимога до перекуплених друкованих видань – широке впровадження рекламних текстів, активізація рекламних кампаній, спрямованих знову-таки на реалізацію товарів власника ЗМІ. Вимогою є активна презентація у найбільш оптимальних для цього жанрах серед підприємців чи державних діячів, які сприяють власнику в розвитку його бізнесових структур [5, 187–202].

Оскільки всі ці завдання мають вирішуватися максимально оптимально і в стислі терміни, керівництво газети чи журналу ставить нові якісні вимоги до рядових журналістів, основними з яких, звичайно, є активізація аналітичних жанрів, оперативне інформування читачів через репортажі, інтерв'ю, цікаві замітки, у тому числі розширені замітки з елементами редакційного коментарю. Тож, одразу виникає потреба не тільки в соціологічному опитуванні та бліц-інтерв'ю, а й у негайному оновленні аналітики шляхом монтажу в статтю і розширену кореспонденцію елементів репортажу, інтерв'ю.

Виникають також нові вимоги щодо аналітичних жанрів. Сучасному українському читачеві дуже важливо, на відміну від західного чи північноамериканського реципієнта, дізнатися про авторське ставлення до подій, відображених у матеріалі. Так виникає короткий авторський коментар і один із його різновидів – коментар редактора. У сучасних приватних виданнях поширилася практика повної заміни редакційної або передової статті в її старому, традиційному вигляді "передовичок" 60–80-х рр. на колонку редактора або чергового по номеру [6].

Саме в такій колонці ("Газета по-киевски", журнали "Фокус", "Кореспондент"; практично всі без винятку чоловічі чи жіночі видання –

від "Наталі" до "Камуфляжу") у стислій формі висловлюється думка одного з керівників друкованого видання про перебіг тієї чи тієї важливої події в громадсько-політичному житті. Звичайно, під подібною колонкою прізвище працівника редакції наявне лише номінально – фактично озвучується думка інвестора чи власника газети.

Часом, коли ця думка досить парадоксальна чи ризикована, керівництво газети воліє звернутися до міркувань читачів, "підганяючи" їх під концепцію видання. Таким чином, необхідний ефект досягається зусиллями інших, не штатних, не редакційних працівників: учених, викладачів, працівників державних служб, військових. Уся моральна й юридична відповідальність покладається на авторів цих заміток, що в газеті мають форму інтерв'ю-монологу. Як відомо, під жанром інтерв'ю-монологу мається на увазі пряма мова респондента у відповідь на єдине запитання, вдало сформульоване журналістом. Отже, інтерв'ю-монолог, висловлюючи позицію одного індивіда, дає можливість редакції, крім досягнення локальної мети (навести думку інвестора більш витончено, ніж це робиться у передовій статті), ще й наочно показати роботу й співпрацю з пересічними читачами газети. Більше того, інтерв'ю-монолог, "голос народу", висловлений таким чином, може стати приводом для суто редакційного розслідування будь-якої проблеми, де, як зазначає відомий спеціаліст у жанрі розслідування О. Глушко, "не останню роль відіграє психологічна готовність журналіста до тих перешкод, які можуть виникнути в його роботі" [7, 99].

Моральні проблеми, про які говорить фахівець, частково знімаються, оскільки рядовий журналіст, прочитавши колонку, підписану читачем, може бути впевненим: він лише продовжує благородну справу боротьби за справедливість, що її до нього започаткували читачі.

Редакційна колонка також постійно видозмінюється, насамперед, коли йдеться про стиль індивідуального наведення фактажу. Штатний працівник, готуючи редакційну колонку за своїм підписом і відчуваючи відповідальність за довіру відкривати номер, ретельно розмірковує над кожною фразою, доводячи її до максимальної досконалості. Навпаки, коли йдеться про читацький допис, що став основним матеріалом сторінки, керівництво газети максимально зберігає трохи нервовий, збуджений, іноді агресивний, наступальний стиль читача, обуреного якоюсь несправедливістю. Звичайно, що за такої умови така колонка буде ефективною, вдалою.

Видозміни редакційної колонки відбуваються і в межах злиття та взаємопереходу різних інформаційних жанрів. Хоча сам матеріал займає в газеті від 1700 до 1900 друкованих знаків, завжди є можливість урізноманітнити і поживити його шляхом введення в текст

елементів інтерв'ю, доцільним є використання влучного епіграфа, так само логічний вигляд має остання фраза, яка може містити афоризм, навіть анекдот. Такі експерименти, без сумніву, не тільки до вподоби пересічному читачеві, вони відіграють роль своєрідного емоційного камертона, налаштовуючи читача на відповідне сприймання наступних газетних шпальт. Узагалі елементи сатири, іронії, зокрема в редакційних статтях, – давня традиція як світової, так і української преси. Про це переконливо свідчить О. Глушко в згаданій роботі, присвяченій журналістському розслідуванню [7, 129–132]. Тому жанрова варіативність, насамперед у приватних газетах, заснованих після 2000 р., досягла такого рівня розвитку, що ми не можемо погодитися з твердженням російських журналістикознавців, що на пострадянському просторі справжня новітня журналістика ще тільки розвивається [8, 35–42].

Передова стаття в її традиційному розумінні потроху йде в небуття, поступаючись таким різновидам, як колонка редактора (читача); стисла аналітична кореспонденція, написана на замовлення; лист до редакції, що має всі ознаки художньо-публіцистичної групи жанрів. Такі зміни, жанрові трансформації свідчать про досить гнучку і багатоваріантну систему газетно-журнальних жанрів у цілому, що дозволяє говорити про перспективи розвитку преси взагалі.

1. *Аргументация* в публицистическом тексте (жанрово-стилистический аспект) : учеб. пособ. / И. В. Гущина, Г. В. Жаркой, О. М. Каменева [и др.]. – Свердловск : Изд-во Уральского ун-та, 1992. – 244 с.
2. *Барманкулов М. К.* Журналистика для всех: (общность и специфика жанров печати, телевидения и радиовещания) / М. К. Барманкулов. – Алма-Ата, 1979. – 318 с. : илл.
3. *Вайшенберг З.* Новинна журналістика / Зігфрід Вайшенберг. – К. : Академія української преси ; Центр вільної преси, 2004. – 260 с.
4. *Василенко М. К.* Аналітична проблемна стаття на сучасному етапі розвитку журналістики / М. К. Василенко // Наукові записки Інституту журналістики. – 2006. – Т. 23. – С. 94–99.
5. *Василенко М. К.* Динаміка розвитку інформаційних та аналітичних жанрів в українській пресі / М. К. Василенко. – К. : Ін-т журналістики КНУ ім. Тараса Шевченка. – 237 с.
6. *Газетные жанры* / под ред. В. И. Власова [и др.]. – М. : Политиздат, 1971. – 217 с.
7. *Глушко О.* Журналістське розслідування: історія, теорія, практика / О. Глушко. – К. : Ін-т журналістики КНУ ім. Тараса Шевченка, 2006. – 439 с.
8. *Основные понятия* теории журналистики: новые подходы к проблеме / И. Д. Фомичева [и др.] ; под ред. Я. Н. Засурского. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1993. – 207 с.

Аліна Тимошик-Сударикова,
асп. (Київ)
УДК 007 : 304 : 070(477)(09)

Петлюріана паризького журналу "Тризуб"

У статті аналізується одна з провідних тем часопису – життя, діяльність та вшанування пам'яті засновника "Тризуба", одного з провідників Української революції Симона Петлюри.

Ключові слова: Симон Петлюра, Бібліотека ім. Симона Петлюри, огляди преси, рукописи автора, збірник пам'яті.

One of the leading themes of the magazine – the life, activity and honoring of "Tryzub's" founder, one of the leaders of the Ukrainian revolution – Symon Petlyura, is analysed in the article.

Keywords: Symon Petlyura, Symon Petlyura Library, press reviews, the author's manuscripts, the memory collection.

В статье анализируется одна из ведущих тем журнала – жизнь, деятельность и почтение памяти основателя "Тризуба", одного из провозводников Украинской революции Симона Петлюры.

Ключевые слова: Симон Петлюра, Библиотека им. Симона Петлюры, обзоры прессы, рукописи автора, сборник памяти.

Метою статті є з'ясування внеску редакції українськомовного журналу "Тризуб", що виходив у Парижі протягом 1925–1940 рр., у становленні та ствердженні петлюріани – сукупності історичних, літературознавчих, політологічних, журналістикознавчих досліджень про життя і діяльність однієї з непересічних постатей української історії ХХ ст. Симона Петлюри.

Для реалізації цієї мети визначено такі завдання: проаналізувати зміст, тематику, автуру, жанровий діапазон публікацій "Тризуба", присвячених висвітленню причин убивства С. Петлюри та перебігу судового процесу над убивцею провідника УНР; з'ясувати роль часопису в заснуванні Української бібліотеки імені Симона Петлюри в Парижі як своєрідного "нерукотворного пам'ятника" борцеві за створення Української незалежної держави; виявити інші форми творчих та організаційних заходів, спрямованих на увічнення пам'яті видатного державного діяча, публіциста й журналіста.

© Тимошик-Сударикова А., 2010

Проблематика, про яку йтиметься нижче, на початку не була обнародована в програмній статті "Тризуба", оскільки її висвітлення зумовлено трагічним розвитком подій після заснування журналу. Проте саме ця проблематика протягом усього періоду існування журналу ніколи не сходила з його сторінок.

Однією з провідних тем журналу стає вбивство С. Петлюри та судовий процес у дзеркалі публікацій "Тризуба". Кожне нове число видання протягом усього шістнадцятирічного існування цього часопису було позначено образом і високим чином життя його засновника та натхненника, Голови Директорії і Головного Отамана військ УНР. Хоча формально прізвище С. Петлюри як засновника часопису вперше з'явилося на титульній сторінці тижневика лише в травні (ч. 13–14) 1940 р. ("Тризуб: Тижневик. Орган боротьби за незалежність України. Заснований 15 жовтня 1925 року Симоном Петлюрою"), важко віднайти такий випуск, де б не було прямої чи опосередкованої згадки про цю людину, посилення на її заповіді.

Сталося так, що саме після вбивства С. Петлюри неподалік від помешкання на паризькій вулиці Расін більшовицьким найманцем С. Шварцбардом 25 травня 1925 р. теми "Петлюра й Україна", "Петлюра й українська еміграція" стали одними з провідних на шпальтах часопису. А події, що відбувалися довкола з'ясування обставин убивства, організації проведення похорону та відгуків на ці події української і світової спільноти чи не найдокладніше, найповніше висвітлювалися саме на сторінках "Тризуба".

Обкладинка числа 33 від 30 травня 1925 р. була "одягнена" в жалобну чорну рамку. Повідомлення було коротким: "25 травня о 2 год. 35 хв. вдень, смертельно поранений ворожими кулями, впав непохитний борець за незалежну Україну Симон Петлюра, Голова Директорії, Головний Отаман Військ Української Народної Республіки. Про передчасну смерть Національного героя, несподівану й тяжку втрату всього Народу Українського, глибоко засмучені, з гірким болем подаємо до відома всіх земляків наших, на Великій Україні і в розсіянні суцях. Вбито великого чоловіка, жива – велика ідея. Віримо, що свята кров мученика за волю повинна об'єднати всіх вірних синів землі в боротьбі за визволення й державність України". На другій сторінці часопису вміщено портрет С. Петлюри, також обведений чорною рамкою. Всі інші матеріали були ті, що готувалися заздалегідь. Редакція повідомляла, що обставинам смерті й похорону буде присвячене все наступне число.

Однак через загальнонаціональний страйк друкарів число 34 вишло меншим обсягом – всього лише вісім шпальт і без ілюстрацій. Проте подано чимало офіційних матеріалів, присвячених висвітлен-

ню цієї трагічної події. Серед найважливіших – репортаж із жалобної академії за участю делегатів українських організацій у Франції та представників українських організацій з інших держав, що прибули на похорон; "Резолюція", ухвалена представниками українських організацій 30 травня 1926 р. на жалобній академії в Парижі; "Комунікат" Комітету вшанування пам'яті С. Петлюри.

З огляду на те, що в чужомовній зарубіжній пресі з'явилися перші публікації, в яких причиною вбивства називалася помста за нібито організовані Петлюрою погроми євреїв в Україні, у резолюції вищезгаданого комітету чітко визначалися мотиви та замовники вбивства: "Вороги українського народу, окупанти його країни, а не месник жидівської народності на Україні, направили руку вбивці на Симона Петлюру. І в тому брудному наклепі, який маскує свій юдин злочин посланець ворогів українського народу, ще більш огидно проступає їх підступність". Конкретніше про це було зазначено в заяві від уряду Української Народної Республіки, підписаній заступником Голови Директорії А. Ливицьким, Головою Ради Міністрів В. Прокоповичем та військовим міністром генерал-хорунжим В. Сальським.

Витяг із цієї заяви варто навести: "В очах ворогів нашої Батьківщини його (Симона Петлюри. – А. Т.) ім'я стало страшним та ненависним, бо воно було гаслом змагань народніх, що прямували до національної та соціальної справедливості в незалежній республікансько-демократичній державі. То ж коли ворог людського права поставив собі завданням винищити видатніших противників своїх, то першою жертвою його підступного злочину мав упасти той, хто незломним заборолом стояв на шляху замахів на права українського народу. Та для ворожої Москви ще мало самої смерті великого патріота. Для виконання ганебного вчинку ворог умисне обрав жида, мовби месника за жидівські погроми під час революції, і намагається брудним наклепом чисте ім'я того, хто найгостріше поборював усяке насильство та зокрема суворо поборював насильство над жидівським населенням України" [1, 4].

Детальні огляди зарубіжної преси, які постійно подавав "Тризуб" у контексті цієї трагічної для українців події, не залишали сумнівів читачів у тому, що сіоністські та антиукраїнські сили таки добре попрацювали у світі, аби використати факт убивства С. Петлюри як зведення рахунків із українцями за так звані єврейські погроми. У цьому переконує, зокрема, огляд югославської преси. Першою подає звістку про трагічну загибель провідника української нації найбільш впливова й тиражна белградська газета "Політика" 27 травня 1926 р. у матеріалі під заголовком "Агент на Гетьмана Петлюру".

І якщо ця публікація була нейтральною в оцінках події, то в наступному числі газети назва матеріалу виявилася промовистою – "Кривавий Петлюра". Її автор, запеклий і довголітній опонент українського питання А. Ксюнін, закінчує свій антиукраїнський пасквіль цілком вдоволеним від того, що "запізніла куля потрапила нарешті С. Петлюру як помста за жидівські погроми".

Щоправда, треба віддати належне редакції цієї югославської газети, оскільки вже 30 травня того ж року на її шпальтах з'явилося велике за обсягом спростування згаданої вище статті за колективним підписом <<Укр. Т-во "Просвіта в Білгороді">>. Загальний тон цієї статті можна відчутти із цього витягу: "Неправда, що Петлюра був інспіратором жидівських погромів. Навпаки, він гостро боровся зо всяким насиллям проти жидів. Але під час горожанської війни йому нелегко було вповні спинити ті насилля через те, що більшість жидів співчувала большевикам і іншим ворогам України. Навіть російське військо під час великої війни, незважаючи на всю дисципліну, не могло уникнути жидівських погромів у Галичині. Те, що різні елементи робили під фірмою Петлюри, навіть те все ніщо перед тим, що чинили деякі генерали російської Добровольчої армії (генерал Слащов, Шкурко). Дивує нас, що д. Ксюнін, знаний як ліберальна людина та голова спілки російських журналістів, цим разом висловився з таким шовінізмом проти всього українського. Такі писання дають тільки привід до боротьби між еміграцією українською та російською" [2, 25].

Огляди чужомовної преси на шпальтах часопису довкола трагічної загибелі С. Петлюри почастишали на початку судового процесу над убивцею С. Шварцбардом, який розпочався в Парижі у листопаді 1926 р. і закінчився в жовтні 1927 р. повним виправданням убивці та його звільненням [3, 65].

Для більшої поінформованості своїх читачів про перебіг подій, пов'язаних із судовим процесом, редакція часопису видавала як додаток до "Тризуба" щоденний "Бюлетень". Заздалегідь була оголошена передплата на цей додаток за ціною окремого випуску 50 центів. Число 9/10 бюлетеня містило стенограми промов генерального прокурора та адвокатів.

З особливою увагою журналісти "Тризуба" стежили за публікаціями радянської преси, на сторінках якої зчинилася справжня істерія не стільки проти самого С. Петлюри, скільки проти українського національно-визвольного руху, що асоціювався з цим іменем. Радянська пропаганда вирішила використати судовий процес у Парижі як чергову нагоду для паплюження української еміграції в європейських країнах. У цьому контексті промовистою

видається пропозиція уповноваженого Народного комісаріату закордонних справ СРСР в Україні Олександра Шліхтера тодішньому керівникові компартії України Лазарю Кагановичу видати таку директиву, спрямовану на дискредитацію національно-визвольного руху українців: "Петлюрівський рух не був національним революційним рухом широких українських мас і нічого спільного з революцією в Україні не має. Навпаки, це був авантюристичний рух, що неминуче перетворився в отаманщину з усіма проявами, які випливають звідси, – погромами, пограбуванням, насильництвом над мирним населенням тощо" [4, 104].

В одному з матеріалів радянської газети "Пролетарская правда" йшлося про приїзд до Москви адвоката Шварцбарда француза Анрі Торреса та про його намір відвідати радянську Україну й особисто ознайомитися з матеріалами про погроми. Однак, як зазначала газета, потреба в такій поїздки відпала, оскільки радянський уряд надав Торресу всі необхідні документи. З цього приводу редакція "Тризуба" пропонує свій короткий коментар: "Цікаво, чи подали комуністи, як матеріал до погромів, книгу Алексеева-Небутьова, де автор приносить покаєння за справдовування ним і його співробітниками (комуністами) погрому в Проскуріві?".

"Тризуб" публікує серію протестних матеріалів, автори яких висловлювали обурення і жаль з приводу однобічного, заангажованого й неправдивого висвітлення деякими зарубіжними засобами масової інформації суті справи. Один із таких протестів підписали студентські організації українських вищих шкіл Чехословаччини, Австрії, Польщі, Бельгії, Німеччини, Югославії, Франції. У ньому, зокрема, зазначається: "Це протест проти нечуваної брехні, наклепів, фальшування і підкupu, при допомозі яких вороги українського народу стараються скерувати на хибний шлях публічну опінію цілого світу і французького народу, замаскувати дійсних авторів і справжні мотиви вбивства. З самого дня ганебного вбивства більшовицька преса, потім російська і жидівська, а останнім часом – деякі органи Франції стараються розповсюдити неправдливую в основі своїй думку, що вбивство Симона Петлюри являється актом помсти з боку жидівського народу за погроми жидів в Україні" (1927. – Ч. 29. – С. 3–7).

Намагаючись подати різні думки зарубіжних журналістів про перебіг подій довкола судового процесу, редакція "Тризуба" все ж намагалася виділяти у своїх оглядах ті публікації, в яких не схвалювався винесений французьким судом виправдальний вирок убивці. Скажімо, в одному з друкованих органів грузинської еміграції, що видавався в Парижі – газеті "Мааулішвілі" (Патріот) вміщено стат-

тю редактора цієї газети Ревазі Габашвілі, в якій чітко й недвозначно висловлено підтримку українцям. "Нещодавно в Парижі, – йшлося в статті, – судили вбивника українського вождя Петлюри жида Шварцбарда, і несподівано його виправдали. Цей процес з надзвичайною очевидністю підтвердив той факт, що могутній визвольний рух 35-мільйонного українського народу, по-перше, – це ясна і непорушна істина, а по-друге, що цей рух мусить неминуче закінчитися відбудовою незалежності України. Але поруч із цим величним явищем процес викрив ще й стару ту правду, що "для присяжних закони не писані"" (1927. – Ч. 44. – С. 20).

У черговому огляді "Звільнення Шварцбарда і українська преса" редакція подала ґрунтовний аналіз публікацій з цієї теми, розміщених в українських виданнях "Українська Нива", "Час", "Діло", "Літературно-Науковий Вісник", "Українська Громада", "Український Голос", "Нарід".

Головні висновки з цих публікацій, які робить редакція часопису "Тризуб" і на яких заострює увагу своїх читачів, є такі:

- а) український народ ніколи не був вороже налаштований проти представників будь-якої національності, в тім числі й проти євреїв;
- б) убивство провідника нації має стати серйозною пересторогою для українців і спонукою для об'єднання своїх сил у боротьбі за незалежну Українську державу.

Інший важливий напрям петлюрівської тематики "Тризуба" – це публікації, присвячені вшануванню пам'яті провідника нації та створенню йому "нерукотворного пам'ятника" – Української бібліотеки імені Симона Петлюри в Парижі.

Відразу ж після похорону в червні 1926 р. на пропозицію тодішнього Голови Ради Міністрів В. Прокоповича Комітет із вшанування пам'яті С. Петлюри ухвалив рішення створити бібліотеку його імені, а при ній – музей, де було б зібрано все, що торкається життя й діяльності Голови Директорії. Ні коштів, ні будь-яких джерел отримання матеріальних засобів Комітет тоді ще не мав, було лише бажання достойно вшанувати пам'ять великого сина України, якому доля судила загинути на чужині, не закінчивши розпочатої справи – визволення України.

Розуміючи важливість прийнятого рішення, редакція журналу "Тризуб" вирішує власними силами та з допомогою своїх численних читачів прискорити втілення задуму в життя. Вже 27 червня з'являється підготовлене редакцією звернення до читачів під заголовком "Музей імені Симона Петлюри". Ось фрагмент цього звернення: "Нашим національним обов'язком є достойно вшанувати і вивчити цілу діяльність покійного, віддану до кінця на благо

української нації і державності, таку багату і різноманітну, таку величну і широку, таку повчачу для наступних поколінь, які мусять, черпаючи свою силу в перипетіях веденої ним великої визвольної боротьби, в його думках, його ділах шукати сили для довершення святої мети життя" [5, 53].

Отож, редакція "Тризуба" звернулася з палким закликком до всіх, хто знав, листувався, береже добрі спогади про зустрічі, розмови з отаманом, хто має фотографії, передати всі ці матеріали до майбутнього музею для того, аби "і одна літера, ні одна найменша риса не згубилася і не пропала з великого нашого скарбу всенародного, яким є життя й діяльність Національного Героя". Для полегшення роботи майбутнього музею щодо опису таких документів редакція просила читачів до своїх спогадів, листування, фотографій додати супровідний лист за такою формою: своє ім'я та прізвище, адреса мешкання та перелік документів, що передаються музеєві.

Дбаючи про постійне збирання і збереження матеріалів для майбутнього музею, редакція в іншому своєму зверненні до читачів уклінно просила надсилати на її адресу оповістки про смерть, панакхиди, жалібні збори, академії із вшанування пам'яті Головного Отамана, картки, стрічки, фотографії, газетні вирізки. Кожна така надіслана замітка, на переконання редакції, матиме колись свою історичну вагу.

Одним із перших на заклик редакції відгукнувся генерал О. Удовиченко – він передав вельми цінні документи з часів свого перебування та його соратників у таборах інтернованих вояків УНР і 13 оригіналів листів до нього від С. Петлюри (1931. – Ч. 10). Цінну річ надіслала з Женеві Г. Чикаленко-Келлер: фотокопію оригінального листа Тараса Шевченка, віднайденого нею в Женевській бібліотеці. Цей лист був написаний Кобзарем до княжни Варвари Рєпніної з Орської фортеці (1931. – Ч. 14).

Серед несподіваних раритетних документів, які передала згодом редакція "Тризуба" до новоутвореної бібліотеки, виявився рукопис покійного Отамана під назвою "Про українську бібліотеку в Парижі". Це проєкт відозви до українського громадянства в справі заснування Генеральною Радою Української бібліотеки в Парижі. Отож, ідея створення рукотворного пам'ятника С. Петлюрі в образі конкретної бібліотеки не була випадковою – про неї віддавна мріяв Головний Отаман, для неї готував цей унікальний документ. Радіючи несподіваній знахідці, яку приніс до редакції хтось із соратників С. Петлюри, працівники редакції вирішили опублікувати на сторінках часопису уривки з цього проєкту.

Оскільки, крім "Тризуба", рукопис ніде більше не публікувався, вважаємо за доцільне навести з нього окремі витяги: "Нема що довго розводитися над цією проблемою. Вона зрозуміла кожному, особливо на чужині. Інші національні емігрантські колонії мають в Парижі свої бібліотеки, книгозбірні, навіть книжні склепи, за допомогою яких і задовольняють свої потреби в рідній книжці... Ми, українці, такої потрібної й корисної інституції поки що не маємо. Очевидна річ, що утворення бібліотеки може бути переведено в значній мірі засобами добровичної допомоги книжками, періодичними виданнями та газетами з боку різних установ, видавничих підприємств та окремих громадян, що розуміють культурно-національну вагу цієї справи... Ми кличемо в першу чергу всіх наших громадян відгукнутися на заклик у цій справі і допомогти здійснити його. Присилайте непотрібні вам книжки і видання: вони будуть першими підвалинами майбутньої української бібліотеки в Парижі, яка буде обслуговувати потреби всієї української еміграції на терені Франції рідній, своїй, книжці, в рідному друкованому слові. Від здійснення ініціативи з утворенням центральної бібліотеки для цілої нашої еміграції... ми матимемо зайву корисну інституцію, що надасть всім нам – емігрантам – і більшої організованості, і більшої змоги почувати себе культурними людьми та загартовувати себе від денаціоналізуючого впливу, якому завжди підпадає емігрант, коли він губить живий зв'язок з рідним друкованим словом" [6, 6].

Напередодні відкриття бібліотеки на сторінках "Тризуба" оприлюднюються «Правила вypoзичення книг та Інструкція представникам товариства "Бібліотека ім. Симона Петлюри в Парижі"» [7, 14–15]. Зважаючи на історичну цінність цих документів, звернемо увагу на кілька пунктів з них, зокрема, у правилах користування бібліотекою. Книжки видавалися лише під грошову заставу: одна книга на місяць – 20 франків, дві – 40 франків. Однак раритети й рукописи не видавалися, а за цінні книги належала додаткова сума застави. Місячна абонементна плата за користування бібліотечним фондом становила 5 франків за одну книгу. У провінцію книжки висилалися поштою рекомендованими пакетами й поверталися коштом абонента, гроші на пересилку варто було надсилати наперед. За кожне псування (порвана оправа, написи, вирвані листки, загублені малюнки і т. д.) абонент платив повну вартість книги, яка лишалася все ж власністю бібліотеки.

Докладний матеріал про урочисте відкриття Української бібліотеки ім. Симона Петлюри в Парижі, яке відбулося 26 травня 1929 р., – рівно через три роки після вбивства героя, редакція ча-

сопису подала 2 червня 1929 р. У цьому матеріалі вміщено і текст короткої промови Голови Ради бібліотеки, керівника уряду УНР В. Прокоповича. "Не в спроможі нашій тепер, тут, в Парижі, – наголосив промовець, – вшанувати пам'ять нашого національного героя так, як годиться: не можемо ми поставити йому величного монумента на площі велелюдній у світовій столиці, не назвуть ще сьогодні його іменем тут вулиці, навіть простої таблиці мармурової не прибито на тому будинку, де прожив він останні роки. Та коли святі останки Отамана перенесено буде на вічний спочинок у рідну землю визволену, тоді там оддамо ми йому привселюдну пошану... Та поки що з ухвали Комітету вшанування пам'яті С. Петлюри в Парижі вирішено було спорудити Симонові Петлюрі тут пам'ятник нерукотворний – заснувати Українську Бібліотеку його імені" (1929. – Ч. 16/17. – С. 4).

Перебравши на себе деякі організаційні функції на початковому етапі становлення бібліотеки, редакція часопису "Тризуб" й надалі не випускала цю проблематику зі свого поля зору. Започатковану традицію – 25 травня щороку оголошувати днем збірки на Бібліотеку – тут шанували і всіляко розвивали. В одній із публікацій Рада бібліотеки стверджувала: подолано найважчий етап – недовіру й невпевненість, що таке починання може досягти вагомого результату на перспективу. Від імені уповноважених Ради редакція закликала своїх читачів і надалі підтримувати це починання: "Де б ви не були, обізвітьися чим-небудь. У вас є газети й книги надішліть їх. Купіть "Збірник пам'яті С. Петлюри", бо він продається на користь Бібліотеки. Купіть листівку з могилою С. Петлюри або фотографію Бібліотеки, Музею чи читальні. Купіть відзнаку-тризуб, вдану бібліотекою. Організуйте Товариства прихильників Бібліотеки. Оподаткуйте себе невеликою даткою. Поширюйте відомості про Бібліотеку. Намовляйте людей на підтримку її. Нехай звідусіль прийде допомога. А в день смерті С. Петлюри – 25 травня – не забудьте, що в цей день Рада бібліотеки кличе вас, раз на рік, скласти свою датку на бібліотеку" (1931. – Ч. 17. – С. 19). Таке звернення, написане щиро й безпосередньо, знаходило відгук у багатьох читачів.

Серед інших, найбільш помітних публікацій про діяльність цього освітнього й культурного осередку паризьких українців варто назвати також розвідки І. Рудичіва [8], колективну статтю, підписану членами Ради бібліотеки В. Прокоповичем, І. Косенком, О. Шульгиним, О. Удовиченком та І. Рудичівим [9].

Редакція взяла під свою опіку організацію підготовки до видання "Збірника пам'яті Симона Петлюри". Було опубліковано звер-

нення Міжорганізаційного комітету для вшанування пам'яті С. Петлюри, оголошувалася проблематика видання. Українське громадянство запрошувалося активно підтримати видання майбутнього збірника та його розповсюдження в Європі й Америці (1930. – Ч. 48). Через рік на спеціально оформленій рекламній сторінці йшлося про вихід збірника (1931. – Ч. 13). Серед авторів, які написали спогади і розвідки про життєвий і творчий шлях Голови Директорії: М. Славінський ("Симон Петлюра"), І. Мазепа ("Творення Держави"), П. Феденко ("Повстання нації"), С. Сірополко ("Освітня політика на Україні за часів Директорії"), О. Шульгин ("Симон Петлюра та українська закордонна політика"), В. Королів-Старий ("З моїх споминів про С. Петлюру"), Ф. Щербина ("Петлюра на Кубані"), В. Прокопович ("Остання подорож"), А. Яковлів ("Паризька трагедія") та ін.

За посередництвом "Тризуба" серед українців світу розповсюджувалися і пам'ятні значки, випущені у зв'язку з п'ятою річницею смерті Головного Отамана. Ці значки, випущені заходами Українського Воєнно-Історичного Товариства, були срібні й бронзові. Редакція кілька разів уміщувала на своїх сторінках рекламну сторінку про цю подію, надаючи адреси, за якими охочі могли придбати ці відзнаки. Чистий прибуток від їх продажу, за повідомленням "Тризуба", призначався на впорядкування козацьких могил на чужині.

Аналіз публікацій так званої тризубівської петлюріани дає змогу поділити їх змістове наповнення за такими тематичними блоками: а) з'ясування обставин убивства, висвітлення похорону С. Петлюри та відгуків на ці події української діаспори й іншомовної західної преси; б) висвітлення судового процесу над убивцею С. Петлюри Шварцбардом та реакції на цей процес світової преси; в) створення "нерукотворного пам'ятника" провіднику нації – Української бібліотеки імені Симона Петлюри в Парижі; публікації, присвячені аналізу творчої спадщини видатного діяча українського відродження у контексті проблем українського державотворення.

Часопису належить першість серед інших періодичних українськомовних видань у діаспорі щодо глибини й повноти висвітлення проблематики, пов'язаної з життям і діяльністю засновника "Тризуба", Голови Директорії, Головного Отамана військ УНР С. Петлюри. Більшість із таких публікацій, досі ще не залучених до наукового обігу, може додати немало нового до політичної і суто людської біографії цього видатного діяча українського відродження.

Публікації журналу "Тризуб" сьогодні стали авторитетним джерелом вивчення літопису історії національно-визвольних змагань

українського народу та ролі в цих змаганнях засновника часопису Симона Петлюри.

1. Заява від уряду Української Народної Республіки // Тризуб. – 1926. – Ч. 37–38. – С. 4.
2. Огляд югославської преси про вбивство С. Петлюри // Там само. – Ч. 40. – С. 25.
3. Сергійчук В. Погроми в Україні. 1917–1920 / В. Сергійчук. – К., 1998. – 65 с.
4. Шаповал Ю. Людина і система: штрихи до портрета тоталітарної доби в Україні / Ю. Шаповал. – К., 1994. – 380 с.
5. Музей імени Симона Петлюри // Тризуб. – 1926. – Ч. 36–37. – С. 53.
6. Петлюра С. Про українську бібліотеку в Парижі / С. Петлюра // Там само. – 1929. – Ч. 23. – С. 6.
7. Правила випозичення книг. Інструкція представникам товариства "Бібліотека ім. Симона Петлюри в Парижі" // Там само. – 1929. – Ч. 16/17. – С. 14–15.
8. Рудичів І. Бібліотека ім. С. Петлюри в Парижі / І. Рудичів // Там само. – 1931. – Ч. 17; Після трьох років // Там само. – Ч. 47.
9. Прокопович В. Українська Бібліотека ім. С. Петлюри в Парижі / В. Прокопович, І. Косенко, О. Шульгин, О. Удовиченко, І. Рудичів // Там само. – 1932. – Ч. 22.

Наталія Сидоренко,
д. філол. н., проф. (Київ)
УДК 007 : 304 : 070 (477)(09)

"Європейська журналістика" Юрія Шевельова

У статті розглядається журналістсько-публіцистична діяльність Ю. Шевельова (Шереха) в еміграції, особливо під час перебування в таборах переміщених осіб після Другої світової війни, наголошується на його участі в МУРі та редагуванні його видань, а також журналів "Арка" і "Хорс".

Ключові слова: публіцистика, переміщені особи, європейські якості.

The article considers journalistic and publicistic activity of Yuriy Sheveliov (Sherekh) abroad, especially in the time of being in camp for displaced persons after the Second World War. The attention is paid to his participation in MUR (The Artistic Ukrainian Movement) and editing of his publications, also magazines "Arka" and "Khors".

Keywords: publicism, displaced persons, European qualities.

В статье рассматривается журналистско-публицистическая деятельность Ю. Шевелева (Шереха) в эмиграции, в частности во время пребывания в лагерях перемещенных лиц после Второй мировой войны; акцентируется внимание на его участии в МУРе и редактировании его изданий, а также журналов "Арка" и "Хорс".

Ключевые слова: публицистика, перемещенные лица, европейские качества.

Сімнадцятого грудня 2008 р. виповнилося 100 років від дня народження вченого-славіста, літературознавця, мовознавця, журналіста, педагога, культуролога, академіка НАН України, лауреата Національної премії України імені Тараса Шевченка Юрія Володимировича Шевельова, який до свого ювілею не дожив шести літ. Публікації в українських ЗМІ, на батьківщині й за кордоном, архівні виставки, конференції з цієї нагоди – лише частина "офіційних святкувань" цього "творчого самітника", "великого поцінувача свободи", для якого українськість "найбільше промовляла... через європейськість", а "висячення" у європейця тривало все життя.

Постать Ю. Шевельова – досі таємнича (трохи "незручна", надто "відсторонена" від загальних течій і напрямів) не тільки для істо-

© Сидоренко Н., 2010

риків і теоретиків публіцистики, а й літературознавців. Спробу визначити і проаналізувати головну публіцистичну ідею Ю. Шереха (Шевельова) – "судилося бути Україною" – здійснив харківський науковець І. Михайлин, який виважено вчитався в рядки першої публіцистичної збірки автора "Думки проти течії: Публіцистика" (1948), стверджуючи: "...цей завжди глибокодумний академічний науковець є ще й полум'яним і пристрасним публіцистом" [4, 424].

Роки воєнного лихоліття та перше п'ятиріччя після капітуляції гітлерівської влади Німеччини називають "ерою переміщених осіб". За деякими даними, загальна кількість переміщених осіб і біженців у Західній Європі становила в 1944 р. понад 10 млн осіб; інші стверджують, що під час Другої світової війни майже 40,5 млн змушені були покинути свої домівки (з них понад 33 млн у межах власних країн, майже 7 млн були вивезені за кордон) [3, 109]. Приблизно 2 мільйони українців опинилися у таборах переміщених осіб після війни на території Німеччини та Австрії. Про так звану "державу бездержавних" Улас Самчук написав у книзі <<Планета "Ді-Пі">>, засвідчивши: "Ситуація унікальна... На території Європи Заходу таборує Україна Сходу. Парадокс чи післанництво? Вигнання і кара Божа?.. На світовій сцені триває світова гра з її останнім актом "бути чи не бути"..." [5, 9].

Свої пояснення щодо вибору долі подав і Ю. Шевельов, вважаючи ці міркування історичним фактом і політичною закономірністю: "Ми не опинилися по той бік – тоді фронту, потім кордону чи кордонів. Ми хотіли й шукали цього, йдучи через труднощі, небезпеки, загрози. Ми діяли свідомо. Ми не знали докладно, що ми знайдемо по той бік, але ми знали, що ми не хотіли жити в тих умовах, в яких ми жили перед тим... Певна річ, ми не шукали ізоляції від народу, від його культури й долі. Ми тільки не могли й не хотіли жити в тій політичній системі, яка була його долею. Але та політична система потурбувалася про те, щоб така ізоляція стала фактом" [7, 23].

За час із травня 1945 до 1950 р., коли функціонували табори Ді-Пі, у трьох зонах Німеччини та Австрії, а також серед українських військовополонених Італії і Великої Британії, в інших європейських містах, де діяли Українські допомогіві комітети, з'явилося понад 500 періодичних видань, позначених іменами У. Самчука, І. Багряного, Ю. Клена, Є. Маланюка, Т. Осьмачки, К. Гриневичевої та інших, серед яких вирізняється своєю потужністю, неординарністю мислення, критичним хистом особистість Ю. Шевельова. Про цей період один із активних

творців "нової української літератури" на європейських просторах І. Качуровський написав так: "Літературні вечори та зустрічі були характерною рисою таборового життя. А поява численних газет, журналів, збірників, заснування видавництва – усе ставало імпульсом до творчості" [2, 521].

На батьківщині творчість Ю. Шевельова представлена кількома виданнями: "Поза книжками і з книжок" (К., 1998), тритомником "Пороги і Запоріжжя" (1998), спогадами "Я – мене – мені... (і довкруги)" (Харків, Нью-Йорк, 2001), збірником статей "Третя сторожа" (Балтимор, Торонто, 1991). До 100-річчя від дня народження митця за упорядкуванням І. Дзюби світ побачили "Вибрані праці" (К., 2008) Ю. Шевельова у двох книгах (літературознавство і мовознавство). Здебільшого літературно-критичні статті, рецензії, огляди друкувалися в пресі (зокрема львівському часописі "Наші дні", таборових виданнях у Німеччині – альманасі "МУР", газетах "Час" та "Українські вісті", канадському журналі "Нові дні", мюнхенській "Українській літературній газеті", чи не найбільше – у журналі "Сучасність") та в окремих збірниках, а потім вже увійшли до вищезазначених видань. Проте ще багато залишилось поза книгами (архів Ю. Шевельова передано на зберігання до Японії [1]). Тож і надалі ця особистість для батьківщини лишається "маловідомою", "невідкритою", "непрочитаною".

Але за особистими зізнаннями Ю. Шевельова, за листуванням і характеристиками його друзів, найбільше – за численними публікаціями у пресі й позначенням імені літератора як досвідченого організатора, активного й сумлінного редактора, безкомпромісного критика й полеміста, невсипущого й "усюди встигаючого" публіциста – стає очевидною "журналістська пристрасть" цього невтомого трудівника на ниві рідного слова. До того ж, варто згадати й оригінальну, непересічну працю "Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941): стан і перспективи", де автор розглядає проблеми розвитку національної журналістики, аналізує мову преси.

Журналістську практику Ю. Шевельов здобув ще під час навчання у Харківському університеті. Перша спроба "вийти в театральну журналістику" відбулася у 1933 р., коли "Літературна газета" вмістила рецензію на одну з вистав театру "Березіль", а харківська газета "Вісти" надрукувала рецензію на вистави Московського театру ім. В. Немировича-Данченка. Про цей етап зафіксовані у статті "З повісти про двох Юрків" такі рядки: "У редакції "Вістей" я потрапив до рук Юрія Лавріненка. Він завідував відділом мистецтва" [8, 436]; удвох вони створили "вибуховий матеріал" про п'єси

Куліша в театрі Курбаса, та редактор не пустив статтю до друку. Згодом і сам Ю. Шевельов "забув про свої наміри пером служити Мельпомені" [8, 437]. Між іншим, у спогадах з'явиться фраза про воєнний час та місцеву пресу: "У харківській редакції "Українського засіву" я був тільки принагідним заможним гостем-відвідувачем..." [6, 149]. У пізніших спогадах митець зазначав: "Ні в Харкові, ні в Львові я до жадної редакції не належав. Я писав, що хотів, а редакція приймала або відкидала" [6, 23].

Інакше сталося в німецькій еміграції, зокрема в Пляуені, де Ю. Шевельова запросили до редакції часопису "Дозвілля". Це була не тільки "перша стала журналістична праця", а й місце постійного мешкання ("мати й я подалися до редакції, де відтоді спали на столах"). З-поміж редакційних співробітників (С. Довгаль, І. Майстренко, М. Григоріїв, В. Онуфрієнко, В. Біленко, І. Костецький та ін.) новий працівник вирізнявся нездатністю продукувати матеріали, що були б "сурогом солодоців", писати жарти, детективи, ідилії, які б відволікали "уяву виснаженого важкою працею робітника від тягарів щодення" [6, 21]. Та це були перші, досить складні професійні уроки на чужині.

Напевне, найбільшою одержимістю Ю. Шевельова, його "ідеєю фікс", як він сам зазначав, слід вважати творення МУРу – не лише як літературно-мистецького середовища на чужині, унікального письменницького об'єднання, а й як цілісного видавничого осередку двох напрямів: збірників літературно-мистецької проблематики (Мюнхен, Карльсфельд, 1946–1947), трьох збірників у видавництві "Золота брама" за редакцією В. Домонтовича, М. Іванейка, Б. Поляка, Ю. Шереха, а також однойменного альманаху (література, мистецтво, критика) у Штутгарті (1946, 1 випуск), де редакційну колегію представляли Є. Маланюк, Ю. Шерех, У. Самчук, М. Шлемкевич, М. Орест, В. Домонтович.

Основне завдання збірників "МУР", як зазначала редакція, "бути органом творчих зусиль, творчих шукань, потрібних творчих дискусій", "збірником свободних і творчих думок та ідей". Цій ідеї підпорядковувалися засадничі публікації В. Петрова, В. Державина, І. Багряного, Ю. Косача, У. Самчука, Ю. Шереха, а також низка художніх творів Ю. Клена, Є. Маланюка, О. Лятуринської, В. Барки, Л. Полтави та ін. Натомість в альманасі "МУР" більше наголошувалось на художніх здобутках української літератури (повість "Еней та життя інших" Ю. Косача, оповідання В. Домонтовича, новели І. Костецького, поезії чи уривки з поем Є. Маланюка, Ю. Клена, М. Ореста, В. Барки). У відділі критики подано матеріали У. Самчука, Б. Поляка, Ю. Шереха ("Колір нестримних палахкотін").

Як зазначено у передовій статті "Чого ми хочемо" (альманах "МУР", 1946), провідне завдання мистецького об'єднання – "мистецькими засобами творити синтетичний образ України, її духовності в минулому, тепер і завтра. Митці, що входять до МУРу, свідомі того, що від них вимагатимуть чорної праці щоденщини. Вони готові й на це, але ще більше свідомі свого прямого завдання – бути митцем. Справжнім, всебічним, своєрідним...". Саме програмі МУРу підпорядковувалася і більшість літературно-критичних статей Ю. Шевельова, написаних того часу. На сторінках зі спогадів (водночас – матеріалах до історії української еміграційної літератури) під назвою "МУР і я в МУРі" автор занотував: "Я вважав за свій обов'язок оглядати все, що тоді виходило... Не зрікаюся я також і статтів – річних оглядів українських літературних творів. Відновив я і практику театральних рецензій, почату 1933 року в Харкові..." [8, 398–399]. Основним завданням був пошук підтвердження прогнозу про майбутній розквіт "національно-органічного стилю" у творчості українських митців на чужині.

У "суєті суєт" таборового існування повоєнної Німеччини Ю. Шевельову випав успіх серед інтелігентних читачів – його статтями на літературні теми цікавилися, редактори "просили" їх до своїх журналів і газет, не було випадків відмови у публікації, а самі автори "домагалися", аби писав про них Ю. Шерех. На цій хвилі "літературних критеріїв та амбіцій" митець звертався ще до одного псевдоніма – Гр. Шевчук, який "вживав у своїх писаннях другорядної ваги" [6, 94].

Але, незважаючи на прагнення творити літературну та національну єдність, стосунки на чужині були складними не тільки в політичній площині, а й у творчій. Навіть у "міні-державі", що звалася МУР (Мистецький Український Рух), ніколи не вщухали суперечки, запеклі протистояння, демонстрація протесту, "брак приязні", "вихід" з організації і "повернення" до її лав. У середовищі Є. Маланюка, У. Самчука, Ю. Косача, В. Державина, В. Барки, Ю. Клена, М. Ореста, В. Домонтовича, І. Багряного, Т. Осмачки, Ю. Шевельова неодноразово літали блискавки й чулися громи непорозуміння і невизнання. Духовні притягання і відштовхування, обожнювання і неприйняття, демагогічність і щирість, природна стихійність почуттів і "літературна гра" були невід'ємні; особисті стосунки з "колегами з літературного цеху" випробовувалися впродовж десятиліть. У своїх спогадах Ю. Шевельов досить дотепно відгукнувся про І. Костецького, наголошуючи на стосунках "своєрідної гармонії й розуміння", хоча навіть у спільних літературно-видавничих справах вони залишалися як леопард (І. Костецький).

цький) та осел (Ю. Шевельов). Цей "нерівний шлюб" усе ж тримався на спільній любові до мистецтва й нелюбові до еміграційного міщанства [6, 140].

Ім'я Юрія Шереха як співредактора (поруч із Юрієм Корибутом (він же Ігор Костецький, тобто Ігор Мерзляков) та Віктором Бером (Віктор Петров (Домонтович) трапляється в часописі красного письменства та мистецтва під назвою "Хорс" (Регенсбург, 1946, ч. 1–2)). Закликаючи до безнастанної праці та енергійних пошуків у творчості, до повсякчасного ритму мистецтва, "плекаючи красу, силу й порозуміння", "співпрацю і змагання все людства через шляхетні національні прояви", редколегія запропонувала у передовій статті "роздмухати українському Аполлонові вогнище у храміні", щоб до нього потяглися "витвори генія вселюдського".

Головним редактором журналу літератури, мистецтва і критики "Арка" (Мюнхен, 1947–1948) був Юрій Шерех, який дбав про гідне представлення сил МУРу в культурному середовищі Європи, прагнучи віднайти "місце, що нам належало колись, та що нам належати мусить". Власне й сама назва часопису символізувала "вихід у світову культуру". До того ж саме видання мало стати компромісом двох різних ідеологічних сил: "реформованих (демократизованих) націоналістів" і творчої потуги МУРу; у першому номері зазначалося, що "Арка" – це додаток до "Української трибуни". "Нежиттєздатність редакції", як зазначав Ю. Шевельов, була очевидно: Ю. Косач "дістав якусь копійчину за своє ім'я в складі редакції і нічого не робив"; В. Домонтович виголосив радикальну програму, до якої ніхто не прислухався, тому він теж "нічого не робив"; О. Тарнавський засипав своїми матеріалами "не дуже високої якості" й ображався на відмову в публікації; Б. Нижанківський обмежувався уміщенням віршів. Реформування журналу сталося наступного року; майже всі основні обов'язки "впали" на плечі Ю. Шевельова.

Про цей період сам редактор згадував таким чином: "Особисто мені праця в реформованій "Арці" приносила радість. Зусиль треба було багато, журнал поглинав майже весь мій час. А наслідки винагороджували. Ніхто справді, як домовлено, не втручався в те, що я робив, – ні з "Української трибуни", ні з МУРу: я відповідав за все перед своїм сумлінням. Реакція читачів була позитивна, журнал за своїм культурним рівнем випередив усі українські періодичні видання і наближався до кращих німецьких" [6, 203]. Ідеться, зокрема, про 1948 р. – не зовсім вдалий для емігрантів: Німеччина стояла на порозі валютної реформи, табори були на межі закриття, а їх численні поселенці відчайдушно шукали собі застосування, тому до-

роги багатьох вели за океан. Відчуття редакторської "самостійності і єдиновладності" в керівництві "Аркою" поєднувалися з певною "самотністю" митця, а також розумінням об'єктивної ваги подібного журналу в зазначених умовах – "танець мошки в сонячному промені" [6, 203].

Особливо критичний і публіцистичний талант Ю. Шевельова розквітнув на сторінках газет, передусім тижневика "Час", дещо менше – "Українських вістей" (огляди досягнень білоруських письменників в еміграції, рецензії на літературний збірник білоруських письменників "Шипшина" тощо). Скажімо, у рецензії "Гариць шипшина" (Українські вісті. – 1946. – 4 жовт.) критик чутливо реагує на творчий голос "синьоокої сестри", звертає увагу на еміграційні журнали "Звіняць Званы Святої Сафії" та "Шыпшына", аналізує літературні традиції білоруської літератури, а наприкінці подає свої побажання редколегії нових видань і творчій молоді: "пишно квітнути і, зберігаючи свій мужній національно-романтичний характер, свою увагу до мистецької форми, шукати все нових і нових рис білоруського обличчя своєї літературної творчості...".

На шпальтах тижневика "Час", що виходив у Нюрнбергу, а потім у Фюрті з 1 жовтня 1945 р. до 3 липня 1949 р., було запроваджено сторінки: "Література, наука, мистецтво", "Жіноча сторінка", "Куток молодого читача", "Сторінка студента" та ін. Зрештою, широка програма часопису дала змогу видавати кілька додатків – жіночий журнал "Громадянка", пластовий "На сліді" та релігійний "Христос наша сила". Подаючи різнобічну інформацію про життя українців у світі та можливості поселення "діпівців" у тій чи тій державі, редколегія друкувала статті про завдання й перспективи національної еміграції, розвиваючи концепцію європейського розвитку українців на чужині. Ключові назви таких публікацій: "Еміграція в розбудові", "Ідея панєвропи і ми", "Учимося панувати над собою" тощо.

Щономера цикл матеріалів присвячувався проблемам світового та національного мистецтва. Чимало тут публікацій Ю. Косача, який порушував питання "двох світів", роздумував про "оновлену Клію", відповідав на питання "Чому з Заходом?", порівнював тогочасний театр Заходу та українські театральні здобутки тощо. На шпальтах газети знайшлося місце для роздумів, нарисів, рецензій, дискусій, розпочатих В. Петровим (Бером, Домонтовичем), З. Кузлею, А. Янівим, С. Гординським, Р. Завадовичем та ін.

Але справжньою окрасою газети "Час" можна вважати численні статті Гр. Шевчука (Шереха). Його перу належать такі глибокі,

вдумливі й непересічні публікації, як "Поезія повернення романтики", "Два поети", "Шабля і думка", "Рік однієї дискусії", "Коли музика стає політикою", "Париж чи Рим", "Молодість, що вміє, старість, що може". В окремих матеріалах, як-от: "При початку стоїть людина", "Запізнені думки", "Чи криза людини визвольного руху?", "Хутір, революція, імперія, людина" автор порушував гострі питання сенсу людського існування, особливо ж призначення українців на чужині. Цикл публікацій стосувався постаті Т. Шевченка (зокрема "Чужинцям про Шевченка", "А все-таки Шевченко був Шевченко!").

В українській пресі на теренах Німеччини Ю. Шевельов друкувався і в 50-х рр. ХХ ст. Так, в "Українській літературній газеті" – місячнику літератури, мистецтва, критики, наукового і громадського життя – з'являються розлогі, завжди виважені, ґрунтовні й справедливі огляди та рецензії Ю. Шереха. Серед них – "Про незмінне й дочасне, своє й чуже і проповіді в храмах, де розпаношилися крамарі" (1955. – Ч. 4), "Диптих про книжки з подвійним дном" (1956. – Ч. 1 (7)), "Поети виходять сушитись на сонечку" (1956. – Ч. 3(9)), "На рихтованнях історії літератури" (1956. – Ч. 6 (12)–7(13)) та ін.

Автор критикує "опортуністичну", хоч і сміливу, ідею Миколи Шлемкевича про "загублену українську людину", знаходить сквородівську філософію у книгах Е. Андіївської, дає слушні поради поетові Б. Нижанківському, радіє появі нової книги Д. Чижевського. Щодо останнього твору, то критик висловлює своє принципове бачення досліджень історії української літератури від початків до доби реалізму. Рецензію Ю. Шевельов завершує таким висновком: "У книжці Чижевського нарешті є українська література, а не ходіння навколо неї. Але в книзі ще нема історії літератури. Вона статична. Це ще не фільм, а виставка вирізаних кадрів з кінострічки. До книжки Чижевського взагалі не можна було думати про історію української літератури. Тепер створити її стає можливим завданням. Ми вже на рихтованнях історії української літератури".

Тож, пристосовуючи ці слова до інтелектуальної діяльності Ю. Шевельова, особливо до того періоду його життя, який він називав "європейським", варто наголосити: митець наполегливо торував свій шлях у науку й літературну критику, зводячи рихтування національної журналістики в еміграції, поєднуючи національні та західні традиції. Прислухаймося до думки І. Дзюби: "Він поглибив для нас панораму української літератури і культури, вніс у неї нові багатозначні виміри. Його вимогливий смак і суворий критицизм

вносили необхідну ієрархію в канони нашого письменства й були суголосні його найвищим злетам" [9, 32].

1. *Бондар-Терещенко І.* Розбиті окуляри / Ігор Бондар-Терещенко // Літературна Україна. – 2008. – 25 груд.

2. *Качуровський І.* Променисті силуети: лекції, доповіді, статті, есеї, розвідки / Ігор Качуровський. – К. : ВД "Києво-Могилянська академія", 2008. – 766 с.

3. *Кейданський К.* Табори переміщених осіб у Німеччині та Австрії: погляд на структуру й діяльність / К. Кейданський // Українська діаспора. – 1994. – Ч. 6. – С. 105–112.

4. *Михайлин І. Л.* Журналістика як всевіт: вибрані медіадослідження / І. Л. Михайлин. – Х. : Прапор, 2008. – 512 с.

5. *Самчук У.* Планета Ді-Пі: нотатки й листи / Улас Самчук. – Вінніпег, 1979. – 355 с.

6. *Шевельов Ю.* (Шерех Юрій). Я – Мене – Мені... (і довкруги): спогади : у 2 кн. / Ю. Шевельов (Юрій Шерех). – Харків ; Нью-Йорк : Видання часопису "Березіль" ; Вид-во М. П. Коць, 2001. – Кн. 2 : В Європі. – 304 с.

7. *Шерех Ю.* Поза книжками і з книжок / упоряд. Р. Корогодський / Юрій Шерех. – К. : Час, 1998. – 456 с. ("Українська модерна література").

8. *Шерех Ю.* Третя сторожа: Література. Мистецтво. Ідеології / Юрій Шерех. – Балтимор ; Торонто : Смолоскип, 1991. – 455 с.

9. *Шевельов Ю.* Вибрані праці : в 2 кн. / Юрій Шевельов ; упоряд. І. Дзюба. – К. : ВД "Києво-Могилянська академія", 2008. – Кн. 2 : Літературознавство. – 1151 с.

Світлана Семенко,
к. філол. н., доц. (Полтава)
УДК 007 : 304 : 070(477)(09)

Публіцистика Юрія Косача на сторінках нью-йоркської газети "Українські вісті"

У статті аналізується публіцистичний доробок Ю. Косача на сторінках газети прорадянського спрямування "Українські вісті" (Нью-Йорк), написаний під впливом відвідин Радянської України. Розглядаються основна тематика його виступів, вплив соцреалізму на творчу манеру Косача-публіциста, синкретизм його ідіостилю. Прослідковано здобутки і прорахунки в публіцистиці прорадянського спрямування.

Ключові слова: соцреалістична публіцистика, синкретизм публіцистичного ідіостилю, "советофільство".

The publicistic heritage of Yuriy Kosach on the pages of "Ukrainski visti" (New York), written under influence of his journey to Soviet Ukraine is analysed in the article. The basic subject of his appearances, influence of socialist realism on Kosach's creative manner, syncretism of his writing are examined. His achievements and failings are underlined in publicism of Soviet orientation.

Keywords: publicism of socialist realism, syncretism of publicistic style, "sovetoфильство".

В статті аналізується публіцистичне насліддя Ю. Косача на сторінках "Українських вістей" (Нью-Йорк), яке написано під впливом його поїздки в Радянську Україну. Розглядаються основна тематика його виступів, вплив соцреалізму на творчу манеру Косача-публіциста, синкретизм його ідіостилю. Підкреслено його досягнення і недоліки в публіцистиці просовєтської направленості.

Ключевые слова: соцреалістическая публіцистика, синкретизм публіцистического ідіостилю, "советофильство".

"На розпутьях велелюдних" непростій емігрантській долі нащадка роду Драгоманових-Косачів, Юрія Косача, було все: і солодкі мук творчості літературної, наукової та публіцистичної; і запеклі су-

перечки в МУРі про шляхи розвою національної культури; і діаметральнопротилежні політичні орієнтири – від європеїзму до советофільства; і тяжка фізична праця, і "розхристаність" особисто-го життя...

В еміграційній публіцистиці Ю. Косача післявоєнного часу простежуються два періоди: мюнхенський та нью-йоркський. Якщо в перший період його публіцистику можна визначити як національно-європейську (особливо яскраво окреслено це в публікаціях доби МУРу), то в другий період вона набрала виразної прорадянської агітації, її можна сформулювати як "советофільську", де кумиром автора, за його образним висловом, виступає "країна розкутого Прометея" – Радянська Україна. Особливо чітко другий напрям виражається в його публіцистичних виступах на сторінках нью-йоркських часописів "Українські вісті", "Громадський голос", "За синім океаном" та в збірці нарисів "Від феодалізму до націоналізму".

Газета "Українські вісті", яка впродовж кількох післявоєнних десятиліть виходила в Нью-Йорку, мала чітку позицію і спрямування: пропагувати та оспівувати високий рівень життя в Радянській Україні, протиставляючи його недосконалому – американському. Досить часто номери цього видання нагадували числа "Правди України" чи "Сільських вістей", що виходили в той період в Радянській Україні. Винятком були хіба що обов'язкові в кожному номері розлогі статті-пасквілі про життя та громадсько-культурну працю націоналістичного крила української еміграції, які немовби написані під диктовку якогось пересічного радянського ідеолога та ще, мабуть, численні некрологи, що друкувалися чи не на трьох шпальтах.

На сторінках нью-йоркських "Українських вістей" Ю. Косач опублікував чи не найбільше статей, присвячених своїй геніальній тітці – Лесі Українці. Пов'язано це було насамперед із подорожами публіциста на батьківщину. Так, у статті "Весь український народ взяв участь у відзначенні 100-річчя з дня народження Лесі Українки" Ю. Косач з пієтетом зазначає: "В ті ювілейні дні вся Україна була повністю під знаком полум'яного Лесиного слова. Не було ні однієї місцевості, яка б не віддала пошани Лесі: від Гадяча над Пселом ...до Колодяжного на Волині, від Ялти, Одеси, Запоріжжя, Донецька до древнього Чернігова, Сум..." [1, 1]. У цій статті майстерно поєднано хронікерську точність і лаконічність викладу з елегантними замальовками тих куточків України і Грузії, які пов'язані з життям великої Українки: "Країна Шота Руставелі віддала шану Лесі, ім'я якої тут, серед стрімчастих гір і перевалів срібного Кавказу, у сонячних горійських долинах, у золотому Су-

рамі, в древньому, величавому Тбілісі незмінно вимовляється з особливим хвилюванням" [1, 2].

Розвиває цю тему ґрунтовна стаття "Де полум'я її пісень", написана у формі подорожніх нотаток, яка майже водночас з публікацією в "Українських вістях" була видрукувана на сторінках журналу "Вітчизна". Ю. Косач і в цій статті залишається вірним своєму синкретичному стилю, що поєднує талант публіциста і письменника. Майстерно виписані пейзажі, авторські літературознавчі ремінісценції органічно поєднано з власне актуальною тоді темою: відзначенням ювілею Лесі Українки: "Ось виблисне свічадо закутого кригою Остра, ось промайне старовинний Ніжин, що його минуле губиться в суворій добі Ярославичів... ось гудуть уже вітри Довженкової зачарованої Наддеснянщини і вже за Бобровицею різко міняється краєвид. Видолинки і яри, струнки, припали снігом сосни звістують підкиївську околицю. Широком роздоллям заголубіє дужий Дніпро, і ось перед нами, за мостом, на кручах, сповитих легендами, гордочолий город-красень, місто давньої слави і вічної юності, місто-воїн і будівничий, місто-герой і поет" [2, 4].

У цей краєвид органічно вкраплює публіцист елементи реальної дійсності: розповідь про новобудови України, мистецькі події, пов'язані з ювілейними днями. Доречні тут думки публіциста про розуміння поняття "Батьківщина", про роль кожної людини в долі держави. І різким дисонансом у цій елегійній розповіді є рулади Ю. Косача проти української еміграції: «І мимоволі (хоч цур і пек йому) в цьому світлому рідному вирії, в цьому прекрасному місті, в цій сонячній країні розсміяної дівчорі, пречарівної бадьорої юності згадалися закапелки холодної чужини, де кімшиться безсила лють і ненависть нікому непотрібних безбатченків. Згадалось це кублице гадюк – нью-йоркська Друга авеню з людиськами, що метушаться, нишпорять і шамкотять про якесь "визволення", вулички з ликовісними "патріотами за піччю", які сопухом своєї гугнявої злоречивості, своїм волапоком, давно позбавленим прикмет української співучої мови, своїм шаманським патяканням силкуються при-своїти собі якусь "історичну місію">> [3].

Негативом позначені й рядки статті, де йдеться про ювілейні заходи, що їх влаштувала українська еміграція на честь Лесі Українки. У цьому увесь Косач-публіцист нью-йоркського періоду: непримиренний, найчастіше несправедливий у грубих аж до брутальності висловах проти свого емігрантського українського оточення, з яким був у затяжному конфлікті, з цілим арсеналом суто сопреалістичних стереотипів.

І водночас Ю. Косач залишається людиною енциклопедичних знань, європейським інтелектуалом, коли йдеться про оцінку мистецьких і літературних явищ. Так, у канву статті включено ремінісценції з середньовічної української поезики, козацьких літописів, мемуарів видатних українських діячів. Часто апелює публіцист, як до аксіоматичного аргументу, до художньої спадщини українських і світових письменників.

Найбільш щирий Ю. Косач в оцінці творчості своєї славної родички, що в устах українства стала легендою: "...Легенда Лесі Українки овіяна ліризмом, а через те вона не закута в бронзу, вона жива і житиме вічно. Це не є слава популярного поета сьогодення, поета-ефемерида, це не тільки слава, що завдячується дохідливості й читабельності автора (зважмо-бо, що Леся Українка, зокрема в пізнішому періоді своєї творчості, – це письменниця-мислитель, її розуміння зумовлене великою зосередженістю й інтелектуальним вантажем читача" [4, 5]. Ю. Косач зазначає, що талант Лесі Українки виявився насамперед у написанні складних драм ідей, де кожне речення є філософською сентенцією. Автор публікації справедливо стверджує, що "геніальність її слова, напруженість її поезії, насиченої граничною динамікою ідейної наснаги, поспіль з глибинно-інтимною ліричністю, її життя, гнівне і коротке, що було мов блискавиця на тлі темної ночі, її нічим не скорена воля і прямота, поєднані з невимовною ніжністю" [4, 5], – є тими чинниками, які принесли поетесі народне визнання і любов, що дає право говорити про неї не тільки як про утверженого класика-корифея, а як про "нашу Лесю". Як бачимо, Ю. Косач намагався своїм публіцистичним словом, хоча й позначеним штрихами "советофільства", долучитися до вшанування найгеніальнішої зі славетного роду Драгоманових-Косачів.

Синтез публіцистики і літературознавства акумульовано й у статті-розвідці Ю. Косача "Співець оновленого Львова". У публікації здійснено ґрунтовний аналіз творчого доробку поета Р. Братуня. Стаття була вміщена поряд із поезією "Ода моему місту" поетальвів'янина та інформаційною заміткою про приїзд Р. Братуня до США 1971 р. у складі української делегації з нагоди відзначення сторічних ювілеїв Лесі Українки, Василя Стефаника та Лесі Мартовича. У статті проглядається справжнє обличчя Косача-аналітика, вдумливого публіциста, талановитого літературного критика. Так, аналізуючи символічність образу Львова в поетичному доробку Р. Братуня, автор розвідки констатує: "Це не тільки символ, не тільки бойове гасло, насичене вагомим змістом, близьким і зрозумілим кожному українському патріоту, а й справжній скам'янілий гейзер поетичних видінь, історичних ремінісценцій,

філософських узагальнень. Коли йдеться про Львів, неоромантизм Братуня повністю визволений від звичайних туманностей, алегорій і абстракцій, притаманних для сучасних поетів-урбаністів" [6, 5].

Львів у житті самого публіциста – знакове місто: тут бере початок джерело його творчості, тому з такою пишністю вислову звучать топоніми стародавнього міста. Так, зосереджуючи увагу на поемі "Зачарований трамвай", він наголошує на майстерності Р. Братуня у зображенні історичної долі міста Лева. Ю. Косач зазначає, що Львів у поемі – "це місто, в якому франківський прометеїзм долав затхлість загумінка анахронічної імперії і шляхетчини, де, незважаючи на все супротивне, палахкотіла кузня піонерів української культури, де прокладали шлях до свого майбуття каменярі, де проти Чорної Кам'яниці на бруку Ринку колись чорніла кров страченого Івана Підкови, а потім гайдамаків і опришків, де досі фрагмент Низького Замку говорить про снагу борців під прапорами визвольної війни 1848 року..." [6, 5].

У річищі соцреалізму аналізує Ю. Косач сучасні мотиви в поезії Р. Братуня, та й місце поета в пантеоні українських митців сформульовано в цьому ж напрямі: "Окриленим співцем цього дня, що гратиме "зеленим хоралом", що перетворить звихрену земну кулю в "рожеву планету" братерства і любові є видатний український поет Р. Братунь. І в тому вагомості його словотворчості, що надала йому місце в перших лавах сучасної літератури Радянської України" [6, 5]. Як бачимо, в публіцистично-літературознавчій розвідці проступають, ніби дві іпостасі Ю. Косача – вдумливого критика-патріота і відданого радянофіла.

Свої прорадянські орієнтири чітко окреслив Ю. Косач в інтерв'ю кореспондентові "Українських вістей" 1964 р. після своєї першої поїздки до Радянської України: "Подорож на Україну – це найбільша подія мого життя. Я зазнав там такої дружності, такого чудесного приятного відношення, що мені іноді здавалося цілком буквально, що я омився в кришталю чистому цілющому джерелі" [5, 2]. Аналізоване інтерв'ю має характерну для Косачевої публіцистики назву – "Країна розкутого Прометея". Літератор досить патетично розповідає про свої відвідини рідної землі після двох десятиліть розлуки: перелічує усі шевченківські місця, які він відвідав; із ностальгією оповідає про відвідини міст, пов'язаних із його життям та життям його славного роду: Київ, Гадяч, Львів, Ковель. Публіцист наголошує, що в Україні він мав зустрічі "з представниками найрізноманітніших професій, покликань і занять".

Особливо дорогі йому були зустрічі з письменницькою та журналістською елітою. Ю. Косач стверджує, що в Радянській Україні

літературне життя "кипить і шумує, мов іскристе золоте вино", він досить оптимістично, не вникаючи в істинний стан існування української мови в Радянському Союзі, констатує, що "скрізь відчувається любов до рідного слова і глибинне піклування його дальшим розвитком" [5, 2]. Чимало рядків нагадують радянські передові статті про трудові звершення, з переліченням усіх досягнень "щасливих радянських українців". Найбільш відвертим є Косач, коли говорить про відвідання історичних місць та пам'яток старовини, що цікавили його як історичного белетриста. У цілому ж інтерв'ю відбиває погляди Косача-советофіла того періоду, помножені на ностальгію за Україною.

Крім публіцистики, на сторінках газети були надруковані поезії Ю. Косача, позитивні рецензії на його збірку "Золоті ворота".

Таким чином, публіцистичні виступи та інтерв'ю на сторінках "Українських вістей", як і на сторінках "Громадського голосу" та редагованого ним журналу "За синім океаном", відбивають політичні симпатії Ю. Косача до Радянської України та непримиренність у поглядах до діяльності української еміграції, поважне ставлення до спадщини Лесі Українки та до творчості сучасних йому українських радянських митців. Ідіостиль Ю. Косача, як і в попередній період, становить органічний синтез художньої літератури і публіцистики, помножені на аналітичність та високу культурну ерудицію, в який дисонансом вриваються соцреалістичні пасажі.

1. *Косач Ю.* Весь український народ взяв участь у відзначенні 100-річчя з дня народження Лесі Українки / Ю. Косач // Українські вісті. – 1971. – 1 квіт.
2. *Косач Ю.* Де полум'я її пісень / Ю. Косач // Там само.
3. *Косач Ю.* Де полум'я її пісень // Там само. – 8 квіт.
4. *Косач Ю.* Де полум'я її пісень // Там само. – 15 квіт.
5. *Косач Ю.* Країна розкутого Прометея / Ю. Косач // Там само. – 1964. – 16 лип.
6. *Косач Ю.* Співець оновленого Львова / Ю. Косач // Там само. – 1971. – 28 жовт.

Олена Пода,
к. філол. н., доц. (Запоріжжя)
УДК 007 : 304 : 070.1

Історія українського жіночого журналу: специфіка міждисциплінарного підходу

У статті розглядається історія одного з українських жіночих журналів у контексті дослідження гендеру в лінгвістиці, зокрема аналізуються концепти "чоловік" і "жінка" на матеріалах журналу "Селянка України" (1924–1941).

Ключові слова: гендер, жіночий журнал, історія, концепт "жінка", концепт "чоловік", лінгвістика, "Селянка України".

Ukrainian female magazine in the context of gender research in the linguistic history is examined: concepts of woman and man are analysed in the article. The main object is publications of the magazine "Selyanka Ukrainy" (1924–1941).

Keywords: concept of man, concept of woman, female magazine, gender, history, linguistic, "Selyanka Ukrainy".

В статье рассматривается история украинского женского журнала в контексте исследования гендера в лингвистике; анализируются концепты "женщина" и "мужчина" на материалах журнала "Селянка Украины" (1924–1941).

Ключевые слова: гендер, женский журнал, история, концепт "женщина", концепт "мужчина", лингвистика, "Селянка Украины".

Природа гендерного аналізу зумовлює розширення дослідного поля журнальної періодики минулого століття, оскільки "основою методології гендерних досліджень є не просто опис різниці в статусах, ролях й інших аспектах життя чоловіків і жінок, й аналіз влади й домінування, що утверджуються в суспільстві через гендерні ролі й відношення" [1, 105]. Останнє чітко підтверджується результатами аналізу гендерного формату, тиражованого зі шпальт преси, зокрема формату, сконструйованого через розуміння і тлумачення понять "жінка" і "чоловік", тобто концептів.

Останнім часом поняття "концепт" досить активно використовується науковцями, особливо лінгвістами, і, оскільки є більш складною

структурою у порівнянні з лексичним значенням слова, включаючи в себе й невербальну інформацію (так само, як і гендерні дослідження), характеризується міждисциплінарною належністю і знаходженням на перетині кількох наукових галузей, чим і привертає увагу вчених – представників соціальних комунікацій, культурології, психології, психолінгвістики, філософії (Н. Арутюнова, Л. Василик, С. Воркачов, А. Залевська, В. Карасик, А. Кириліна, Е. Кубрякова, Д. Лихачов, З. Попова, І. Стернін, Ю. Степанов, Л. Чернейко, В. Шаховський та ін.). Така тенденція зумовлює й наявність кількох підходів до вивчення концепту (в основі яких – концепт як предмет конкретної науки або аспект його вивчення), зокрема йдеться про лінгвокогнітивний, культурологічний, структурно-семантичний, психолінгвістичний, логіко-поняттєвий підходи, а також про найбільш перспективний – інтегративний підхід.

Концептуалізація світу відбувається не лише за допомогою концептів, а й завдяки такій категорії, як концептосфера – "сукупність концептів, об'єднаних на основі тієї чи іншої ознаки... наприклад, за тематичною ознакою в ціннісній картині світу можуть бути виділені етнічна, релігійна, юридична й інші концептосфери. Однією з тематичних концептосфер є гендерна концептосфера, що включає гендерні концепти..." [5, 65]. На жаль, наукових робіт, присвячених аналізу гендерної концептосфери й гендерних концептів обмаль. Серед тих, де досліджувалися концепти "жінка" і "чоловік", можна назвати праці І. Грошевої, М. Івлева, А. Кириліної, Д. Малишевського, Н. Паскова, Г. Слишкіна та ін.

У статті розглядаються концепти "жінка" і "чоловік" як складники формування гендерної концептосфери нового соціалістичного світу взагалі й на прикладі матеріалів жіночої журнальної періодики 20–40-х рр. ХХ ст., зокрема журналу "Селянка (Колгоспниця) України", з метою доведення впливу концептів як мовних гендерних моделей і соціально обумовлених уявлень, понять, думок про якості й норми поведінки чоловіків і жінок у суспільстві на формування гендерних ролей, стереотипів, відношень як приписів влади. У цьому контексті вдалим є визначення концептосфери, запропоноване А. Мішиним: "це суто розумова сфера, що складається з концептів, існуючих у вигляді мислительних малюнків, схем, понять, фреймів, сценаріїв, гештальтів, абстрактних сутностей, які узагальнюють різноманітні ознаки зовнішнього світу" [4, 10].

Гендерна концептосфера, зокрема такі її складники, як концепти "жінка" і "чоловік", досліджувалася на основі фемінітивів і мас-

кулінітивів, наявних у заголовках журнальних статей "Селянки України" 1924–1941 рр.; методика аналізу – Г. Слишкін [5], А. Кириліна [3].

На основі досліджуваного матеріалу було виявлено 395 входів у концепт "жінка" (подаються за алфавітом): агітатор (1), агроном (2), активістка (5), баба (1), бабуся (2), безвірниця (1), біднячка (3), бригадир (1), бригадирка (7), бригадирка-пасічник (1), висуванка (2), вихованка (1), вихователька (2), ворог (1), ворожка (1), в'язальниця (1), героїня (1), героїня-дзержинка (1), герой (1), господарка (2), делегатка (35), делегатка-одноосібниця (1), депутатка (1), дзержинка (1), дівчата (6), дівчина (1), донька (1), дописувачка (1), дочка (4), доярка (3), електромонтер (про жінку) (1), жебрачка (1), жінка (81), жінка-інспектор якості (1), жінка-мати (1), жінка-невільниця (1), жінка-незаможниця (1), зоотехнік (1), зрадниця (1), інструктор РПК (1), колективістка (2), колгоспниця (33), колгоспниця-агітатор (1), колгоспниця-парашутистка (1), колгоспниця-ударниця (2), командирка (1), комсомолка (4), комунарка (2), комунарка-сталінка (1), комуністка (2), куркулька (1), куховарка (3), ланкова (3), ледарка (1), майстер (1), мама (1), мати (13), мати-селянка (3), музикант (1), наймичка (9), незаможниця (1), неписьменна (2), онука (1), орденоска (3), патріотка (2), передплатниця (4), переможець (1), пілот (1), поет (2), полільниця (2), породильниця (1), преподобниця (1), пролетарка (2), редактор (1), робітник (1), робітниця (9), сваха (1), свинарка (1), сезонниця (1), селянка (52), селькорка (3), селькорка-ударниця (1), семисотенниця (1), середнячка (2), сестра (2), стара (2), стахановка (1), трактористка (6), трибун (про Долорес Ібарурі) (1), трудівниця (1), ударниця (13), українка (1), художник (1), художниця (1), швачка (1), червоноармійка (1), циганка (1).

Входи в концепт "жінка" дозволили виокремити додаткові характеристики концепту й оформити їх у вигляді таблиці.

Зважаючи на те, що цільовою аудиторією журналу були жінки, цілком зрозумілою є значно менша кількість входів у концепт "чоловік" – 127: агент (2), агроном (1), активіст (1), бавовняр (1), більшовик (2), брат (1), вождь (4), ворог (4), геній (про Сталіна) (1), герой (1), гірник (1), громадянин (1), декабрист (1), дід (2), дослідник-революціонер (1), знахар (1), інспектор (6), кандидат (8), колективіст (2), колгоспник (3), комбайнер (1), каменяр (1), комісар (2), комуніст (3), куркуль (13), ледар (2), листоноша (1), лікар-герой (1), літун (1), металург (1), наймит (1), одноосібник (2), організатор (2), передовик (1), письменник-громадянин (1), підкуркульник (1), піп (3), повітроплаватель (1), повітрофлотець (4), поет (1), поет-бунтар (1), поет-громадянин (1), полковник-орденосець (1), посол (1), прикордонник (2), прогульщик (3), рицар (2), робітник (1), родоначальник (1), розкрадач

(2), селянин (1), син (1), сількор (1), співець (про Франка) (1), стратег (про Сталіна) (1), субстратор (1), товариш (2), товариш-революціонер (1), трибун (про Кірова) (1), ударник (3), учасник (2), хлопчик (1), челоускінець (1), чоловік (9), церковник (1), шкідник (1).

Таблиця 1. Концепт "жінка"

Додаткові характеристики	Засоби апеляції	%
Сімейно-родинні відносини	Бабуся (2), донька (1), дочка (4), жінка-мати (1), мама (1), мати (13), мати-селянка (3), онука (1), породильниця (1), сваха (1), сестра (2).	10
Ідеологічна сфера	Агітатор (про жінку) (1), активістка (5), безвірниця (1), висуванка (2), ворог (про жінку), героїня (1), героїня-дзержинка (1), герой (про жінку) (1), делегатка (35), делегатка-одноосібниця (1), депутатка (1), дзержинка (1), зрадниця (1), колективістка (2), колгоспниця-агітатор (1), колгоспниця-ударниця (2), командирка (1), комсомолка (4), комунарка (2), комунарка-сталінка (1), комуністка (2), неписьменна (2), орденоска (3), патріотка (2), передплатниця (4), переможець (про жінку) (1), пролетарка (2), семисотенниця (1), стахановка (1), трибун (про Долорес Ібарурі) (1), ударниця (13).	24
Професійно-фахова та виробнича сфери	агроном (про жінку) (2), бригадир (про жінку) (1), бригадирка (7), бригадирка-пасічник (1), вихователька (2), ворожка (1), в'язальниця (1), господарка (2), доярка (3), електромонтер (про жінку) (1), жінка-інспектор якості (1), зоотехнік (про жінку) (1), інструктор РПК (про жінку) (1), колгоспниця-парашутистка (1), колгоспниця-ударниця (2), куховарка (3), ланкова (3), майстер (про жінку) (1), музикант (про жінку) (1), наймичка (9), пілот (про жінку) (1), поет (про жінку) (2), полільниця (2), преподобниця (1), редактор (про жінку) (1), робітник (про жінку) (1), робітниця (9), свинарка (1), сезонниця (1), селькорка (3), селькорка-ударниця (1), трактористка (6), трудівниця (1), художник (про жінку) (1), художниця (1), швачка (1), червоноармійка (1)	20
Матеріальний статус, стан, клас	біднячка (3), жебрачка (1), жінка-невільниця (1), жінка-незаможниця (1), колгоспниця (33), куркулька (1), незаможниця (1), селянка (52), середнячка (2), стара (2).	24
Статеві-вікові показники	Баба (літня жінка) (1), дівчата (6), дівчина (1), жінка (81).	22

Додаткові характеристики концепту "чоловік" також були оформлені у вигляді таблиці.

Таблиця 2. Концепт "чоловік"

Додаткові характеристики	Засоби апеляції	%
Сімейно-родинні відносини	Брат (1), дід (2), син (1)	3
Ідеологічна сфера	Агент (2), активіст (1), більшовик (2), вождь (4), ворог (4), геній (про Сталіна) (1), герой (1), громадянин (1), декабрист (1), дослідник-революціонер (1), кандидат (8), колективіст (2), колгоспник (3), комісар (2), комуніст (3), рицар (2), співець (про Франка) (1), стратег (про Сталіна) (1), субстратор (1), товариш (2), товариш-революціонер (1), трибун (про Кірова) (1), ударник (3), челюскінець (1), церковник (1).	39
Професійно-фахова та виробнича сфери	Агроном (1), бавовняр (1), гірник (1), знахар (1), інспектор (6), комбайнер (1), каменяр (1), листоноша (1), лікар-герой (1), літун (1), металург (1), наймит (1), організатор (2), передовик (1), письменник-громадянин (1), піп (3), повітроплаватель (1), повітрофлотець (4), поет (1), поет-бунтар (1), поет-громадянин (1), полковник-орденоносець (1), посол (1), прикордонник (2), прогульник (3), сількор (1)	31
Матеріальний стан, клас	Куркуль (13), ледар (2), одноосібник (2), підкуркульник (1), робітник (1), розкрадач (2), селянин (1), шкідник (1.)	18
Статеві-вікові показники	Хлопчик (1), чоловік (9).	7
Інші	—	2

Додаткові характеристики концептів "жінка" і "чоловік" дають змогу стверджувати, що в семантичному комунікативному полі, створеному на шпальтах журналу, переважала інформація з гендерним жіночим маркером, що є цілком передбачуваним і пояснюється типологічною специфікою видання; відповідно, значно більше входів зафіксовано й у концепт "жінка", ніж у концепт "чоловік"; зважаючи на зміну культурних моделей та ідеологічної

спрямованості масової культури і комунікації, концепти "жінка", "чоловік" "набувають іншого ідеологічного змісту". Перефразовуючи думку І. Виходцевої, зазначимо, що семантика концептів "жінка", "чоловік" трансформується: поділ на "жінок" і "чоловіків" просякається і наповнюється ідеологічним змістом [2, 9].

Так, у новому радянському суспільстві активно "розкручувався" образ ідеологічно правильної й стійкої жінки – 24 %; матеріально й станом незаангажованої, з правильною класовою орієнтацією (у нашому випадку йдеться про свідоме колгоспне селянство) – 24 %, що знову-таки обумовлюється специфікою цільової аудиторії як однієї з типологічних ознак видання (журнал для української селянки, згодом – колгоспниці). Нова радянська жінка мала успішно реалізовуватися й у професійно-виробничій сфері, адже офіційний відхід, а насправді поодинокі "відскоки" від патріархату, змушували її професійно реалізовуватися, аби мати можливість існувати як суб'єкт у суспільстві – 20 %. Незважаючи на створення нового образу й виконання нових ролей у суспільстві, жінці постійно нагадували про її біологію, використовуючи вхід у концепт зі стовідсотковим статевим маркером – жінка (81 раз) – 22 %.

Концепт "чоловік", представлений у "Селянці України", акцентований подібним чином. Чоловік мав бути ідеологічно правильним – 39 %, професійно підготовленим – 31 %, неворогом нової влади за своїми матеріальними позиціями, становими і класовими поглядами – 18 % (звернімо увагу, що в цих додаткових характеристиках подається саме вороже маркування – куркуль, шкідник тощо). Біологічна природа сильної статі через відповідний маскулінитив не підкреслюється – лише 7 %. Зважаючи на результати аналізу, можемо наголосити на тому, що гендерна концептосфера журналу "Селянка України" на рівні двох складників – концептів "жінка" і "чоловік" – відповідала офіційній гендерній політиці тогочасного радянського українського уряду: тиражувала нові гендерні образи, нав'язувала не тільки виконання жінкою і чоловіком нових ролей і функцій, а й розігрування нового сценарію гендерного життя, підконтрольного радянській владі.

Перспектива дослідження – аналіз гендерних концептів і концептосфер жіночої преси в Україні 20–40-х рр. ХХ ст.

1. Воронина О. А. Теоретико-методологические основы гендерных исследований / О. А. Воронина // Теория и методология гендерных исследований : курс лекций / под общ. ред. О. А. Ворониной. – М. : МЦГИ ; МВШСЭН ; МФФ, 2001. – С. 13–106.

2. *Выходцева И. С.* Концепт "свой – чужой" в советской словесной культуре (20–30-е гг.) : автореф. дисс. ... к. филол. н. : 10.02.01 – рус. язык / И. С. Выходцева ; Саратовский гос. ун-т. – Саратов, 2006. – 20 с.

3. *Кирилина А. В.* Гендерные исследования в лингвистике и теории коммуникации : учеб. пособ. / А. В. Кирилина. – М. : РОССПЭН, 2004. – 252 с.

4. *Мишин А. А.* Концепт "ум" и "глупость" в немецкой и английской языковых картинах мира : автореф. дисс. ... к. филол. н. : 10.02.04 – германск. яз. / А. А. Мишин ; Новгородский гос. ун-т им. Ярослава Мудрого. – Владимир, 2007. – 22 с.

5. *Слышкин Г. Г.* Гендерная концептосфера современного русского анекдота / Г. Г. Слышкин // Гендер как интрига познания: гендерные исследования в лингвистике, литературоведении и теории коммуникации : альманах. Пилотный выпуск. – М., 2002. – С. 66–73.

Володимир Тарасюк,
к. філол. н. (Ужгород)
УДК 007 : 304 : 070.1

Використання методів дослідження в студентських наукових роботах

У статті розглядається ефективність використання методів дослідження в наукових роботах студентів-журналістів. Зроблено висновок, що молоді автори здебільшого обирають різні пошукові шляхи. Водночас частину з методів можна використати з більшою віддачею. А допомогти в цьому повинні керівники студентських проектів, тобто викладачі.

Ключові слова: метод, дослідження, наукова робота, аналіз, студент, викладач.

The article deals with the effectiveness of using of investigation methods in the works of students-journalists. We came to a conclusion that on the whole young authors effectively choose different ways of search. At the same time some part of the methods may be used with more benefit. And to help in this is the task of a guide of a student's project that is a supervisor of study.

Keywords: method, investigation, scientific work, analysis, student, teacher.

В статье рассматривается эффективность использования методов исследования в научных работах студентов-журналистов. Автор приходит к выводу, что молодые авторы преимущественно избирают действенные поисковые пути. В то же время существует необходимость в расширении способов исследовательского анализа. В этом могут помочь руководители студенческих проектов, то есть преподаватели.

Ключевые слова: метод, исследование, научная работа, анализ, студент, преподаватель.

У навчальному процесі студентів-журналістів вагоме місце посідають письмові наукові роботи. Вони не тільки сприяють здобуттю нових знань, формують основи самостійної наукової діяльності, а й виступають своєрідним підсумком опанування тієї чи тієї дисципліни або й групи дисциплін, що є необхідною передумовою для здобуття фаху. Оцінюючи такі роботи, викладач фактично має

підстави зробити висновок, наскільки зріло студенти орієнтуються в тенденціях розвитку того чи того процесу, явища, події, наскільки вміло засвоюють інформацію і зростають світоглядно.

Найбільше це стосується курсових, бакалаврських, дипломних і магістерських робіт, які є вінцем відповідно за певний або ж повний період навчання. Згадані роботи допомагають знайти відповідь на запитання: хто з пошуковців-початківців міг би й далі працювати в галузі досліджень на професійному рівні й таким чином поповнити лави науковців. А отже, якщо поглянути глобальніше, бодай частково вирішується кадрова проблема у вишах. Тому викладачі повинні приділяти якнайсерйознішу увагу студентським науковим роботам і надавати необхідну допомогу в процесі їх написання. Тим більше, що молодим авторам доводиться стикатися з численними труднощами, перш ніж дослідна робота набуде рис завершеного наукового твору.

Як свідчать реалії, одним із засобів підвищення якості письмової наукової роботи є правильний вибір методів дослідження. Ця проблема по-новому актуалізується сьогодні, коли спостерігаються розрив між наукою і практикою, труднощі сприйняття фахової літератури, переглядаються принципи наукової критики тощо. Відповідно початківцям важко відразу зорієнтуватися в усіх тонкощах пошукової діяльності, знайти потрібний напрям досліджень, особливо в умовах Болонського процесу, коли багато часу відводиться самостійній підготовці. Не випадково в окремих вишах України запроваджують одну з обов'язкових вимог до студентських наукових робіт – наявність розділу, пов'язаного з методологією досліджень. Зрештою, цілком закономірно цій проблемі на різних її рівнях приділяють увагу науковці, зокрема Л. Голомб [1], М. Нечиталюк [6], Г. Шумицька, А. Альбрехт, Т. Кіндюх [9] та ін. Утім окреслена тема настільки складна й багатогранна, що зазначених праць недостатньо. Насамперед якщо говорити про вибір методів дослідження студентами-журналістами.

Актуальність теми зумовлена недостатнім її вивченням і практичними потребами вдосконалювати якість студентських наукових робіт, особливо в контексті зростання вимог до підготовки журналістських кадрів. Метою розвідки є вивчення дослідницьких методів, якими послуговуються студенти-журналісти під час написання різних типів наукових робіт. Виходячи з такої постановки питання, визначено основні завдання: 1) з'ясувати, які методи використовують студенти-журналісти у своїх наукових пошуках; 2) визначити ефективність застосування таких методів; 3) у межах основної теми виробити відповідні рекомендації щодо застосування

методів досліджень із метою підвищення якості написання студентських наукових робіт.

Зважаючи на поставлені завдання та виходячи з потреб дослідження, за об'єкт вивчення взято курсові, бакалаврські й дипломні проекти студентів, які здобувають журналістський фах. Предметом дослідження став аналіз змістового рівня названих вище типів робіт із теорії й практики журналістської творчості та історії української журналістики студентів другого-п'ятого курсів. Такий підхід, на нашу думку, дасть можливість охопити спектр основних видів наукових робіт студентів із двох базових навчальних дисциплін і сприятиме ефективному розгляду відібраного матеріалу.

Насамперед слід зазначити, що в процесі написання наукових робіт студенти стикаються з проблемами наукової визначеності методологічних термінів. Окремі з понять не мають однозначного трактування, а теорія методів як така в журналістиці достатньо мірою ще не розроблена. Не випадково М. Нечиталюк, зупиняючись на комплексному конкретно-науковому методі дослідження історії преси, зазначав: це "питання методології журналістики, яке тільки поставлене, але ще не розроблене теоретично..." [5, 367]. Інший дослідник І. Михайлин теж справедливо наголошує, що "в історії української журналістики методологічна проблематика ще не виділилася у сферу окремого знання..." [3, 156]. Водночас, коли вже говорити про історію преси, той же І. Михайлин твердить, "що сама складність предмета вивчення тягне за собою складність методів його пізнання. Тому не слід боятися того, що різними авторами чи й школами науковців може бути запропонована полісемантична система методологічних підходів" [4, 22].

Крім того, у кожній із дисциплін та відповідно до обраної теми взагалі можуть застосовуватися різні методи дослідження. Скажімо, цілком очевидно, що при написанні курсової з теорії і практики журналістської творчості на тему трансформації жанрів використовуватимуться одні шляхи пошуку, а при опрацьованні публіцистичної творчості окремо взятого автора з історії журналістики – інші. Водночас методи є універсальними засобами. Вони однаково успішно застосовуються для досліджень у різних галузях журналістики, на основі чого виникає можливість виокремити певні тенденції, характерні при написанні праць із різних навчальних дисциплін. Про це, зокрема, свідчить і аналіз відібраних наукових робіт студентів.

На практиці дослідники-початківці цілком слушно послуговуються не одним, а кількома методами. Не завжди останні використовують-

ються достатньо глибоко, але в цілому правильно й ефективно. Це стосується як методів, що застосовуються на емпіричному й теоретично-му рівнях дослідження, так і загальнонаукових та спеціальних [9, 21]. Розглянемо найбільш вживані з них.

Один із найпопулярніших методів досліджень серед студентів – *бібліографічно-описовий*. Він застосовується переважно на початковій стадії роботи й дає можливість зануритися в суть явища, процесу, зрозуміти, наскільки вони є невивченими, актуальними для наукової теорії і практики. Водночас, використовуючи цей метод, важливо уникати поверховості, звертати увагу насамперед на ті праці, які справді дають реальну картину вивченості наукової проблеми, слугують своєрідним орієнтиром у подальших дослідницьких пошуках. Іноді студенти нехтують подібними вимогами, що позначається на якості досліджень. Скажімо, не беруть до уваги важливі праці окремих авторів або ґрунтовні праці конкретно взятого автора. Таким чином, молоді дослідники не спроможні повноцінно дослідити проблему. Подібні помилки трапляються в курсових роботах, що стосуються творчості журналістів минулого, ток-шоу на Українському телебаченні тощо. Тож важливо, аби викладачі (наукові керівники) вчасно звертали увагу на ці хиби й надалі допомагали позбутися їх.

Інший метод, який часто застосовується в студентських наукових роботах, – *проблемно-тематичний*. За допомогою його автори здебільшого чітко окреслюють коло питань, які слід розглянути в межах теми, визначають провідну проблему, над якою треба працювати. Насамперед проблемно-тематичний метод ефективно використовується в дослідженні певної теми, яка висвітлюється в засобах масової інформації, або, скажімо, під час дослідження якоїсь проблематики окремо взятого автора. Водночас серед типових помилок, яких припускаються студенти в ході використання цього методу, – надмірне звуження або ж розширення теми, зведення проблеми до однієї теми тощо. Тому під час редагування чорнових варіантів слід звертати на це увагу.

Разом із проблемно-тематичним широко використовується *жанровий (жанрово-видовий) метод* дослідження. Загалом знання публіцистичних жанрів має вагоме значення для фахового зростання майбутніх журналістів, тож викладачі завжди пропонують теми, пов'язані з вивченням тих або тих жанрів як сучасної, так і публіцистики минулого. У цілому студенти правильно застосовують цей метод, чітко структуруючи відібраний матеріал за жанровими ознаками. Водночас трапляється, що недостатня теоретична база знань стає на заваді правильній ідентифікації

жанрів. Це стосується публікацій як із групи інформаційних та аналітичних, так і художньо-публіцистичних жанрів. Насамперед труднощі з'являються під час дослідження звітів, репортажів, оглядів, нарисів, фейлетонів. Тому дуже важливо, щоб перед дослідженням цих жанрів студенти здобули відповідну попередню підготовку.

Статистичний метод теж популярний серед молодих журналістів. Насамперед він використовується в ході розгляду кількісних показників того чи того явища, проблеми. Наприклад, в одному з курсових проектів було вдало подано статистичний огляд опублікованих в одній із обласних газет спортивних матеріалів і зроблено правильний висновок про надмірне захоплення спортивних відділів редакцій футболом і передруками. Бакалаврські й дипломні роботи теж дають підстави твердити, що наведені в ході розкриття основної теми з відповідними поясненнями діаграми, графіки наочно ілюструють закономірності й тенденції, які були виявлені студентами в дослідженні.

Попри це останнім часом помітна тенденція до зловживання статистичним методом, коли робота надмірно деталізується, причому без необхідних у таких випадках висновкових суджень звужується. Скажімо, в курсовому проекті на екологічну тематику зазначалося, що редакція газети опублікувала за рік 24 матеріали про вирубування карпатських лісів. Авторка статистику навела, проте не зазначила, наскільки це доцільно, чи названа тема вписується в загальну екологічно-тематичну палітру видання, публікації є інформаційними чи аналітичними.

Розглянувши змістову частину студентських наукових робіт, маємо констатувати, що автори активно використовують аналітичний метод дослідження. Він, на наш погляд, тепер набуває особливої ваги, тим паче, що розвиток розважальної функції, довідкових та контактних елементів витісняє аналітичну функцію в пресі [2, 81]. За допомогою цього методу студенти опановують ази аналізу, без яких майбутнім журналістам не збагнути всієї сили публіцистичного виступу. Цілком закономірно, з набуттям досвіду аналіз застосовується ефективніше, тому ним найвправніше користуються старшокурсники. Так, в одній із дипломних робіт предметом дослідження стала патогенність газетного тексту. Розглядаючи питання в цілому, авторка водночас проблему розчленувала на складники й успішно розглянула кожен із них. На прикладі обласного часопису, зокрема, було досліджено явище зломови, його вияви на різних рівнях тощо.

Поруч із аналітичним методом у студентських наукових роботах використовуються *індукція, дедукція, синтез*. Перша з них, як відо-

мо, допомагає зробити загальні висновки на підставі вивчення одичних фактів. Дедуктивний метод навпаки, виходячи із загальних тенденцій, дає змогу зануритись у глибину виокремленого матеріалу. За допомогою синтезу конструюються певні складники в єдине ціле із формулюванням відповідних загальних висновків на підставі початкових тверджень. Скажімо, індукція й дедукція використовувалися під час дослідження студентами змістового рівня районної преси, випусків радіоновин, а синтезовані підходи застосовувалися в процесі вивчення календарної публіцистики 20–30-х рр. ХХ ст., історії телебачення. Скажімо, досліджуючи окремі часописи, які виходять у Міжгірському, Іршавському, Ужгородському, Рахівському, Виноградівському, Великоберезнянському районах, студентка за допомогою індукції "вийшла" на загальні висновки щодо розвитку районної преси в області. Таких прикладів можна навести чимало.

Аналізуючи різні типи ЗМІ, студенти використовують *мовно-стилістичний метод* дослідження. Найчастіше його використовують тоді, коли прагнуть дослідити особливості мови й стилю творів того чи того публіциста, намагаються відтворити мовний портрет видання. Зазвичай, цей метод дає студентам необхідні результати, допомагає збагнути особливості публіцистичного таланту авторів. Водночас важливо, щоб арсенал мовностилістичних засобів було розглянуто з урахуванням реальних тенденцій розвитку мови, її практичних потреб відповідно до умов функціонування. Повноцінно ж осмислити, "як пише автор", можна лише в контексті історичної доби. І тут на допомогу приходить *порівняльно-історичний метод*. Його ресурси дають можливість студентам оцінити місце авторської творчості в контексті суспільно-політичних реалій, розвитку публіцистики, системно заглибитися в механізми журналістського мислення, вивчити причини та наслідки існування явищ, зіставити й систематизувати факти з урахуванням культурно-історичних процесів. Тішить, що в переважній більшості випадків цей метод використовується досить активно.

Глибше зануритися в авторську публіцистику допомагає студентам і *біографічний метод*, який теж досить широко застосовується в наукових проектах, насамперед з історії журналістики. На тлі певних життєвих деталей зримо постають риси творчого портрета публіцистів. До цього методу студенти вдаються в процесі вивчення призабутих, маловідомих діячів. Як зазначає Л. Голомб, "провівши розшуки, зібравши та систематизувавши невідомі матеріали, факти, рукописи творів, намагаючись відтворити при цьому й "біографію

душі" письменника, молодий дослідник може підготувати до друку цінну наукову публікацію" [1, 21]. Використання двох згаданих методів добре ілюструють курсові роботи про журналістську діяльність М. Бращайка, А. Волошина, В. Гренджі-Донського. Ці статті розкриваються в дусі свого часу, з проєкцією на сьогодення та з урахуванням їх громадсько-політичної, видавничої, публіцистичної, редакторсько-організаторської роботи.

Якість дослідження студенти часто забезпечують і за допомогою *системно-хронологічного методу*. Вміння правильно розставити всі факти, події, явища в послідовному часовому зв'язку та сформуванню їх у єдине ціле додає студентським науковим роботам стрункості й логічної довершеності. І молоді дослідники цим користуються, вивчаючи публіцистику минулого, досліджуючи творчість, життєвий шлях авторів у процесі їх світоглядного зростання, а також тенденції розвитку часописів. Так, в одному з дипломних проєктів авторка за допомогою системно-хронологічного методу встановила правильний взаємозв'язок між змінами, які відбувалися в оформленні й змісті газети, з одного боку, та змінами її власників – з другого.

Отже, слід зазначити, що найчастіше студенти застосовують названі методи. Утім обмежуватися лише цим вибором не слід. Варто використовувати можливості й інших методів – скажімо, *структуралізму*, який не часто трапляється в журналістських роботах. Цей метод насамперед дає можливість виявити структурні взаємовідносини між частинами цілого. Звичайно, він не є самодостатнім, проте сюжетно-фабульно-композиційні чинники, образність, питання побудови тексту доречно вивчати за допомогою саме цього методу.

Так само сміливіше студентам слід застосовувати у наукових роботах *метод психологічних досліджень*. За його допомогою чітко простежуються психологічні засади творення образів, ідей, особливості психіки окремих публіцистів. Глибинні пласти творчості в такому разі зриміше постануть на рівні емоційного й раціонального, наочніше відзеркалять способи реалізації авторських переживань. Тож аналіз публікацій у деяких випадках постане ґрунтовнішим саме за допомогою психоаналізу.

Останнім часом студенти використовують *монографічне вивчення* окремих періодичних видань. Цей метод ще є маловживаним, однак постає доволі перспективним. Насамперед тоді, коли важко досягнути до першоджерел або їх зовсім немає. Монографічне вивчення збагатить молодих дослідників новими знаннями, об'єктивнішим баченням процесів і явищ у журналістиці. Головне, критично осмислювати

написане, порівнювати різні погляди, синтезовано підходити до вивчення певної проблеми.

Доцільно звертати увагу молодих науковців і на *естетичний принцип* аналізу творів. Він допомагає побачити в публіцистичних працях внутрішню гармонію, власне творче начало. Скажімо, художній феномен публікацій у жанрі нарису чи фейлетона. Таким чином, перед дослідниками постає твір у своїй довершеності, розмаїтості, де дійсність переплітається з домислом і узагальненнями.

Звичайно, як не можна віддавати перевагу виключно одному методу, так і не варто використовувати всі одразу. Ідеться лише про пріоритетний вибір залежно від теми, проблеми, предмета дослідження, авторських уподобань тощо. Як справедливо твердять фахівці, "вміле поєднання різних способів аналізу періодичних видань чи публіцистичних творів і публікацій інших жанрів приносить дослідникові вагомий позитивний результат для наукових висновків і рекомендацій" [6, 17].

Варто наголосити: сьогодні наукова робота студента, "безумовно, модернізувалася, що пов'язано найперше з використанням новітніх технологій у процесі наукової праці та в масовій комунікації" [7, 3]. Педагоги й психологи навіть твердять про "революцію в навчанні". Утім остання, як стверджує Н. Сидоренко, повинна передбачати в першу чергу "усвідомлене прагнення вчитися, переконання, що ти вчишся не для заліку чи екзамену, не для викладача, який контролює ці знання, а для свого майбутнього професіонального зростання" [8, 100]. Саме цим повинні керуватися молоді журналісти й у своїй науково-пошуковій роботі, у тому числі вміло обираючи методи дослідження.

На підставі здійсненого аналізу напрошується висновок, що студенти у своїх письмових наукових роботах активно використовують більше десяти дослідницьких методів. При цьому ефективно послуговуються не одним, а кількома з них. Найчастіше застосовуються бібліографічно-описовий, проблемно-тематичний, жанровий, статистичний, мовнолітературний, а також індукція, дедукція, синтез, аналітичний, біографічний, системно-хронологічний методи. Водночас більше потрібно використовувати й можливості структуралізму, психологічного й естетичного аналізів, монографічного вивчення публіцистичних праць і видань та, зрештою, інших методів. При цьому слід користуватися правилом розумної доцільності, адже вдале поєднання методів дослідження гарантує студентам справжню насолоду від наукових пошуків, сприяє фаховому зростанню. А щоб очікувані результати були справді вагомими, викладачі повинні надавати студентам усебічну допомогу.

1. Голомб Л. Г. Методологія та методика студентських наукових досліджень із українського літературознавства / Лідія Голомб. – Ужгород : Ліра, 2002. – 76 с.

2. Гурьєва С. А. Методологічні засади типологічного аналізу газетно-журнальної періодици в Україні / С. А. Гурьєва // Уч. зап. Тавр. нац. ун-та ім. В. І. Вернадського. Сер.: Филологія. – 2005. – Т. 18 (57). – № 3. – С. 78–81.

3. Михайлин І. Л. Журналістика як всевіт: вибрані медіадослідження / І. Л. Михайлин. – Х. : Прапор, 2008. – 512 с.

4. Михайлин І. Л. Історія української журналістики : підручник / І. Л. Михайлин. – Х. : ХІФТ, 2000. – Кн. 1. – 279 с.

5. Нечиталюк М. Проблеми вивчення історії української журналістики (деякі підсумки на перспективу) / М. Нечиталюк // Вісн. Львів. ун-ту. Сер.: Журналістика. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2001. – Вип. 21. – С. 363–370.

6. Нечиталюк М. Ф. Методологічні засади історико-журналістської науки / Михайло Нечиталюк // Українська преса : хрестоматія / за ред. М. Ф. Нечиталюка. – Львів, 1999. – Т. 1 : Преса Східної України 60-х років ХІХ ст. – С. 8–17.

7. Основи наукових досліджень : методичні вказівки та матеріали до виконання науково-дослідних робіт із журналістики / укл.: Ю. М. Бідзіля, Г. В. Шаповалова. – Ужгород : Ужгородський університет, 2002. – 60 с.

8. Сидоренко Н. Чи можлива революція в навчанні? (Професійні акценти історико-журналістських дисциплін) / Наталя Сидоренко // Методика викладання історико-журналістських дисциплін і професійні потреби : матеріали секційного засідання кафедри історії журналістики Міжнародної наукової конференції "Журналістика-2008: українське журналістикознавство, освіта, термінологія і стандарти" [Київ, 17–18 квіт. 2008 р.] / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т журналістики ; Дослідн. центр історії укр. преси ; за ред. Н. М. Сидоренко. – К., 2008. – С. 96–100.

9. Шумицька Г. В. Основи наукових досліджень у школі нового типу : навч.-метод. посіб. / авт.: Г. В. Шумицька, А. Ю. Альбрехт, Т. С. Кендюх. – Ужгород : ЗІППО, 2005. – 118 с.

Кравченко Світлана,
к. філол. н., доц. (Луцьк)
УДК 007 : 304 : 070.1

Специфіка опрацювання джерельної бази в дослідженнях з історії української та зарубіжної періодики

У статті розглядаються особливості опрацювання іношомовних періодичних видань, складнощі, зумовлені лінгвістичними, соціокультурними та іншими факторами.

Ключові слова: мовний бар'єр, інокультурне середовище, контекст, суспільно-історичне тло, історичні алюзії, рецепція.

The article is about the peculiarities of work with foreign periodicals, barriers which were caused by some linguistic, social, cultural or other factors.

Keywords: linguistic barrier, foreign cultural environment, context, social and historical circumstances, historical allusions, reception.

В статті розглядаються особливості проработки іноязычных периодических изданий, сложности, predeterminedные лингвистическими, социокультурными и другими факторами.

Ключевые слова: языковой барьер, инокультурная среда, контекст, общественно-исторический фон, исторические аллюзии, рецепция.

Робота з джерельною базою під час вивчення історичних етапів розвитку преси спирається на вже сформовану методологію та методику журналістикознавчих досліджень. Однак пресознавчі розвідки мають свою специфіку. У дослідженнях з історії української преси сформувався певний методологічний підхід і традиції, чого не можна сказати про зарубіжну періодику. В українській науці дослідження зарубіжної преси мають фрагментарний характер. Немає комплексних розробок, а також панорамних розвідок, які охоплювали б кілька історичних етапів. Відбувається процес становлення історії зарубіжної преси, а також формування методології та методики її дослідження.

Опрацювання іношомовних видань пов'язане з численними утрудненнями соціокультурного та психолінгвістичного походження. Во-

© Кравченко С., 2010

ни перешкоджають повноті та глибині засвоєння змісту публікацій чужомовного періодичного видання. Насамперед це мовний бар'єр, який існує навіть при досконалому володінні іноземною мовою. Чужомовний реципієнт, як правило, володіє літературною мовою і спирається на традиційну лексичну базу. Друковані ЗМІ відбивають передусім поточну мову, в якій безліч кліше, ідіом та фразеологічних зворотів, неологізмів, сленгових утворень. Їх лексичного значення в більшості випадків нема в найбільших словниках, оскільки значна частина таких розмовних форм ще не утвердилась у літературній мові. Якщо значення ідіом і фразеологічних зворотів ще можна відшукати у великих словниках, то неологізмів, розмовних форм та інших мовних утворень зазвичай там бракує. Для з'ясування їх значення потрібні спеціальні джерела, що утруднює прочитання текстів періодики, розуміння підтексту.

Яскравим прикладом можуть послужити слова "прометеїзм" і "прометеїст", які часто трапляються в польській міжвоєнній періодиці. У лінгвістичних словниках їх нема. У довідниковій літературі слово "прометеїзм" лише в деяких виданнях пояснюється як риса характеру людини – готовність до самопожертви і т. д., тобто похідне від Прометея, героя античної міфології. Прометеїзм у тому значенні, в якому слово вживалося у пресі міжвоєнної (як назва європейського політичного руху, який активно виявився в польському суспільстві 20–30-х рр. ХХ ст.) [8, 340], з'явилося лише в останні десятиліття. Ще на початку 90-х рр. в українських бібліотеках важко було відшукати інформацію про це явище та пов'язані з ним тенденції, як і про представників цього руху, яких називали прометеїстами. Всі радянські видання замовчували інформацію щодо прометеїзму, оскільки рух мав антирадянську спрямованість. Не всі сучасні українські енциклопедії містять це поняття, незважаючи на те, що явище безпосередньо стосувалося й України.

Мова друкованих ЗМІ завжди залежить і від характеру видання. Наприклад, наукові часописи послуговуються літературною лексикою та відповідною професійною термінологією. Популярні масові видання зазвичай відображають загальноживану, поточну, часто розмовну мову. Молодіжні часописи активно застосовують елементи молодіжного сленгу, які подекуди є незрозумілими представникам інших соціальних груп навіть у рідному культурному середовищі.

Опрацювання іношомовних друкованих джерел, окрім мовного бар'єра, стикається з багатьма іншими перешкодами. Достовірність і глибина засвоєння змісту залежать від знань соціокультурного контексту. Без орієнтування в соціокультурних реаліях життя на-

роду, преса якого досліджується, неможливе сприйняття публіцистичного тексту взагалі. Рецепція суспільних явищ, їх оцінки представниками різних ідеологічних та соціальних груп також можуть відрізнитися або навіть бути кардинально протилежними.

Соціально-культурні реалії та суспільно-політичні явища знаходять свій відбиток навіть у на перший погляд аполітичних журналістських публікаціях. Вони створюють тло, контекст, необхідний для глибокого розуміння виступів у пресі. Ті явища та події, пов'язані з життям багатьох країн і народів, у представників різних національних спільнот та політичних груп також мають різні, подекуди протилежні оцінки. Їх рецепція членами своєї соціокультурної спільноти та представниками інокультурного середовища завжди інша.

Наприклад, у французькій історії з ім'ям Наполеона пов'язана військова доблесть, розквіт французької армії, в уявленні французів він видатний полководець і національний герой. Поляки з нападом Наполеона на тодішню Російську імперію пов'язували свої надії на визволення з-під національного гніту. Рецепція Наполеона у масовій свідомості українців (традиційно негативна) великою мірою сформована радянською міфологією і надзвичайно далека від реального образу історичного діяча. Кардинально протилежні оцінки мала і діяльність ОУН у 20–30-х рр. в українській та польській періодиці, що виходила на території Польщі. Це ж можна сказати і про Коліївщину. Її рецепція польським та українським суспільством зумовлена як відмінністю національної свідомості, так і різноспрямованістю політичних інтенцій обох народів.

Велике значення для правдивого сприйняття змісту публіцистичного тексту має знання та розуміння соціальних міфів, що побутують у суспільстві. Особливо обплутане клубком міфів було у міжвоєнному польському суспільстві українське питання. Його постійно обговорювала як громадсько-політична, так і літературна періодика. Одна з публікацій 30-х рр. про шляхи вирішення українського питання в Польщі мала назву "Подай же руку козаки..." [6, 1]. У назві статті наявні кілька семантичних рівнів. Не випадкова цитата з Т. Шевченка містить насамперед історичні алюзії – Коліївщина та її "співець", неоднозначне ставлення до нього польського суспільства крізь призму по-різному прочитаної поеми "Гайдамаки". Лексема "козак" часто вживалася поляками як синонім до "українець". У назві статті вона має таке ж значення. Водночас сам звичай рукостискання у польській традиції надає назві тексту своєрідний етико-психологічний контекст.

Велику вагу мають знання історичного контексту описуваних подій та явищ. Дослідження преси іншого народу передбачає ґрун-

товні знання історії цього народу. Глибоке прочитання змісту публіцистичних текстів, їх історичних алюзій та ремінісценцій, культурологічного підтексту неможливе без історичної інформації. Коли розглядаються проблеми міжнаціональних взаємин, то велику вагу має розуміння різного значення одних і тих же історичних подій для різних народів. Важливі історичні умови та причини різної рецепції тих же явищ. Наприклад, битва під Віднем, в якій брали активну участь поряд із поляками й українці, у польській історії є великою перемогою поляків і християнства в цілому. В українській історії вона має свої деталі та своєрідний національний контекст.

У польській публіцистиці часто трапляються стосовно українських територій визначення "червоноруські землі", "Червона Русь", які вживалися найчастіше до земель, що пролягли від Дніпра до Дунаю. Іноді таке визначення польські автори застосовують і до західних територій – Галичини та ін. Популярне наукове дослідження, присвячене проблемі польсько-українських взаємин, мало назву "Problem polsko-ukraiński w Ziemi Czerwieńskiej" ("Польсько-українська проблема в Червоноруській Землі") [7]. У XIX – на початку XX ст. у польській публіцистиці звичними щодо українців були лексеми "русини", "русинська мова" або "руська" чи "руські землі", які вживалися частіше за слова "українець", "українська". Іноді в цьому вбачали також певний дискримінаційний зміст.

Образ України в рецепції польського суспільства великою мірою зміфологізований і ускладнений численними символами та метафорами (степ, пишна рослинність, синє небо, козак, який грає на бандурі і тощо). Таким він склався історично, до його втаємничення багато зусиль доклали польські поети-романтики "української школи", які сформували казковий образ мальовничого, багатого і загадкового краю. Ключовою міфологемою того складного образу був степ, який дотепер у художній літературі залишається головною просторовою ознакою українських земель. Як прозорий і зрозумілий усім символ, ця лексема часто трапляється в польській публіцистиці. У тижневику "Волинь" була надрукована стаття під назвою "Duch na Stepie" (1933. – № 3), де йшлося про українські проблеми в II Речі Посполитій. Метафора степу, винесена у назву, не потребувала пояснення для польських читачів. Йшлося про настрій серед українського населення, викликані політикою польської влади та реальною ситуацією, що склалася в суспільстві.

У багатьох публіцистичних текстах міжвоєнного періоду можна знайти польську негативну рецепцію українця чи України в цілому, яка була викликана і традиційно асоціювалася в масовій свідомості

з трагічною минувиною. Найчастіше ці негативні асоціації пов'язані з подіями гайдамаччини, а замість лексеми "українець" вживаються жорстоке й криваве "різун", "гайдамака" і т. д.

Крім широкого соціокультурного та історичного контексту, велике значення для досліджень зарубіжної преси має засвоєння наукової методології, сформованої в журналістикознавстві тієї країни, періодика якої вивчається. Відмінність у наукових підходах, принципах і методах, а також розбіжність у термінологічно-поняттєвому апараті завжди існує. В українській науці потужною є традиція радянської епохи, тимчасом як методологія та методика західноєвропейського пресознавства формувалася дещо іншими шляхами.

Дослідження зарубіжної преси вимагає врахування основних наукових принципів та підходів, критеріїв та термінології того суспільства, преса якого є об'єктом дослідження. Комплексні дослідження вимагають формування певних спільних підходів, прийнятних для всіх країн. У польському журналістикознавстві, поряд із прийнятими і в українській науці видами "військова журналістика", "спортивна журналістика" тощо, виділяють "czasopiśmiennictwo literackie" – літературну журналістику [5, 135–136]. Тим часом в українській науці такого терміна немає.

У типології періодичних видань також є численні розбіжності. Наприклад, стосовно літературних видань в українських розвідках часто вживають визначення "літературно-художній", яке прийшло в українське пресознавство з радянської науки [1, 89]. Тоді як у польських та західноєвропейських джерелах зазвичай трапляється визначення "літературне", "літературно-наукове", "суспільно-літературне", "культурно-літературне" та ін. Дуже часто в польському пресознавстві трапляється визначення "kulturalno-literackie" (культурно-літературне), яке застосовується до видань, в яких літературна тематика подається в широкому культурному контексті [6, 42–45].

У західноєвропейській класифікації періодики виокремлюють такий вид часопису, як "magazyn" (польс.) (тип журнального видання, ілюстрований журнал), в англійській і французькій – "magazine", в німецькій – "magazin" ("магазин" – багатойлюстроване видання різномірного змісту, розраховане на широке коло читачів) [4, 117–118]. Такий тип видання, як і термін, набув свого поширення в англійській пресі XVIII ст., згодом – в інших європейських країнах. В українській науці він не застосовується.

Останнім часом в українському пресознавстві набув популярності метод контент-аналізу, про нього багато пишуть, розробляють механізм його практичного застосування. У західноєвропейському журналістикознавстві (французькому та німецькому) цей ме-

тод відомий вже на початку XX ст. В англійській науці – "content analysis", у французькій – "analyse du contenu", у польській – "analiza zawartości prasy" (аналіз змісту преси, метод, який досліджує кількісно-якісні характеристики змісту періодичних видань). Перші праці з цієї методики з'явилися в Європі в першій половині XX ст. У США метод контент-аналізу набув популярності в середині XX ст. Особливий акцент ставився на кількісному розвитку ЗМІ. В Україні активне практичне застосування має ця методика лише нині.

У французькому журналістикознавстві досить активно застосовується персоналістичний підхід до історії журналістики, яка викладається як історія найяскравіших постатей французьких журналістів [3]. Тоді як в українській історії журналістики лише закладаються основи такого підходу до аналізу історичного поступу національної журналістики.

Наукові знання кожного народу набувались по-різному, формувались і розвивались своїми самобутніми шляхами. Тому, незважаючи на спільність багатьох підходів, методів та оцінок, кожна національна наука має свої погляди, часто зумовлені своєрідністю її історичного розвитку.

1. *Словник книгознавчих термінів*. – К., 2003.
2. *Encyklopedia wiedzy o prasie / pod red. Juliana Maślanki*. – Wrocław ; Warszawa ; Kraków ; Gdańsk : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1976.
3. *Histoire du journalisme et des journalistes en France (du XVIIe siècle à nos jours)* / Christian Delporte. – Maître de conférences à L'Université de Roure et à L'Institut d'Etudes Politiques. – 1995.
4. *Łojek J. Dziej prasy polskiej / J. Łojek, J. Mysliński, W. Władyka*. – Warszawa, 1988.
5. *Makowiecki A. Z. Czasopiśmiennictwo literackie // Słownik literatury polskiej XX wieku*. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1996. – S. 135–136.
6. *"Podajrże ruku kozakowi..." // Wiadomości Literackie*. – 1936. – № 4. – S. 1–2.
7. *Problem polsko-ukraiński w Ziemi Czerwieńskiej*. – Warszawa : Polityka, 1938.
8. *Wielka encyklopedia PWN*. – Warszawa, 2004. – Т. 22.

Надія Герасимчук,
здобувачка (Київ)
УДК 007 : 304: 070.1

Контент-аналіз у системі сучасних методів дослідження публіцистичних текстів

У статті йдеться про особливості контент-аналізу, його складники та можливість застосування для аналізу публіцистичних текстів.

Ключові слова: контент-аналіз, публіцистичний текст, дослідження, метод, сатира, "Шершень".

The features of content analysis, its constituents and possibility of application for analysis of publicistic texts are considered in the article.

Keywords: content analysis, publicistic text, research, method, satire, "Shershen".

В статтє рассматриваются особенности контент-анализа, его составные части и возможности использования для анализа публицистических текстов.

Ключевые слова: контент-анализ, публицистический текст, исследование, метод, сатира, "Шершень".

Сучасна методологія зазвичай послуговується класичними (традиційними) методами наукового дослідження текстів. Однак дедалі більшого поширення набувають формалізовані методи, до яких належить контент-аналіз.

Класичні, традиційні методи аналізу – це сукупність операцій, що дозволяє інтерпретувати текст відповідно до цілей дослідників [2, 37]. До них належать, зокрема, журналістський аналіз тексту, біографічний, історичний, літературний методи та багато інших.

Російська дослідниця Г. Лазутіна виокремлює дві процедури в журналістському аналізі тексту: виявлення основних характеристик тексту та оцінка їх за визначеними критеріями. "За характеристики приймаються тема, ідея, образний орієнтир. Слід не забувати, що ми маємо справу з якісним видом аналізу і тому будь-яка операція є наслідком великої вдумливої роботи, ретельного вивчення документа. Коли йдеться про професійний журналістський аналіз тексту, необхідно розмежовувати аналіз з позиції журналіста

© Герасимчук Н., 2010

матеріалів своїх колег та вивчення документів як джерела інформації. Якщо в першому випадку велика увага надається композиції та літературній якості твору, то в другому вивчається зміст документа і те, що за ним стоїть, досліджуються надійність і достовірність тексту, можливі мотиви комунікатора, а вже потім звертається увага на стиль документа. У цілому, методам журналістського аналізу текстів приділяється певна увага в науковому світі" [4, 17], – зазначає дослідниця.

Кожен текст створюється зі своєю, особливою, метою, яка часто не збігається з цілями дослідження. Інтерпретація тексту в ході будь-якого традиційного аналізу дає змогу збагнути його сутність, виявити все, що цікавить дослідника: авторську ідею, очікуваний ефект від змісту, особливості того історичного періоду, коли він був створений. При традиційних методах аналізу не втрачаються особливі риси, оригінальність текстів. Проте суб'єктивізм класичних методів дослідження очевидний, адже інтерпретація повністю залежить від тих настанов, з якими дослідник підходить до опрацювання матеріалу. Тому досить часто в дослідженнях традиційними методами, які здійснюються різними вченими з тією самою метою, на базі тих самих текстів, висновки досить різні, іноді навіть протилежні. Традиційні методи можуть застосовуватися на матеріалах одного чи кількох текстів, тоді як контент-аналіз потребує великої сукупності даних.

Класичні методи аналізу дуже схожі між собою. Вони дозволяють, не втрачаючи оригінальних рис тексту, проникати в його сутність. Тому використання таких методів найбільш вдале, коли дослідник має справу з унікальними документами. Але, як зазначалося, значною вадою традиційних методів є суб'єктивізм. Подолати цю ваду, зробити висновки дослідження більш об'єктивними та переконливими дає можливість контент-аналіз.

Цей метод соціологічного аналізу з'явився у XIX ст. в Америці. Поява контент-аналізу викликана потребою в об'єктивному, незалежному від вражень людини дослідженні. Новизна якісно-кількісного аналізу полягала насамперед у тому, що особисті враження дослідника замінила дійова процедура формалізації та квантифікації тексту. У ході цієї процедури в стандартному контент-аналізі зміст розчленовували та підраховували кількість згадок одиниць аналізу, які визначав сам дослідник. У цьому полягає якісний момент у контент-аналізі.

Незалежність, строгість, системний підхід, квантифікація відрізняють цей метод від інших видів досліджень. Успіх будь-якого контент-аналітичного дослідження багато в чому залежить від правильного обрання категорій аналізу, тобто створення формул. Це

обумовлює вимоги, які ставлять до категорій. Останні мають бути вичерпними і придатними для розгляду всього змісту тексту чи тих його частин, які відповідають на питання дослідження.

Донедавна контент-аналіз був маловідомим в Україні. Про нього побіжно згадували у своїх працях В. Волович, В. Шевченко, деякі інші автори. "Навіть у двох оглядових збірках праць із соціології в Україні "Соціологія на Україні", "Соціологічні дослідження" не знайшлося місця для статей про аналіз змісту" [2, 59].

Першою в Україні ґрунтовною працею про контент-аналіз вважається монографія Н. Костенко та В. Іванова "Досвід контент-аналізу: Моделі та практики". Її автори вважають, що класичне визначення контент-аналізу дав Б. Берельсон: "Контент-аналіз – це дослідницька техніка для об'єктивного, системного і кількісного опису наявного змісту комунікації, яка відповідає цілям її дослідника" [2, 60]. Однак це визначення не відображає всіх можливостей цього методу. Адже він розвинувся в такий метод вивчення текстів (документів), який може розкривати не тільки експліцитний, розгорнутий, а й імпліцитний (коли з двох висловлювань утворюється умовне висловлювання "якщо..., то...") зміст тексту, об'єктивність, системність і кількісність не вичерпують усіх принципів та умов контент-аналізу.

І. Кузнецов вважає, що "контент-аналіз (у перекладі з англійської означає "аналіз змісту") – один із міждисциплінарних методів соціальних наук. Як метод наукового аналізу тексту, він застосовується в гуманітарних науках з метою поглибленого розуміння змісту тексту, соціальної позиції автора, його ціннісних орієнтацій, ідейної спрямованості як комунікатора (виробника тексту, повідомлення), так і учасників комунікації. Практично контент-аналіз може бути застосований для вивчення масової сукупності будь-яких текстів" [3, 40].

Окрім дослідники давали занадто прості та узагальнені визначення контент-аналізу. Наприклад, Т. Кеплоу вважав, що контент-аналіз – це статистичний перелік тем чи образів у письмовому чи усному повідомленні. Л. Федотова визначила термін контент-аналізу як особливу методичну процедуру аналізу всіх видів текстів, а Л. Олдірева висловлювалася за те, що контент-аналіз – система методичних прийомів розташування тексту.

Дехто з учених акцентує увагу на об'єкті дослідження. Так, Є. Прохоров вважає, що контент-аналіз – це тільки аналіз змісту текстів журналістики. Тієї ж думки дотримується В. Коробейников: контент-аналіз – метод багатогранного, комплексного дослідження змісту повідомлень засобів масової інформації. Н. Костенко, В. Іванов, фахівці з аналізу змісту залежно від мети дослідження фіксують час-

тоту виникнення в матеріалах виділених елементів, частоту зв'язаності одних елементів з іншими, ставлення до цих елементів джерела інформації та деякі інші параметри [2, 61].

О. Баришполець вважає контент-аналіз "соціологічним способом вивчення кількісних і якісних елементів змісту, в ході якого текст оцінюється за заданими показниками, а в сумі вони дають можливість точно визначити тенденції розвитку газети" [2, 64].

Інший український дослідник В. Лизанчук вивчав, як контент-аналіз може допомогти журналістові. Він вважав, що це "аналіз змісту, який дає можливість комплексно досліджувати документи. Контент-аналіз не зводиться до звичайного уважного читання матеріалів і зіставлення різних їх частин. Він полягає в тому, що кореспондент з великої кількості документів вибирає потрібні дані, аналізує їх, порівнює, підраховує і робить певні висновки. При застосуванні цього методу важливо встановити одиницю дослідження, певний факт чи сукупність фактів. У результаті журналіст створює модель, яку подумки накладає на документ, і стежить, що збігається, а що ні. Таким способом можна перевірити документи на точність, достовірність інформації" [5, 44].

Визначення контент-аналізу як процесу дали А. Алексєєв та В. Дудченко, зазначивши, що це "комплекс дослідницьких дій, який включає в себе ланцюжок від формування об'єкта і формулювання завдань до інтерпретації результатів формалізованого спостереження та статистичних операцій" [1, 83].

Н. Костенко та В. Іванов так визначають цей метод: "Контент-аналіз – це якісно-кількісний метод вивчення документів, який характеризується об'єктивністю висновків і строгістю процедури та полягає у квантифікаційній (*квантифікація – це кількісне вираження якісних ознак. – Н. Г.*) обробці тексту з подальшою інтерпретацією результатів. Предметом контент-аналізу можуть бути як проблеми соціальної дійсності, котрі висловлюються чи навпаки приховуються в документах, так і внутрішні закономірності самого об'єкта дослідження" [2, 66].

Серед складників цього поняття вони виокремлюють основні: 1) КА має справу з масовими сукупностями текстів..., використовуючи при цьому типові соціологічні процедури суцільного чи вибіркового обстеження, з дотриманням вимог репрезентативності; 2) КА припускає структурування, сегментацію, розчленування текстів чи вичленування із них смислових інваріантів, які повторюються в усіх чи ряді текстів, котрі належать до дослідницької масової сукупності; 3) Розчленування чи вичленування повинно бути однотипним для кожного із належних до дослідницької сукупності текстів; 4) Для забезпечення такої однотипності сегментації і вичленування

інваріантів КА припускає високий ступінь формалізації, застосування строгих операційних правил та формальних алгоритмів у здійсненні процедур КА; 5) КА – аналітико-синтетична процедура, оскільки передбачається формалізований "розділ" цілісних текстів чи вичленування окремих елементів їх для наступного "збирання" цих інваріантних елементів у великі "однорідні маси", обсяг і тип котрих характеризують як певну цілісність уся сукупність текстів" [2, 65].

Дослідники контент-аналізу визначили загальні принципи його застосування: "1. Застосування методу рекомендується в усіх випадках, коли потрібний високий ступінь точності чи об'єктивності аналізу; 2. Контент-аналіз, як правило, застосовується при наявності великого за обсягом і несистематизованого матеріалу, коли ускладнено безпосереднє застосування останнього; 3. Контент-аналіз корисний у тих випадках, коли категорії, важливі для цілей дослідження, характеризуються певною частотою появи в досліджуваних документах; <...> 4. Контент-аналіз часто дає гарні результати, коли велике значення для досліджуваної проблеми має сама мова джерела інформації, яке вивчається, його специфічні характеристики" [7, 190].

Слід зауважити, що при дослідженні методом контент-аналізу зокрема публіцистичних творів, велике значення має не тільки частота появи тієї чи тієї категорії, а взагалі наявність її у досліджуваному тексті. Таким чином, у контент-аналізі якісним є не тільки момент вибору категорій і одиниць дослідження, а весь процес аналізу. Щодо принципів контент-аналізу, то перш за все треба виділити строгість аналізу, тобто його обґрунтованість і відтвореність, повне охоплення всіх досліджуваних джерел і неупередженість дослідження.

Серед основних вимог до контент-аналізу всі дослідники виокремлюють насамперед об'єктивність. Аналіз має проводитися за строго визначеними правилами; його категорії та визначення мають бути однозначними, щоби будь-який дослідник на тому самому об'єкті дійшов тих самих висновків, що і його попередники. Дотримання цієї вимоги, вимагає здійснення переходу дослідного матеріалу на мову гіпотез у таких одиницях, які дозволяють точно описати й квантифікувати текст. Тобто, перед дослідником постає проблема вибору категорій, одиниць аналізу та підрахунку.

Не менш важливою є вимога систематичності: увесь зміст має бути упорядкованим через категорії, обрані залежно від мети дослідження, і жодна частина змісту не повинна випасти з аналізу. Ще одна вимога – вимірювальність, тобто всі елементи аналізу мають бути реально наявними та зафіксованими згідно з методикою аналізу, а не інтерпретованими дослідником [6, 327].

На думку Н. Костенко та В. Іванова, для досягнення об'єктивності аналізу треба дотримуватись простих правил: 1. Процедура контент-аналізу складається з точно визначених дій, яким без будь-яких змін підлягають усі об'єкти даного дослідження (це забезпечує можливість перевірки результатів контент-аналізу іншими дослідниками); 2. Одиниці спостереження мають бути чіткими й визначеними, щоб не допускати тлумачення їх кодувальниками і звести до мінімуму вплив на процес обробки їх суб'єктивних думок; 3. Інтерпретація результатів дослідження повинна охоплювати всі здобуті дані; висновки мають спиратися не на якусь частину результатів, а враховувати їх усі без винятку [2, 69].

Контент-аналіз вигідно відрізняється від інших видів дослідження високою достовірністю. Вона ґрунтується на тому, що дослідження дуже мало залежить від суб'єктивних думок того, хто його проводить. Співвідношення якісного й кількісного у контент-аналізі дозволяє досягти високого рівня надійності та обґрунтованості.

Обґрунтованість висновків дослідження залежить також від репрезентативності вибірки. Обрані для аналізу тексти мають достатньо повно репрезентувати всю сукупність. Одиниці дослідження повинні бути обрані так, щоб у результаті квантифікаційних процедур висновки являли собою повний зріз змісту на дану тему. Інтерпретація висновків, яка залежить від настанови дослідника, має важливе значення для досягнення достовірності дослідження. Значний ефект для об'єктивної інтерпретації висновків дослідження дає порівняння результатів контент-аналізу з вивченням тієї самої проблеми іншими методами.

У наш час, як зазначили Н. Костенко та В. Іванов, жодне дослідження не можна здійснити без застосування методу контент-аналізу. Цей метод розвивається і "поєднує найкращі можливості якісних методів з перевагами формалізованого, квантифікованого аналізу" [2, 74]. Таким чином, за допомогою контент-аналізу дається можливість вдало здійснювати найрізноманітніші дослідження, у тому числі публіцистичних творів.

Нині контент-аналіз не вважається суто соціологічним методом, адже за його допомогою можна здійснити повний цикл дослідження будь-якого документального об'єкта. Він являє собою самостійний шлях наукового підходу, тобто метод. Контент-аналіз приніс у сучасні наукові методи дослідження квантифікацію, розкрив зв'язок між тематикою змісту та кількістю інформації. Методика контент-аналізу дає можливість дослідити та безперечно довести напрям будь-якого засобу масової комунікації.

Важливе значення контент-аналізу полягає в тому, що він допомагає об'єктивно, повно й достовірно досліджувати широке коло питань,

пов'язаних із текстами, причому повнота розгляду певної проблеми залежить тільки від завдань дослідження, від того, наскільки ґрунтовно і в якому напрямі обрано категорії аналізу.

У процесі дослідження своєрідності жанрів сатиричної публіцистики в українськомовній пресі початку ХХ ст. було застосовано елементи контент-аналізу, зокрема при дослідженні сатирично-гумористичного тижневика на громадські й політичні теми "Шершень". Він виходив у Києві протягом 1906 р. (редактор і видавець В. Лозинський). У журналі друкувалися твори таких письменників, як: М. Вороний, О. Кандиба, Г. Коваленко, О. Коваленко, М. Коцюбинський, А. Кримський, О. Маковей, В. Самійленко, Л. Старицька-Черняхівська, І. Стешенко, В. Стефаник, І. Франко, Г. Хоткевич, Г. Чернявський.

Таблиця 1

Категорія	Одиниці	Сатиричне спрямування	Суто гумористичне спрямування	Всього
Жанри	Фейлетон	6	0	6
	Замітка	5	5	10
	Вірш	31	8	39
	Афоризм	2	0	2
	Парафраз	2	0	2
	Діалог-мініатюра	2	2	4
	Стаття	4	0	4
	Політичний огляд	3	0	3
	Внутрішній огляд	4	0	4
	Хроніка	2	0	2
	Телеграма	4	0	4
	Оголошення	4	0	4
	Нарис	1	0	1

Було опрацьовано 14 чисел тижневика за період із 17 січня 1906 р. до 14 липня 1906 р. Мета дослідження – зміст тижневика, місце фейлетона в ньому.

1. Зміст тижневика (жанри, спрямування творів – гумористичне, сатиричне).

2. Фейлетон у тижневику (числа, в яких друкувалися фейлетони; кількість авторів; провідна тематика; кількість згадувань про Державну думу; кількість згадувань Маніфесту про свободи).

Отже, на практичному матеріалі за допомогою контент-аналізу здійснено дослідження жанрової специфіки сатиричного журналу "Шершень" та місця фейлетона в ньому, у результаті якого виявле-

но, що фейлетон у тижневику (14 чисел) становить 7,05 % від усіх згаданих у дослідженні жанрів.

Наведені в таблицях дані вказують на значну сатиричну спрямованість журналу. Домінує політична тематика, яку відображають різні автори.

Таблиця 2

Категорії	Одиниці	Всього
Фейлетон	Числа, в яких друкувалися фейлетони	6
	Автори	4
	Політична спрямованість	6
	Кількість згадувань про Думу	12
	Кількість згадувань Маніфесту про свободи	7

Завдяки контент-аналізу було з'ясовано суто сатиричне спрямування фейлетонів у журналі "Шершень" початку ХХ ст., його тісний взаємозв'язок із поточними політичними подіями в державі, що свідчить про діяльність тижневика як вагомого чинника в прагненні української інтелігенції до свободи. Дані таблиць дають можливість розширити межі досліджень у системі сучасних методів аналізу публіцистичних текстів.

1. *Алексеев А. О специфике контент-анализа как социологического метода / А. Алексеев, В. Дудченко // Социальные проблемы семьи и молодежи : сб. ст. / под ред. И. И. Леймана. – Л., 1972.*

2. *Костенко Н. Досвід контент-аналізу: Моделі та практики : монографія / Н. Костенко, В. Іванов. – К., 2003.*

3. *Кузнецов И. Диссертационные работы: методика подготовки и оформления / И. Кузнецов. – М., 2007.*

4. *Лазутина Г. Технология и методика журналистского творчества: метод. указания к курсу "Теория и практика советской журналистики" для студ.-заочников фак-тов и отд-ний журналистики гос. ун-тов / Г. Лазутина. – М., 1988.*

5. *Лизанчук В. Методи збирання і фіксації інформації в журналістиці / В. Лизанчук, О. Кузнецова. – К., 1991.*

6. *Пэнто Р. Методы социальных наук / Р. Пэнто, М. Гравиц. – М., 1972.*

7. *Рабочая книга социолога / отв. ред. Г. В. Осипов. – М., 1976.*

8. *Шершень. – К., 1906. – № 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 18, 19, 25/26.*

Світлана Кличко,

асп.

УДК 007 : 304 : 070(048.1)(477.75)

Бібліографування кримської періодики як джерело інформації для істориків журналістики

У статті проаналізовано бібліографічні розвідки, які містять описи кримських видань різних періодів. Зроблено спробу систематизувати матеріал учених для доведення важливості таких праць та їх значення для дослідників кримської журналістики.

Ключові слова: бібліографічний покажчик, бібліографічний опис, кримська преса, етнічна періодика.

Bibliographic researches which contain the descriptions of the Crimean editions of different periods are considered in the article. The author makes an attempt to systematize material of scientists with the purpose to ground the importance of such works and their value for the researchers of the Crimean journalism.

Keywords: bibliographical index, bibliographic description, the Crimean press, ethnic periodicals.

В статті проаналізовані бібліографічні дослідження, які містять описи кримських видань різних періодів. Зроблено спробу систематизувати матеріал учених з метою обґрунтування важливості таких праць та їх значення для дослідників кримської журналістики.

Ключевые слова: библиографический указатель, библиографическое описание, крымская пресса, этническая периодика.

Важливими для істориків журналістики є дослідження, спрямовані на систематизацію матеріалу про періодичні видання. До цієї групи наукових розвідок належать численні бібліографічні описи друкованих видань, що виходили на теренах Кримського півострова.

Узагалі бібліографічному складанню покажчика передують непростий і часто тривалий процес аналітико-синтетичної обробки великої кількості документів. Слід звернути увагу на цінність таких досліджень, адже вони є власне тим джерелом, де науковець може знайти стислу інформацію про видання, характеристику його основ-

них ознак. Проте бібліографічний опис має не лише інформативне навантаження, він виступає засобом ідентифікації видання, вирізнення його з-поміж решти. Крім того, це й спосіб своєрідної реєстрації періодики та ведення обліку. Саме тому необхідними критеріями бібліографічних описів періодичних видань є повнота, точність, однозначність та зрозумілість.

Мета статті – дослідити наявні праці, які містять бібліографічні описи кримських видань. Завдання – систематизувати матеріал про бібліографічні покажчики кримської преси, показати значення цих робіт для подальших журналістикознавчих розвідок.

Відомості про періодика, що виходила на кримських теренах, трапляються в різноманітних довідниках і бібліографічних покажчиках, проте всі вони є неповними. Перші спроби систематизації даних про кримські видання здійснив наприкінці XIX – на початку XX ст. А. Маркевич. Він опублікував три покажчики, що стосувалися Криму і Таврійської губернії, склав четвертий, але так і не видав його. Наступним дослідником кримської преси був Є. Гопштейн: підготував до друку кілька робіт, серед яких "Библиография периодической печати в Крыму за 150 лет", "Библиография периодической печати в Крыму в годы революции" та "Печать Крыма в годы революции". Проте ці дослідження так і не були опубліковані, а місцезнаходження рукописів нині невідоме [16, 9].

Серед інших досліджень можна згадати працю М. Веселовського, що містила анотований покажчик "Таврические губернские ведомости" за 1838–1868 рр. і була використана як довідково-допоміжний матеріал для окремих статей енциклопедії [9]. У 1919 р. була підготовлена робота В. Геймана "Библиографический указатель книг и статей по Феодосии и её окрестностям", але вченому так і не вдалося її опублікувати [9]. У 20-х рр. XX ст. В. Симоновський здійснював укладання кількох бібліографічних описів. Серед них – бібліографія російськомовних та кримськотатарських публікацій того часу, низка книг і зміст періодичних видань, які вийшли в Криму протягом 1900–1917 рр. [9]. Ще один бібліографічний покажчик праць, у тому числі й періодичних видань, що стосуються Криму, з'явився у 1930 р. Його склав дослідник Ф. Максименко в рамках підготовки матеріалів до краєзнавчої бібліографії України.

За радянських часів було видано кілька робіт, які містили перелік усіх періодичних видань СРСР або УРСР. Серед них – "Летопись периодических изданий СССР", де наведено дані про періодика всіх союзних республік; також у книзі наявний класифікатор за місцем видання ЗМУ, що значно полегшує роботу з даними. Ця книга складена працівниками відділу бібліографічної реєстрації періодичних

видань Всесоюзної книжкової палати (Є. Івановою, Є. Гавриловою, Т. Уткіною, М. Проніною та ін.) на основі відомостей, уміщених на шпальтах ЗМІ, а також даних Архіву друку Всесоюзної книжкової палати тощо. У роботі зроблено поділ видань за тематикою, укладено додаткові покажчики, серед яких найбільшої уваги заслуговують алфавітний і покажчик видань мовами народів СРСР. Подібні книги з'являлися з періодичністю в середньому один раз на п'ять років.

До таких праць належать "Периодические издания УССР: 1951–1960 гг. (Журналы)", "Периодические издания УССР: 1917–1960 гг. (Газеты)", видані у Харкові (1964, 1965) за упорядкуванням А. Козлової, Д. Мазус, Г. Рубан, Ю. Сироти, Н. Кисельової. Періодика тут описана "de visu". Опис подається мовою оригіналу. Також наявні допоміжні покажчики: 1) систематичний (за схемою класифікації Всесоюзної книжкової палати); 2) установ та організацій, що видавали періодику; 3) змісту ЗМІ; 4) алфавітно-хронологічний (у вигляді таблиці).

Книга "Периодическая печать СССР: 1917–1949 гг." за редакцією Я. Додзіна та О. Велижева містить бібліографічні покажчики журналів, праць і бюлетенів з мовознавства, літературознавства, художньої літератури та мистецтва. Тут подані й деякі кримські видання, проте автори згадують лише ті журнали, що видавалися на півострові у довоєнні роки.

До бібліографічного опису видань звертались і науковці тоді ще Сімферопольського державного університету (тепер Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського) М. Дорошко та М. Калмикова. У 1996 р. видано працю "Указатель периодических и продолжающихся изданий научной библиотеки СГУ 1703–1917 гг.". Ця книга фактично є першою частиною масштабного дослідження, присвяченого складанню бібліографічних описів, що відображають перелік серіальних видань, які вийшли українською і російською мовами та зберігаються в науковій бібліотеці Сімферопольського університету. Каталог містить 452 назви основного бібліографічного опису та 22 назви допоміжного опису. До збірника включено газети, журнали, бюлетені, вісники, записки, праці тощо. У покажчику подані найменування значної частини кримських видань, що зберігаються у фондах наукової бібліотеки вищого навчального закладу, зокрема видання Кримського товариства дослідників та любителів природи, Нікітського ботанічного саду, Особливої зоологічної лабораторії, Сімферопольської міської думи, Таврійської губернської земської управи, Сімферопольської вченої архівної комісії, Таврійського губернського продовольчого комітету та ін. На жаль, ця робота поки що не мала продовження.

З'являються у світ і такі покажчики, як "Періодичні видання XIX – першої чверті XX ст. у фондах Херсонської обласної університетської наукової бібліотеки ім. Олеса Гончара", де зазначається і 41 видання, що виходило в Сімферополі. Здебільшого такі праці систематизують наявний у фондах тієї чи тієї бібліотеки матеріал, але можуть становити і певний інтерес для істориків журналістики.

У 1997 р., після тривалої перерви, було поновлено видання бібліографічних покажчиків періодичних видань України. Ця робота вийшла у двох частинах, де в першій подано опис журналів, бюлетенів, збірників та бібліографічних видань (матеріал систематизовано за скороченою схемою розміщення бібліографічних записів на основі Універсальної десятикової класифікації), у другій – газет (матеріал згруповано у вигляді таблиці за типами газет у такій послідовності: загальнодержавні, республіканські, обласні, міські, районні, низові, приватні, рекламно-інформаційні, інші, додатки) [6, V]. Доречність такої класифікації газет викликає сумніви, адже в ній поєднуються різні типоформуючі ознаки (сфера розповсюдження, тематична спрямованість), але розкриті вони не в повному обсязі. Загалом опис здійснено за такими характеристиками: місце видання, видавець, кількість номерів, річний тираж, мова, засновник.

Серед бібліографічних досліджень кримської періодики варто згадати і роботу В. та А. Зарубіних, які склали перелік газет і журналів, що виходили на теренах Криму з березня 1917 р. до листопада 1920 р., дали їх коротку характеристику. Стаття "Періодичні видання Криму в роки громадянської війни (1917–1920)" містить важливу бібліографічну інформацію, проте написана вона не за канонами бібліографування. Дослідники наводять назви видань у хронологічному порядку їх появи чи зникнення відповідно до конкретних історичних подій. На жаль, у статті немає єдиної системи опису. Так, здебільшого подана назва та місце видання, рідше наводяться такі характеристики, як орган-видавець, редактор, засновник, політичне та/або тематичне спрямування, кількість виданих номерів тощо. Але варто зазначити цінність цього дослідження, адже воно розкриває складні перипетії появи, поновлення та припинення виходу деяких друкованих видань протягом 1917–1920 рр. Автори вказали понад 90 назв періодичних видань різного спрямування [2, 162].

Важливою є робота А. Непомнящого, що суттєво відрізняється від описаних вище бібліографічних розвідок, але займає свою окрему нішу в спектрі досліджень цього напрямку. Науковець є автором багатьох праць, серед яких інтерес для журналістикознавців становлять "Бібліографічна спадщина історико-етнографічних досліджень

Криму в кінці XVIII – на початку XX ст.", "Вивчення російськомовної дорадянської періодичної преси Таврійської губернії у сучасному кримознавстві", "Из истории изучения Крыма в Москве в XX веке: малоизвестное творчество известных учёных", "К вопросу о развитии Крыма в последней трети XIX – первой трети XX века", "Краеведение Крыма на страницах местной периодической печати в XIX – начале XX века" та ін. У першому дослідженні автор здійснив багатопрофільний джерелознавчий і бібліографічний аналіз, виявив низку історико-бібліографічних матеріалів, класифікував їх та склав повний зведений і систематизований за предметно-логічним принципом, формами та видами історико-бібліографічний довідник усіх творів друку та неопублікованих праць, пов'язаних із краєзнавством Криму. До бібліографічного опису історико-краєзнавчої спадщини кримознавців увійшло 10 тис. 616 бібліографічних позицій, більшість яких переважно уперше залучена до наукового обігу [7, 7]. У ході виконання цієї роботи А. Непомнящий опрацював низку періодичних видань, зокрема місцевих. До того ж автор, аналізуючи краєзнавчі публікації, на сторінках друківаних видань розкрив роль матеріалів місцевої періодичної преси у відтворенні повного бібліографічного спектра матеріалів, які торкаються питань історії та етнографії Криму.

Проте вихід книги "История и этнография народов Крыма: библиография и архивы (конец XVIII – начало XX века)" (2001), де систематизовано досліджений матеріал, був сприйнятий неоднозначно. Так, О. Хоменок наголосив на значущості розвідки: "Ця праця робить серйозний внесок у розвиток кримознавства. Автор провів гігантську роботу з перевірки вже наявних бібліографічних даних та виведення нових матеріалів з бібліографії та етнографії Криму, у тому числі і до революційної періодики" [16, 10]. Проте рецензент побачив і певні хиби. Зокрема, він вважає, що дослідник залишив без уваги деякі кримські видання (наприклад, "Балаклавский курортный журнал", "Севастопольский авиационный иллюстрированный журнал" тощо), що містять публікації з історії Криму. На думку О. Хоменка, помилково зазначені деякі хронологічні межі певних видань [16, 11]. Варто зауважити, що ці два дослідники часто критикують роботи один одного, залишаючи простір для справжньої наукової дискусії.

Історія журналістики досліджується в деяких інших наукових працях А. Непомнящего. Хоча вони стосуються здебільшого історії та етнографії Криму, але як джерело в них використовується преса. У роботах описано раніше невідомі публікації російських істориків, у тому числі згадуються їхні матеріали, опубліковані в кримських виданнях. Так, наприклад, у статті "Из истории изучения Кры-

ма в Москве в XIX веке: малоизвестные грани творчества известных учёных" дослідник розкриває кримознавчу спадщину Д. Струкова та робить огляд деяких його матеріалів, опублікованих на сторінках місцевих видань ("Таврических епархиальных ведомостей" та газети "Крым"). Крім того, А. Непомнящий згадує і перекладену І. Гаспринським та надруковану в газеті "Терджиман" статтю А. Кримського "Школа, образованность и литература у российских мусульман". Таким чином, кримський дослідник, здійснюючи широко-масштабне краєзнавче дослідження, подає і важливі описові та бібліографічні дані з питань функціонування кримської преси.

Українськими вченими також видана праця "Неформальна преса в Україні (1988–1991): каталог за матеріалами газетних фондів Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського". Ця колективна робота з'явилася завдяки наполегливій пошуковій праці таких науковців, як Т. Борисейко, О. Залізник, О. Лук'ячук, О. Обертас, О. Проценко. До каталогу увійшли газети різних партій, літературно-мистецьких об'єднань, товариств, різних релігійних конфесій, молодіжні та сатиричні видання, а також одноразові випуски газет, які видавали вірменська, грецька, єврейська, кримськотатарська та російська меншини в Україні [10, 5–6]. Опис видань у цьому каталозі складається з таких основних даних, як заголовний комплекс (заголовок, підзаголовок, надзаголовок), назва організації-видавця, місце видання тощо. Цікаво, що до покажчика потрапила і низка кримських видань. Серед них – "Авдет"/"Повернення" (м. Бахчисарай), "Ватан"/"Батьківщина" (сміт Приморське, м. Феодосія) "Голубь Масиса" (м. Сімферополь), "Евпаторийские ведомости" (м. Євпаторія), "Жизнь и вера" (м. Ялта), "Крым православный" (м. Сімферополь), "Меркурий" (м. Севастополь), "На волне перестройки" (м. Сімферополь), "Набат" (м. Севастополь), "Очевидное и невероятное" (м. Сімферополь), "Популярный дневник" (м. Сімферополь), "Призыв" (м. Ялта), "Театральные ведомости" (м. Сімферополь), "Шолэм" (м. Сімферополь), "Millet" (м. Ялта) та ін. Як бачимо, у каталозі представлені видання різного тематичного спрямування. На жаль, самі укладачі відзначають неповноту цього видання через низку методологічних і практичних проблем.

Серед досліджень місцевих науковців, які працювали над бібліографуванням кримської преси, одним із найсолідніших є праця О. Хоменка "Дореволюционная периодическая печать Таврической губернии (1838–1916): Очерк истории и библиографический указатель". Дослідження містить описово-історичну частину, бібліографічний та інші покажчики періодики (топографічний, алфавітний, іменний та покажчик видавничих колективів – організацій і уста-

нов). Робота відкривається коротким нарисом із історії дореволюційної періодики Таврійської губернії. До покажчика увійшли журнали, бюлетені, газети та інші видання, які випускалися не рідше одного разу на рік, періодично. Загалом автор зазначив 303 найменування. Також О. Хоменок зазначає видання Таврійської губернії, які з різних причин не були надруковані, та нелегальну пресу. Дослідник не лише подає короткий опис офіційних, партійних і приватних видань, а й торкається проблеми преси національних меншин (вірменська, німецька, кримськотатарська періодика).

О. Хоменку "вдалося розшукати газети, про існування яких вже люди забули, а також ті, про які були відомі лише назви, – пишуть про цю роботу Г. Богданович та І. Регушевська. – Це дуже важка, але дуже цінна робота... Дослідник серед більш ніж 300 періодичних видань чітко окреслює проблематику їх, значення для розвитку тих чи інших аспектів життя Криму" [1, 194]. Цей покажчик періодичних видань Таврійської губернії має велике значення, адже систематизує дані півострова за 1838–1916 рр. Проте можна виокремити і певні вади у цій роботі, точніше, її неповноту. Так, у дослідженні немає однотипного підходу до опису видань; часто бракує певних даних (зазначаються, наприклад, лише такі елементи, як назва, місце видання, роки видання та інколи періодичність). Науковці зазначають і наявність деяких фактологічних помилок, допущених під час бібліографування періодики Таврійської губернії [8, 209].

Складанню бібліографічних покажчиків етнічної преси приділили увагу такі науковці, як Н. Яблоновська та Г. Юксель. Так, остання з них у роботі "Выборочный библиографический указатель крымскотатарского журнала "Илери"/"Вперёд" (№ 1–20)" подає покажчик публікацій, присвячених питанням національної культури, мистецтва, науки та освіти, надрукованих у 20-ти перших номерах кримськотатарського часопису "Илери" (1926–1930). Дослідниця Н. Яблоновська включила до своєї монографії "Етнічна преса Криму: історія та сучасність" (2006) кілька покажчиків періодичних видань півострова. Сюди залучена етнічна періодика Таврійської губернії, преса 1917–1921 рр. (до утворення Кримської АРСР) та Кримської АРСР; у вигляді таблиці подано характеристику сучасної періодики етносів Криму.

Н. Яблоновська, подаючи відомості про періодичку того чи того часу, звертається до інших джерел, зокрема покликається на дослідження В. та А. Зарубіних, а також бібліографічний покажчик "Литература о евреях на русском языке, 1890–1947: книги, брошюры, оттиски статей, органы периодической печати" за редакцією М. Беніної. Опис сучасних друкованих ЗМІ Криму подано у формі

таблиці, де етнічна преса проаналізована за такими параметрами: назва видання, серія та номер, дата реєстрації, вид видання, наклад (зазначено не для всіх найменувань), цільове призначення, мова видання, сфера розповсюдження, періодичність та обсяг. Хоча такий опис відрізняється від стандартної бібліографічної інформації, він містить багато необхідного матеріалу для узагальнення даних про кримську періодичку та подальшу роботу в цьому напрямі.

Над питаннями функціонування кримськотатарської преси на півострові працював і Б. Змерзлий. Зокрема, у статті "Издание районных газет на крымскотатарском языке в Крымской АССР" дослідник стисло подає інформацію про діяльність районних і колгоспних газет 1930-х рр. Автор використовує в описі такі характеристики: дата заснування, місце видання, сфера розповсюдження, обсяг, тираж, кількість номерів, мова видання; інколи наводяться дані щодо складу редакційного колективу та місцезнаходження редакції газети. Безперечно, ця тема потребує подальшого опрацювання.

Отже, короткий аналіз бібліографічних описів кримської преси засвідчує необхідність проведення подібних досліджень та їх значення в подальшому вивченні всіх віх розвитку кримської журналістики, у використанні таких праць, як інформативне джерело про періодичку, що видавалася на теренах Кримського півострова.

1. *Богданович Г. Ю.* Из истории периодической печати Крыма / Г. Ю. Богданович, И. А. Регушевская // Культура народов Причерноморья. – 2002. – № 44. – С. 194–195.
2. *Зарубин А. Г.* Периодические издания Крыма (март 1917 – ноябрь 1920 г.) / А. Г. Зарубин, В. Г. Зарубин // И. С. Шмелёв и литературный процесс накануне XXI века : сб. материалов международ. науч. конф. – Симферополь : Таврия-Плюс, 1999. – С. 162–164.
3. *Змерзлый Б. В.* Издание районных газет на крымскотатарском языке в Крымской АССР / Б. В. Змерзлый. – <http://www.nbuv.gov.ua/Articles/KultNar/knp81/pdf/knp81_88-90.pdf>.
4. *Летопись* периодических изданий СССР 1955–1960 гг. – М. : Изд-во Всесоюз. книжн. палаты, 1963. – Ч. 1 : Журналы. – 1024 с.
5. *Летопись* периодических изданий СССР 1955–1960 гг. – М. : Изд-во Всесоюз. книжн. палаты, 1963. – Ч. 2 : Газеты. – 870 с.
6. *Літопис* періодичних видань. 1996 р. – К. : Кн. палата України, 1997. – Ч. 2. – 199 с.
7. *Непомнящий А. А.* Бібліографічна спадщина історико-етнографічних досліджень Криму в кінці XVIII – на початку XX століть : автореф. дис. ... д. і. н.: 07.00.08 / А. А. Непомнящий. – К., 2001. – 38 с.

8. *Непомнящий А.* Вивчення російськомовної дорадянської періодичної преси Таврійської губернії у сучасному кримознавстві / *А. Непомнящий, В. Бобков // Українська періодика: історія і сучасність : доп. та повідом. IX Всеукр. наук.-теорет. конф. [Львів, 28–29 жовтня 2005 р.] / НАН України ; ЛНБ ім. В. Стефаніка ; НДЦ періодики ; за ред. М. М. Романюка. – Львів, 2005. – С. 207–212.*

9. *Непомнящий А. А.* К вопросу о развитии Крыма в последней трети XIX – первой трети XX века / *А. А. Непомнящий. – <<http://www.gpntb.ru/win/inter-events/crimea2000/doc/tom2/section2/Doc92.HTML>>.*

10. *Неформальна преса в Україні (1988–1991): каталог за матеріалами газетних фондів Нац. б-ки ім. В. І. Вернадського. – К. : Смолоскип, 2001. – 144 с.*

11. *Периодические издания УССР: 1917–1960 гг. : газеты. – Х. : Кн. палата УССР, 1965. – 312 с.*

12. *Периодические издания УССР: 1951–1960 гг. : журналы. – Х. : Кн. палата УССР, 1964. – 288 с.*

13. *Периодическая печать СССР: 1917–1949 : журналы, труды и бюллетени по языкознанию, литературоведению, художественной литературе и искусству. – М. : Всесоюз. кн. палата, 1958. – 218 с.*

14. *Симоновский В. В.* Очерк библиографических работ в Крыму / *В. В. Симоновский // Библиография. – 1929. – № 4. – С. 118–120.*

15. *Указатель периодических и продолжающихся изданий научной библиотеки СГУ. 1703–1917 / сост. М. В. Дорошко, М. М. Калмыкова. – Симферополь, 1996.*

16. *Хоменок О. С.* Дореволюционная периодическая печать Таврической губернии (1838–1916) : очерк истории и библиограф. указатель / *О. С. Хоменок. – О. : АО БАХВА, 2003. – 180 с.*

17. *Юксель Г. З.* Выборочный библиографический указатель содержания крымскотатарского журнала "Илери"/"Вперёд" (№ 1–20) / *Г. З. Юксель // Культура народов Причерноморья. – 2004. – № 56. – Т. 2. – С. 45–49.*

18. *Юксель Г. З.* Кримськотатарська преса в 1917–1928 рр.: тенденції розвитку й національна своєрідність : автореф. дис. ... к. філол. н. : 10.01.08 / *Гаяне Юксель ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Ін-т журналістики. – К., 2006. – 17 с.*

19. *Яблоновська Н. В.* Етнічна преса Криму: історія та сучасність : монографія / *Н. Яблоновська. – Симферополь : Крим. навч.-пед. держ. вид-во, 2006. – 312 с.*

Тамара Усатенко,
д. пед. н., ст. наук. співроб. (Київ)
УДК 007 : 304 : 01

Вітряки Івана Забіяки

Видання членів Чернігівського земляцтва в м. Києві збагачує духовну спадщину України, пробуджуючи глибинні архетипи рідності, розкриваючи прадавню історію та державотворче сьогодення Чернігівсько-Сіверської землі. Довгі роки розлуки з землею батьків заповнюють душу багатьох сіверців. "Благословенна будь, моя незаймана дівице Десно, що, згадуючи тебе вже много літ, я завжди добришав, почував себе невичерпно багатим і щедрим. Так багато дала ти мені подарунків на все життя", – читаємо в "Зачарованій Десні" О. Довженка. Для академіка І. Зязюна "моє рідне село – центр світу, моя школа – всесвітня академія". М. Ткач і Н. Данилевська в книжці ""Перетик": фольклорно-етнографічний портрет українського села" розкривають, як у селянське повсякдення органічно вплітається нитка безперервного зв'язку духовності між поколіннями, як змалечку виховується почуття родової величності, розвивається відчуття світу.

Ідея І. Забіяки, кандидата історичних наук, старшого наукового співробітника Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка, сина хлібороба з села Ярошівки (нині – Українське) Талалаївського району на Чернігівщині, видати збірку поетичних творів земляків переросла в п'ять випусків альманаху "Вітряк" – громадсько-мистецького, літературно-краєзнавчого спрямування. Прочитавши всі випуски альманаху, переживши сповідь редактора ("Самому собі"), не змогла побороти бажання поділитися своїми роздумами.

Видання Чернігівського земляцтва – календарі (10 випусків), газета "Отчий поріг" (90 чисел), серед них і талалаївський альманах "Вітряк", – у новій парадигмі часу спонукають до розмислів не лише просвітницьких, літературно-мистецьких, історіографічних. Вони входять до важливої українознавчої проблеми української периферії: соціального й локального дискурсів.

Альманах "Вітряк" викликає захоплення земляками-сіверцями з Талалаївщини (автора ідеї, організатора, упорядника, редактора альманаху І. Забіяку; художника М. Пригару; спонсора видання

П. Кривоноса; видавця М. Халимоненка) та їхніми "крилатими мріями" – "перемолоти" всі труднощі й пробуджувати "мовчазну більшість" прадавньої сіверської землі до праці національного творення, усвідомлення цінності, величі свого краю. Організатора альманаху манили не чужі заморські країни, а пробудження рідної землі, пошуки її талантів, для яких метою життя є творчість. І не випадково з'явилася назва альманаху "Вітряк", як символ енергії крил, яку творить новий, потужний державотворчий вітер. Видання припало до душі не лише талалаївцям, воно є помітним явищем в українській культурі.

Кожен випуск альманаху тематично окреслений: "До 150-річчя від дня народження Василя Петровича Горленка" (вип. 1), "До 60-річчя від дня визволення Талалаївщини від німецько-фашистських загартників" (вип. 2), "До 100-річчя від дня смерті В. П. Горленка та 120-річчя від дня народження І. П. Кавалерідзе" (вип. 3), "'З журбою радість обнялась" (О. Олесь)" (вип. 4), випуск п'ятий вийшов без загальної теми. Витримати таку структуру було складно, оскільки альманах готувався однією людиною. І. Забіяка був і за автора, й шукача інших матеріалів, за коректора й редактора, дизайнера й верстальника, виконувача всіх поліграфічних процедур, розсилника по бібліотеках і т. п. Єдине, чим не займався автор ідеї – саморекламою, організацією рецензій на кожен випуск і подібними PR-кампаніями, на які вже не вистачало часу. Скажімо, 3–4 випуски були підготовлені протягом року. Видання готувалося виключно на громадських засадах.

Альманах містить важливі матеріали: творчість місцевих літераторів, передмова та статті про В. Горленка (вип. 1); короткі біографії Героїв Радянського Союзу, кавалерів орденів та списки тих осіб, які загинули під час Другої світової війни чи пропали безвісти (вип. 2). Починаючи з третього випуску, кожен номер альманаху має різні рубрики, які наповнюються матеріалом одноразово або мають продовження. До постійних рубрик планувалася "Літературна Талалаївщина", де публікувалися б як сучасні поети і прозаїки, так і ті митці, які за радянської влади не були допущені до друку. Серед сучасних літераторів Михайло Барвінок, Олександр Гостра, Лариса Дзюбан, Юрій Дзюбан, Ганна Мірошніченко, Оксана Павленко, Микола Пригара, Олена Степаненко. Із заборонених творів було надруковано повість І. Кавалерідзе "Марія Іванівна" за редакцією та з передмовою М. Шудрі.

"Вітряк" реагував і на такі поточні події, як ювілей та втрати: 100-річчя від дня смерті В. П. Горленка, 120-річчя від дня народження І. П. Кавалерідзе, 85-ліття О. І. Губаря, ювілей О. Гострої.

2007 – рік втрати двох українських письменників, патріотів України, які народилися на Талалаївщині, багато зробили як для всієї України, так і для своєї малої батьківщини. Це Григорій Вишневий (жив в Австралії) та Петро Ротач (жив у Полтаві). Альманах відкривається матеріалами про них під рубрикою "Наші втрати". Тут переважно вміщено архівні документи з особових справ (характеристики, рекомендації, відгуки сучасників).

Рубрика "У розвиток теми" практично впливала з двох попередніх, таким чином здійснювався зворотний зв'язок із читачами. Було надруковано два матеріали про І. Кавалерідзе (вип. 4) та один про О. Губаря (вип. 5). У рубриці "Пісенна Талалаївщина" побачили світ матеріали "Народний самодіяльний ансамбль української пісні та музики "Олава"" (вип. 4) і "Народна хорова капела" (вип. 5). Постійною чи з продовженням планувалася рубрика "Із фонду Петра Ротача", де надруковано листування П. Ротача з його вчителем Ф. Лавріненком, який жив і працював у с. Довгалівка Талалаївського району (вип. 3, 5). В архіві упорядника є корпус листування з П. Ротачем кількох кореспондентів (Г. Сидоренка, Г. Вишневого та ін.), тож ця рубрика могла б стати універсальною, скажімо, у такому продовженні – "Із фонду Григорія Сидоренка" тощо.

Починаючи з третього випуску, постійно функціонувала рубрика "Наші земляки", де надруковано матеріали про тих, хто народився на Талалаївщині, а живе в Києві та інших куточках України, Росії і т. д. Подано інформацію про вісім земляків, які мешкають у столиці України. Ця рубрика – хороший привід попередньої обкатки матеріалів для підготовки енциклопедії "Талалаївщина".

Серед важливих рубрик альманаху – "На допомогу вчителю" та "Образ наставника", де насамперед друкувалися матеріали авторів – вихідців із Талалаївщини (О. Губар) або Чернігівщини (В. Святовець), які працюють на ниві літературознавства. Цією рубрикою альманах дещо розширює свої горизонти, вливається в загальний український духовний простір. Надруковано матеріал В. Святювця "Особливості стилю роману "Тигролови" Івана Багряного" та О. Губаря "Остап Вишня сміється" (про гумореску "Чухраїнці").

Рубрика "Образ Наставника" відкривається матеріалом про двох Кобзистих (дядька й племінника). Перший, Іван Кобзистий, працюючи в Івано-Франківському технікумі фізкультури, допоміг багатьом учителям фізкультури Талалаївщини здобути відповідну освіту; був майстром спорту, чемпіоном України в 60-х рр. Другий, Григорій Кобзистий, учитель фізкультури Сильченківської середньої школи Талалаївського району, спортсмен, має розряди з кількох видів

спорту. Як вихователь, підготував багато спортсменів, учителів та викладачів фізкультури різних рівнів акредитації навчальних закладів; на його честь у районі проводяться спортивні змагання. Такої уваги варті й інші вчителі, якими пишається край.

В єдиному ключі подано й рубрику "Наші сусіди". Талалаївщина межує з Прилуцьким, Роменським, Ічнянським та Бахмацьким районами. Микола Яковченко, народний артист України, відомий як серед фахівців, так і серед народу. Він родом із Прилук. Останнім часом зусиллями Прилуцького осередку Чернігівського земляцтва в Києві зроблено чимало: у Києві та Прилуках з'явилися пам'ятники цьому артистові, видані книги про нього, кілька років проводиться Всеукраїнський відкритий конкурс акторської майстерності ім. Миколи Яковченка, у Прилуках функціонує культурний центр "Дім Миколи" і т. д. Родом із Прилуцького району і тривалий час жила в с. Болотниця Талалаївського району талановита артистка з епохи Марії Заньковецької Ганна Затиркевич-Карпинська. Про неї малося б ітися в наступних випусках альманаху.

Кожен випуск "Вітряк" супроводжується передмовою чи післямовою. Зміст і структура альманаху відтворюють розгорнутий концепт "рідна земля", ідея якого розроблена і втілена в життя І. Забіякою, що дуже важливо для осмислення сучасних проблем регіоналізму та локалізму в науковому дискурсі.

Українська історія, українська культура – це не тільки історія великих історичних епох, великих історичних діячів і рухів. Історія України – це історія простору та його освоєння українськими селянами. Крім селянської перспективи, в українській історії існує міський, не локальний і не регіональний, мікроісторичний дискурс. Однак у схемі української історії тривалий час домінували історичні центри та найбільші міста, політичні й подієві аспекти. У такій ситуації важливими є традиційні або майже традиційні інституції в українському бутті, які відбувалися поза Києвом і Харковом. Мікроісторія, мікрокультура Талалаївщини стають перспективними і цікавими, тому що інтерес укладача І. Забіяки спрямовано не на традиційні для історичного аналізу соціально-політичні проблеми, а до "низових соціальних страт – до носіїв народної культури". Дібрано і подано матеріали альманаху "Вітряк" так, що доля краю і його людей тісно пов'язана не лише з усією Україною, а навіть з Європою, світовою історією.

Альманах "Вітряк" дотримується традиції видань Чернігівського земляцтва, для яких характерні пошуки коріння власної культури, а також осмислення її особливостей. Наскрізною ідеєю ви-

дань є збереження природного середовища та культурної спадщини для майбутніх поколінь в умовах глобалізації, послаблення процесів уніфікації.

Видання альманаху "Вітряк" є відбиттям процесів консолідації місцевої громадськості навколо певної мети – явища, породженого демократичним устроєм Української держави. Нині кожне місто (велике чи мале), територія, край хочуть мати написану історію. Є потреба в енциклопедичних виданнях, дослідженні історії міст і сіл, краєзнавчих розвідках. У шкільні навчальні плани ввійшли такі предмети, як "київщинознавство", "гуцульщинознавство", "тербовлянщиназнавство", "прилуцьчинознавство" тощо. Значно оживлюють середовище просвітництва видання на зрієць "Вітряка", що дають нові повороти в осмисленні культури, історії певного краю і мають пізнавальний та дидактичний потенціал. Видання Чернігівського земляцтва змушують замислитися над потребою перегляду лінійних схем розвитку українського буття, по-новому поглянути на різновиди самоідентифікації до національної консолідації, єдності загальноукраїнського як однієї з провідних суспільних, інтелектуальних, духовно-культурних цінностей.

Незаперечним є прагнення засновників альманаху "Вітряк", як і інших видань Чернігівського земляцтва, до оживлення культурного та наукового життя окремих районів чернігівсько-сіверської землі, до збереження їхньої культурної своєрідності. Місцева тематика сприяє здобуттю певних знань про власний край, пробудженню в людей почуття співробітництва з довкіллям, з людьми, які жили і живуть у районі.

Увага до місцевого культивує традиції, звичаї, обряди, які зникають серед молодого покоління, є засобом підвищення загального рівня культури суспільства, а також подолання комплексу провінції, що властиве деяким спільнотам. Видання про Талалаївщину – це свіжий погляд на культуру, усвідомлення важливості особливостей краю, що сприятиме усвідомленню національного.

Основною умовою дотримання своєї власної культури та її існування є заповіді культурної спадщини: "Прошу Вас: залиштеся вірними цій спадщині! Зробіть її основою свого виховання! Зробіть її предметом благородної гордості! Збережіть цю спадщину! Допоможіть цій спадщині! Передайте її наступним поколінням!" – закликав Ян Павло II у своїх "Роздумах, зверненнях до молоді" (Ченстохово, 18 червня 1983 р.).

Важливим є соціальний дискурс альманаху "Вітряк". На сторінках видання постає невеликий район у Чернігівській області, що називається Талалаївський. Кілька населених пунктів –

Ярошівка (нині Українське), Красний Колядин, Липове – літописні села. Так само, як і козацькі, відома Красноколядинська сотня, до якої (чи іншої) були прикріплені практично всі села району. У кожному з них було фактично по дві церкви, що засвідчує велику кількість людей. Його населені пункти, як і сам район, очевидно, найчастіше від усіх перекроювали в адміністративному підпорядкуванні. Тому в соціально-економічному та інших планах – це чи не найбільш бідний район в області: дороги розбиті, села не газифіковано, закрито велику кількість шкіл, села з катастрофічною швидкістю вимирають, люди сім'ями залишають свої хати, землі колишніх колгоспів (хоч і розпайовані) віддано зайдом, які знищують плідний шар землі, виснажуючи кукурудзою, соняхом, рапсом і т. п. Але район надзвичайно перспективний – він дає велику кількість нафти й газу.

У передмові до четвертого випуску зазначено: "Талалаївщина – багатий край не лише на корисні копалини. Простота й складність полягає тільки в тому, що їх треба шукати: невпинно й повсякчас, як настирні нафтошукачі, що досягають космічних глибин, щоб видобути звідти те, яке тисячами й мільйонами років зберігалось там. Їхня активність і настирність дивує. Успіхи також. Тільки різниця між ними й духовношукачами досить суттєва. Перші, збіднюючи надра, збагачують невелике оточення суспільства, позбавляючи всіх інших майбутнього. Другі, чим глибше сягають духовних глибин, тим більше збагачують все суспільство, не завдаючи йому ні найменших втрат, роблять прозоріші перспективи майбутнього". Є необхідність бурити свердловини безпосередньо в селах, що забороняється законодавством. Але це робиться під кутом. Тому в цих селах зникає вода в колодязях. "Складається враження, що йде тихе, але планомірне виживання (геноцид) людей із нажитих місць", – пише в одній із наукових статей І. Забіяка.

Вийшло п'ять випусків альманаху "Вітряк", такого важливого, потрібного й цікавого видання, але подальша доля його не визначена. У сповіді І. Забіяки "Сам собі" (вип. 5) відчувається біль автора ідеї, якого фактично усунуто від роботи над альманахом через публічне приниження, дискредитування. І тут його роздуми над долею інтелігента-ентузіаста в сучасних умовах, яка багато в чому є типовою, та долею видань типу "Вітряк" – людська захопленість у суспільстві прагматизму. Ініціативний, залюблений у своє рідне село, Талалаївщину І. Забіяка не лише подав ідею, але й зреалізував її, зміг переконати земляків, доклав величезних зусиль, щоб вийшло п'ять випусків альманаху, продовжив його «Бібліотекою альманаху "Вітряк"», в якій побачила світ збірка творів місцевої поетеси

О. Гострої "Сповідь траві", на обкладинці якої використано фрагмент картини художника – земляка О. Івахненка.

Хтозна, коли рідніша для І. Забіяки рідна Талалаївщина: чи тоді, коли ходив босоніж по ній, чи коли перебуває від неї за сотні кілометрів. І чимдалі фізично віддаляється, тим дорожчими стають околиці, кожна стежина, історична подія, люди. В Івана Михайловича творення власної концепції рідної землі, пізнання себе, хто ти на ній, – через свій рід, земляків. Природними й закономірними було прагнення, натхнення вченого-українця, який вірою у кров'ю у своїй землі, який страждає болями своєї держави, свого краю, зробити посильне. Свідомий свого покликання, автор ідеї має подолати вічне: "немає пророків у своїй Вітчизні". Було б дуже боляче, якби "Вітряк" "перемолов на борошно" автора ідеї і залишився б лише міф про лицаря, якого крила "Вітряка" підняли і скинули, переламавши ребра, як Дон Кіхоту. Та вітряки вічні в Україні, оновлювальними постають нині й дають впевненості, що оновленим постане й альманах.

Слід пам'ятати: ентузіазм – хороша риса, але вона без підтримки на якомусь етапі вичерпується. Планує І. Забіяка, що альманах "Вітряк" трансформується в «Бібліотеку альманаху "Вітряк"». Принаймні перший випуск цієї серії, ним же й започаткованої, дає на це реальні сподівання. Можливо, історія Талалаївщини та її околиць будуть вивчатися у дві руки. Мріє науковець Чернігівського земляцтва, що в кожному районі будуть видаватися альманахи, інші періодичні й неперіодичні видання, оскільки всі села й міста Сіверщини, України багаті на історико-краєзнавчу, літературно-мистецьку, етнографічно-географічну та іншу спадщину.

Основне полягає в тому, щоб знайшлися такі ентузіасти, які переважно на громадських засадах могли б займатися збором матеріалів, їх опрацюванням і знайшли можливість їх тиражувати. І не має значення, це буде наукове, науково-популярне чи популярне видання. Важливо (і це найголовніше) зібрати й зберегти інформацію, яка зникає щоденно, інформацію живих свідків історії. І. Забіяка переконаний, що залишилося не зреалізовано багато тематичних блоків, які чекають свого дослідника, свого ентузіаста. Залишається в історії те, що зафіксовано на папері, а нині – і на інших носіях інформації, у різних форматах. "Найважливіше – треба тільки діяти", – твердить учений.

Н а у к о в е в и д а н н я

Журналістика

Щорічний науковий збірник

Випуск 9 (34)
2010

Електронні версії видання:

<http://www.nbuv.gov.ua>
(Наукова періодика України);

<http://www.journ.univ.kiev.ua>
(Бібліотека: наукові періодичні видання)

Над випуском працювали:

Редактор Ганна Дзюбенко
Редактор російських текстів Марина Слов'янова
Редактор англійських текстів Світлана Вернигора
Коректор Ірина Ковальчук
Комп'ютерний дизайн та верстка Оксани Красенко
Художній редактор Олена Поліщук
Технічний редактор Вікторія Шевченко

Підписано до друку 11.06.10
Формат 60x84/16. Гарнітура UkrainianSchoolBook.
Обл.-вид. арк. 10,0. Ум. друк. арк. 9,7.
Друк трафаретний.
Наклад 500 прим.

Набір, верстку та друк здійснено
навчально-видавничою групою
та навчально-поліграфічною лабораторією
Інституту журналістики

Адреса редакції:
04119, м. Київ, вул. Мельникова, 36/1,
Інститут журналістики, кімн. 103-А,
тел. 481-45-48, факс: 483-09-81.
e-mail: vydav_grup@ukr.net